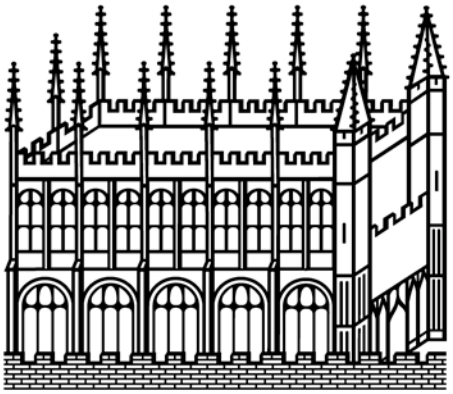

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

عین العلم - مصروف یہ وہ مجلس و جمل مجلس -
عید زیارات مدینہ منورہ -
فتاوی السراج معروف - بشرح نظم الفرائض
میزان القرطاس - تصنیف مولوی محمد عثمان خانصاحب شہید -
جذب القلوب فارسی - تصنیف شاہ عبدالحق دہلوی -
نفحات الانس مع سلسلۃ الذہب مصنفہ عبدالرحمن بن احمد الجامی احوال وکرامات اولیاء اللہ
خلاصہ شرح اسلامیہ - مسائل وراثت جسکی رسمی عدالتہا مدیوانی مین کارروائی ہوتی ہی -
سراج النبوۃ - تصنیف ملا سین الدین کاشی بیان شرائف احوال حضرت خاتم النبیین علیہ الصلوۃ والتسلیم -
ہدایہ عربی مجتبی - ہر چہار جلد کامل مولوی خادم حسین صاحب -
مبنی شرح کنز - مسائل فقہ مین نادر کتاب ہی
ترجمہ فارسی بدایہ عامل المتن بدایہ مع ترجمہ و شرح فارسی منقول از مطبوعہ کلکتہ جو چند علماء نامدار نے باتفاق رائے ترجمہ و شرح فرمایا ہے
فتح القدیر مع تکملہ نتائج الافکار و مع ہدایہ کامل - تصنیف شیخ الاسلام کمال الدین ابن ہمام اور تکملہ تصنیف علامہ زین الدین

افندی یہ کتاب شرح بدایہ فقہ مین مبسوط و معتبر ہی اور ہدایہ بقدر شرح ہر صفحہ کے آغاز مین مرقوم ہی -
عمدۃ النضاعت - فی مسائل الرضاعۃ - مصنفہ مولوی تراب علی بیت شجاعت علی مسائل فقہ مین مستند ہی -
طوارق احمدیہ لاستیصال بنار دین النجدیہ تصنیف مولوی سحب احمد
عینی شرح ہدایہ حامل المتن - من تصنیف الشیخ الاجل والعلامۃ الاکمل ابا محمد محمود بن احمد العینی ہے اس کتاب کا ساری ہندوستان مین صرف ایک نسخہ بہم پہونچا اور پورا نسخہ اس نایاب کتاب کا بکار کچا لکھا یا گیا اب پورا چھپ گیا
کنز الدقائق متحشی خرد - بیان مسائل فقہ کا بہت توضیح سے ہی بصحیح علمائے فرنگی محل -
کنز الافائق فارسی - تصنیف مولوی نصیر الدین صاحب اعلی درجہ کی کتاب فقہ حنفیہ مین نہایت مستند ہی -
انوار العارفین - در رسائل تصوف فارسی -
توضیح و تلویح مع حاشیہ چلپی اور حاشیہ شیخ الاسلام و حاشیہ ملا مسکین یہ ایک مجموعہ غریب و نادر اصول فقہ مین طبع ہوا ہی کہ ان نادرات کتب کو یکجا کیا ہی قابل دید ارباب علم و فضل ہے

کتب طب زبان فارسی

اکسیر اعظم اعلی درجہ کی کتاب فن طب مین جامع کلیات و معالجات
مولوی حکیم محمد حافظ خان سخا طب بناظم جہان کہ مصنف موصوف نے جہتہ
بلیغ سے کملہ کتب قدیمی طب قرابادین وغیرہ کو یکجا کرکے مجربات دراز سودہ
سے مندرج فرمائی یہ کتاب چار مجلدین ہے -
خلاصۃ التجارت طب - مجربات حکیم علو یخان مدونہ و مرتبہ بقراط
زمان جناب حکیم بہار الدولہ بہادر یہ اعلی درجہ طب کی کتاب ہے
مجربات اکبری مجتبی تصنیف حکیم محمد اکبر خان عرف حکیم ارزانی -
تکشیف الحکمت - حکیم محمد سلیم الدین خان کی تصنیف سے ہی قدر دانی
شائقان سے مکرر طبع ہوئی
کفایہ منصوری - مشہور کتاب معالجہ اور تشریح مین ہے
ضیاء الابصار - فن طب مین تصنیف حکیم محمود خان صاحب کی -
مجربات رضائی - معالجہ امراض ضعف باہ و شانہ و کثرت مجامعت و
نسخہا سے مجرب ہر ایک مرض کے آسمین بہت لکھی ہین -
دستور العلاج - نہایت صحت کے ساتھ طبع ہوا ہے -
میزان الطب - مع رسائل دیگر یہ مشہور انداز درس کی کتاب ہی
جو کہ قبل اسکی بتصحیح و تحشی تمام مطبع محمدی حاجی محمد حسین مغفور مین طبع
ہوئی تھی اوسی منقول عنہ سے کتابت پاکیزہ طبع ہوئی -
طب اکبر تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی علم طب مین مستند کتاب ہی -
مطب علو یخان - مجربات علو یخان کی ہر امراض کی انتخاب ہی
ملخص تحصیل بقراطی - مشہور کتاب علامہ حکیم بقراط ملخص و تالیف حکیم
مولوی غلام حسین صاحب سے ہی جنہون نے شرح انجاز خسروی تصنیف
فرمائی ہی اور وہ اس مطبع مین سابق ازین طبع ہوئی ہے
مفرح القلوب فارسی - تصنیف حکیم محمد اکبر عرف محمد ارزانی
عجالہ نافعہ - تصنیفات حکیم نامی محمد شریف خان دہلوی صاحب تصنیف

علاج الامراض وغیرہ
ام العلاج - رسالہ غریب و عجالہ عجیب حاوی تراکیب ادویہ تصنیف
حکیم امان اللہ خیر وزجنگ بن مہابت خان خانخان عہد دولت
محمد جہانگیر بادشاہ غازی یہ کتاب خاص طریقہ آسان معالجہ ہر قسم
مین مستند و یادگار ہے -
طب یوسفی - مشتمل بر رسالہ جات رسالہ نبض رسالہ قارورہ رسالہ
تہ ضروریہ - ملطفات یوسفی - رسالہ ماکول و مشروب - تصنیف
در حفظ صحت بدن - رسالہ بحران - مشہور کتاب ہے -
زاد غریب - تصنیف حکیم صادق علی خان ابن حکیم محمد شریف خان
دہلوی مسافرون کے لئے زاد بر معالجہ ہر رسم کی ضروری لکھی گئی
ہین
مخزن الادویہ مع تحفۃ المومنین فارسی - طب مین مشہور کتاب ہے
قرابادین قادری فارسی - تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی مصنف
طب اکبر و میزان الطب وغیرہ سے مشہور کتاب ہے -
علاج الابدان - یہ کتاب فن طب مین نایاب ہے تالیف حضرت
حکیم عبدالحق صاحب کی علاج امراض انسان کا خود انسان سے
بنقل عبارت کتب معتبرہ ثابت کیا ہے -
کنز الاسرار - تصنیف حکیم ہادی حسن صاحب مرادآبادی مسائل
طب مین -
بیاض الحذاقت - علم طب کی کتاب -
کامل الصنائع مقالہ اول و دوم تصنیفات علی بن العباس سے
بہت مشہور کتاب بتن تین فن طب کی ہے -
تفصیلی شرح موجز - شرح حامل المتن مطبوعہ مطبع نظامی

شرح وقایہ - عربی بحثی
واہر القرآن - مترجم وظائف قرآنی مطبوعہ گلشن احمدی
نوار الاذہان فی علم القرآن مصنفہ مولوی محمد معین الدین المشہدی
مجموعہ زینت القاری مستند قراۃ مین
مجموعہ خطب مشہور انتخاب ہی مرتبہ مولوی محمد اسمعیل دہلوی
قواعد بغدادی - مع پارہ عم نفل سمبکی
فیض المحمدی - چند حدیثین مشکوۃ شریف کی نقل مع ترجمہ مین -
اصل اصول نحو - مسائل نحویہ کا بیان ہی -
زاد المعاد - یہ کتاب مذہبی اہل سنت کی ہی نہایت معتبر
شرح وقایہ جلیلی فقہ حنفیہ درسی کتاب ہی مسائل فقہ کو بہت استدلال
کے ساتھ بیان کیا ہی اور حاشیہ پر چلی ہے
حاشیہ عبد الغفور - مع تکملہ عبد الحکیم شرح ملا جامی کا حاشیہ ہے
فتاوی کبری - الدقائق علم فقہ مین معتبر مثل فتاوی قاضیخان کے اور
فتاوی عالمگیری وغیرہ ہی اور دو شرحین اوسکی حاشیہ پر چڑہی ہین -
جامع النمومن - شرح مبسوط کافیہ از مولوی عبد النبی احمد نگری -
کافیہ بحثی - مستعلیق از ابن حاجب -
فرائض شریفی شرح سراجیہ علم فرائض مین بحثی اور معتبر درسی کتاب ہے
ازہد شریف عملی جرجانی مطبوعہ گلشن احمدی -
رسالہ بہیۃ الموسومۃ بالمجیدیۃ فی تعداد الشہداء الاخرویۃ - مصنفہ
محمد عبد المجید خانصاحب داماد نواب والی ٹونک یہ کتاب زبان عربی
مین ہے
مفیض فارسی - تصنیف مولوی محمد عبد اللہ بلگرامی صرف مین -
محررات دیربی عربی - تصنیف علامہ دہر شیخ احمد دیربی مطبوعہ
مصر کی نقل طبع ہوئی ہے اور اسکا ترجمہ اردو مین ہوکر طبع ہوا ہے

کتب لغت اردو و فارسی و عربی

منتہی اللغات - مصنفہ حکیم ضامن علیصاحب زبان اردو مین مشہور
الفاظ کو بطور لغت تصنیف کیا ہے -
لغات المبتدی - تصنیف مولوی سیف اللہ صاحب عظیم آبادی
منتخب اللغات - مشہور کتاب لغت کی ہے -
کشف اللغات - مطبوعہ ٹہر ہند دو مجلد مین -
غیاث اللغات - مع چراغ ہدایت مصطلحات خان آرزو -
کریم اللغات - تصنیف مولوی کریم الدین صاحب دپٹی انسپکٹر
تعلیم لاہور لغات مروجہ فارسی و عربی مین -
نصاب الصبیان - ابو نصر فراہی کی تصنیفات سے ہی -
برہان قاطع - لغت اور محاورہ و اصطلاحات فارسی مین مستند ہے
نفائس اللغات دیسی ہندی کے لغات کی تحقیقات و ترجمہ زبان
عربی و فارسی کے لغات مین تلفظ و بالاستعارہ ہی مصنف اسکے
مولوی اوحد الدین بلگرامی -
فرہنگ جہانگیری - لغت کی کتاب مشہور دو جلد مین
مصباح المنیر - لغت عربی معتبر و مستند ہی طہران کے مطبع کی کتاب سے
نقل کی گئی ہی نہایت صحت کے ساتھ -
صراح لغت مین مشہور و معتبر کتاب دو جلد مین ہے -
قاموس کامل - دو مجلد مشہور کتاب ہی -
امان اللغات - تصنیف مولوی امان الحق صاحب مدرس دوم
مجمع بحار الانوار لغت حدیث - یہ کتاب لاجواب حاوی لغات قرآن
و حدیث مسمی بہ مجمع بحار الانوار مصنفہ عالم نوذعی فاضل المعنی ذو المعالی
المفاخر مولانا شیخ طاہر طاب ثراہ درحقیقت جیسا کہ قاموس عامہ لغات
عرب کا حاوی ہی ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات خاص احادیث سرور کائنات
ہی فی الواقع صاحبان علم دوست ضرور بالفرض اس کتاب نایاب
کی خریداری اور ملاحظہ سے لطف وافر اوٹھائین گے
مکاشفات رضوی - شرح مثنوی معنوی مولوی رومی یہ شرح حل اشعار
مشکلات مثنوی کے لئے کافی و وافی ہے تصنیف مولوی محمد رضا -
مطابق تقطیع مثنوی شریف مطبوعہ مطبع ہذا -

کتب مذہبی اسلام فارسی و عربی

بدائع منظوم مسائل فقہ مین ہے -
تذکرۃ المعاد - قاضی ثناء اللہ پانی پتی کی تصنیف بیان معادین
مناجی - مشہور کتاب مسائل فقہ کے
تفسیر القلندر - فی تحریر الانوار سلسلہ قلندریہ کے بیان مین
مدارج النبوہ - تصنیف شاہ عبد الحق دہلوی مشہور کتاب ہی
منتہی الکلام - مولوی حید رعلی فیض آبادی مناظرہ مذہب
شیعہ و سنی -
مسلک المتقین - منظوم علماء ولایت نے اس مین مسائل حنفیہ
فقہ کے مبسوط مندرج کئے ہین
فتوح الحرمین - منظوم فارسی مع نقشحات از کلام حضرت عبد الغنی دہلوی
تقویۃ الایمان مع تذکرۃ الاخوان اردو احادیث و مسائل فقہ مین مؤلفہ مولانا محمد اسمعیل
شرح وقایہ فارسی - مع ملتقی الابحر مشہور ترجمہ مولوی عبد الحق
محدث دہلوی

فتاوی عالمگیری وغیرہ ہی اور دو شرحین اوسکی حاشیہ پر چڑہی ہین -
جامع النمومن - شرح مبسوط کافیہ از مولوی عبد النبی احمد نگری -
کافیہ بحثی - مستعلیق از ابن حاجب -
فرائض شریفی شرح سراجیہ علم فرائض مین بحثی اور معتبر درسی کتاب ہے
ازہد شریف عملی جرجانی مطبوعہ گلشن احمدی -
رسالہ بہیۃ الموسومۃ بالمجیدیۃ فی تعداد الشہداء الاخرویۃ - مصنفہ
محمد عبد المجید خانصاحب داماد نواب والی ٹونک یہ کتاب زبان عربی
مین ہے
مفیض فارسی - تصنیف مولوی محمد عبد اللہ بلگرامی صرف مین -
محررات دیربی عربی - تصنیف علامہ دہر شیخ احمد دیربی مطبوعہ
مصر کی نقل طبع ہوئی ہے اور اسکا ترجمہ اردو مین ہوکر طبع ہوا ہے

کتب لغت اردو و فارسی و عربی

منتہی اللغات - مصنفہ حکیم ضامن علیصاحب زبان اردو مین مشہور
الفاظ کو بطور لغت تصنیف کیا ہے -
لغات المبتدی - تصنیف مولوی سیف اللہ صاحب عظیم آبادی
منتخب اللغات - مشہور کتاب لغت کی ہے -
کشف اللغات - مطبوعہ ٹہر ہند دو مجلد مین -
غیاث اللغات - مع چراغ ہدایت مصطلحات خان آرزو -
کریم اللغات - تصنیف مولوی کریم الدین صاحب دپٹی انسپکٹر
تعلیم لاہور لغات مروجہ فارسی و عربی مین -
نصاب الصبیان - ابو نصر فراہی کی تصنیفات سے ہی -
برہان قاطع - لغت اور محاورہ و اصطلاحات فارسی مین مستند ہے
نفائس اللغات دیسی ہندی کے لغات کی تحقیقات و ترجمہ زبان
عربی و فارسی کے لغات مین تلفظ و بالاستعارہ ہی مصنف اسکے
مولوی اوحد الدین بلگرامی -
فرہنگ جہانگیری - لغت کی کتاب مشہور دو جلد مین
مصباح المنیر - لغت عربی معتبر و مستند ہی طہران کے مطبع کی کتاب سے
نقل کی گئی ہی نہایت صحت کے ساتھ -
صراح لغت مین مشہور و معتبر کتاب دو جلد مین ہے -
قاموس کامل - دو مجلد مشہور کتاب ہی -
امان اللغات - تصنیف مولوی امان الحق صاحب مدرس دوم
مجمع بحار الانوار لغت حدیث - یہ کتاب لاجواب حاوی لغات قرآن
و حدیث مسمی بہ مجمع بحار الانوار مصنفہ عالم نوذعی فاضل المعنی ذو المعالی
المفاخر مولانا شیخ طاہر طاب ثراہ درحقیقت جیسا کہ قاموس عامہ لغات
عرب کا حاوی ہی ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات خاص احادیث سرور کائنات
ہی فی الواقع صاحبان علم دوست ضرور بالفرض اس کتاب نایاب
کی خریداری اور ملاحظہ سے لطف وافر اوٹھائین گے
مکاشفات رضوی - شرح مثنوی معنوی مولوی رومی یہ شرح حل اشعار
مشکلات مثنوی کے لئے کافی و وافی ہے تصنیف مولوی محمد رضا -
مطابق تقطیع مثنوی شریف مطبوعہ مطبع ہذا -

کتب مذہبی اسلام فارسی و عربی

بدائع منظوم مسائل فقہ مین ہے -
تذکرۃ المعاد - قاضی ثناء اللہ پانی پتی کی تصنیف بیان معادین
مناجی - مشہور کتاب مسائل فقہ کے
تفسیر القلندر - فی تحریر الانوار سلسلہ قلندریہ کے بیان مین
مدارج النبوہ - تصنیف شاہ عبد الحق دہلوی مشہور کتاب ہی
منتہی الکلام - مولوی حید رعلی فیض آبادی مناظرہ مذہب
شیعہ و سنی -
مسلک المتقین - منظوم علماء ولایت نے اس مین مسائل حنفیہ
فقہ کے مبسوط مندرج کئے ہین
فتوح الحرمین - منظوم فارسی مع نقشحات از کلام حضرت عبد الغنی دہلوی
تقویۃ الایمان مع تذکرۃ الاخوان اردو احادیث و مسائل فقہ مین مؤلفہ مولانا محمد اسمعیل
شرح وقایہ فارسی - مع ملتقی الابحر مشہور ترجمہ مولوی عبد الحق
محدث دہلوی

تفسیر حسینی - یہ کتاب قرآن مجید کی تفسیر مین ملا حسین واعظ سے
مشہور ہی نہایت خوشخط و صحت کامل کے ساتھ اس مطبع مین بھی
سراج المنیر - یہ تفسیر قران مجید کی اعلی درجہ کی ہی چار جلد مین نقل چھاپہ مشہور
روضۃ الشہدا - تصنیف ملا حسین واعظ -
فتاوی بزازیہ - اسمین مسائل دینیہ فقہیہ مذہب ابو حنیفہ رح کا صاف
صاف بیان ہی مصنفہ محمد نصیر الدین مرحوم مفتی لاہوری چھاپا
خوشخط اہتمام بلیغ سے طبع ہوا -
فتاوی عالمگیری - یہ فتاوی لاجواب ہی کہ بخارا شریف اور افغانستان
دار الحرمین الشریفین کے فقہاء کا مدار اسی فتاوے پر ہی اسکی چار جلد ہین -
سفینۃ الاولیا - تصنیف شاہزادہ دارا شکوہ -
رسالہ فرائض - مصنفہ فیاض الدین صاحب تقسیم ترکہ مین -
حج المحج - مسمی بہ غایۃ الشعور تصنیف مولوی محمد شاہ صاحب تاریخ
و حالات معتبرہ مین نہایت مستند ہی -

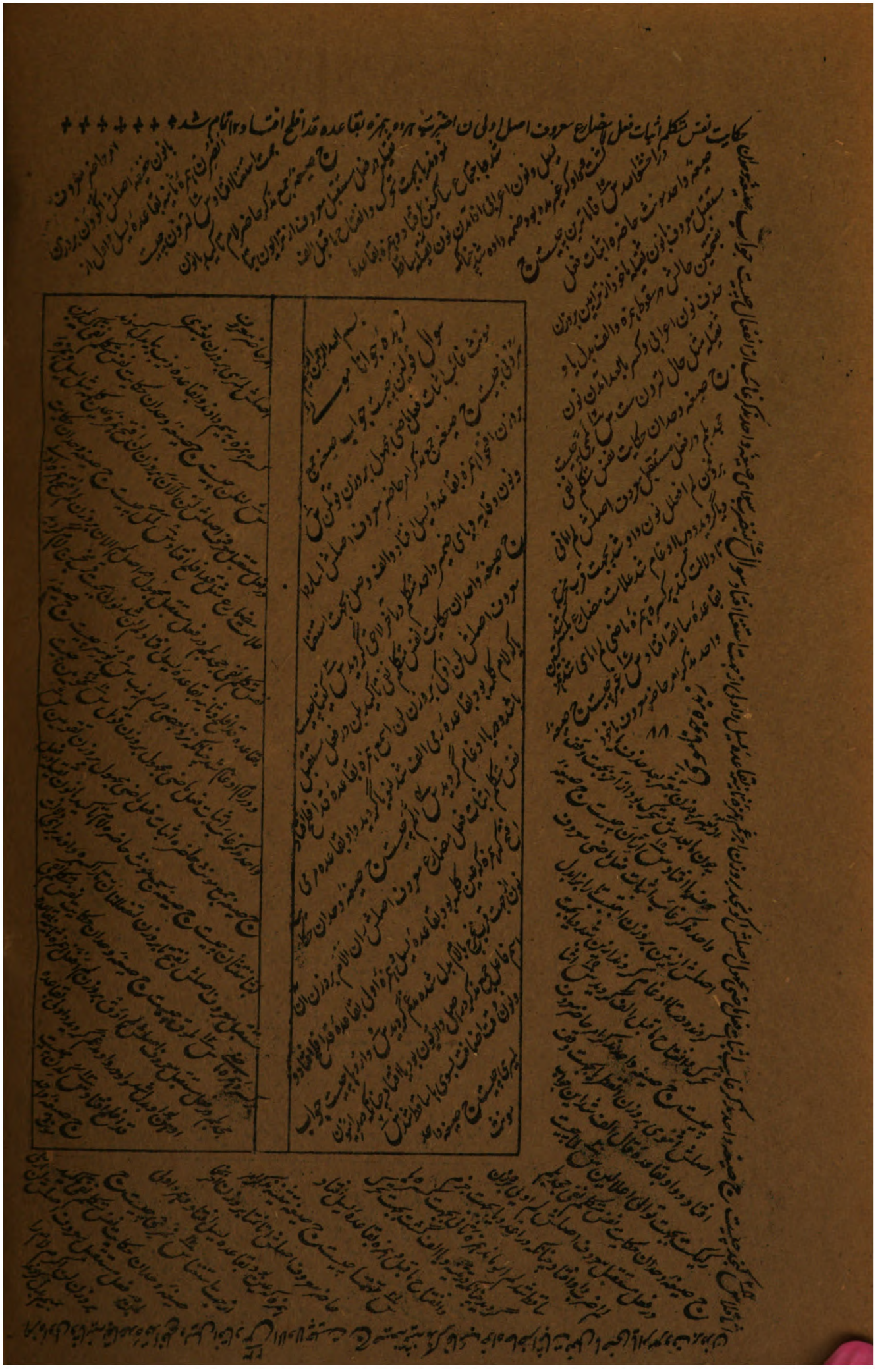

اگر ما قبل ساکن باشد بسکون غیر لازم پس ادغام کنند مگر در مثل

تَنَزَّلُ وتَنَاهَدُ چون مَدَّ یَمُدُّ وعَبَدَتْ ولَبَّتْ که در اصل عبدت

ولبثت بوده است هر جا که حرکت حرف دوم واجبست ادغام هم

واجبست چون مَدَّ وهر جا که حرکت حرف دوم جائزست ادغام نیز

جائزست چون لم یمدد وهر جا که حرکت حرف دوم ممتنعست ادغام

نیز ممتنعست چون مدون ودر دو کلمه حرف صحیح اگر ما قبل اول

ساکن باشد چنانچه قرم مالک ویا دو همزه باشد چون قد جاء اشراطها

یا اول مده باشد چنانچه فی یوم ویا اول های سکته باشد چنانچه مالیه

هلک یا اول مدغم فیه باشد چنانچه رب بکر پس ادغام ممتنع بود

در بعضی از کلمات مضاعف قلب آمده است چون تقضی البازی

ودر بعضی حذف آمده است چون ظلت وست بر خلاف قیاس

هر جا که دو تا در اول کلمه جمع شوند روا باشد که یکی را حذف کنند برای تخفیف

چون تنزل وتناهی

الحمد لله که نسخه زبده در ماه اکتوبر سنه ۱۸ عیسوی مطابق ماه رمضان المبارک سنه ۱۲۶۹ هجری

در مطبع منشی نول کشور باختتام رسیده لائق پسند قدردان گردید

ع ۱ اختر از شمار دو تا

ع ۲ وجوهیست که در اینجا

ع ۳ حرکت حرف اول را

ع ۴ نقل کرده با قبل

ع ۵ سبب آنست که سکون

ع ۶ ما قبل اول ۱۲ اش

ع ۷ فتح نقطع اول وسکون ثانی

معامله دیگر یعنی سید دینجا

دو حرف تجانس دارند

ع ۸ کلمه هم آمده و هر دو حرف اول

ع ۹ ساکن است لهذا ادغام

ع ۱۰ صحیح گردید

ع ۱۱ ممتنع گردید

ع ۱۲ در بعضی صورت تخفیف آنهم در

برای عدم حصول

ادغام ۱۲ شرح مولوی

ع ۱۳ سراج الدین

ع ۱۴ همگاه ادغام مده مزبل فضیلت

مده است که حاصل بود مده را قبل

از اجتماع لهذا در بعضی صورت ادغام

ع ۱۵ جائز شده ۱۲ شرح

برای سکته برای انفصال ست ادغام

ع ۱۶ ربع

ع ۱۷ بعضی انفصال پس بسبب شاذ

۱۲ دو ادغام نکرده ۱۲ شرح

مولوی سراج الدین

این پایه صحیح است عجاج شاعر

در مدح عمر بن عبد العزیز گفته

تا نیش او ناکلام ابتدا و بالغ ۱۲

بعضی شرح وکم ست و بدل بعضی شرح

اصل ظلمت وست بکسر لام اول

وسین اول بود لام اول وسین دوم

حذف کرده ظلت وست شد ۱۲ ع ۱۸ کرده

حذف انها بعد نقل کسره بما قبل ۱۲

ع ۱۹ شرح مولوی سراج الدین

اولست با پنجست کلمه‌ای اول علامتست

برای اینکه‌ای ثانی برای و یا فتحه

ومعنی آن غلبه

وعمرو واگر نه مدّه حذف کرده شود چون یغزه الجیش و قولی الحق و عیر
مدّه را حرکت داده شود چون احشوا الله و اخشی الله اگر دو حرف
صحیح ساکن در دو کلمه باشد اول را حرکت دهند چون اذهب اذهب
واگر در یک کلمه باشد دوم را حرکت فتحه دهند با عتبار خفت و کسره
از جهت انکه اصلیت در تحریک ساکن و ضمه از جهت متابعت ماقبل
اگر ماقبل او مضموم بود چون مُدَّ مُدَّ هر جاکه واو و یا بهم آیند واول ایشان
ساکن باشد و بدل از چیزی نباشد و محمول بر جمع تکسیر نباشد و کلمه از التباس
ایمن باشد واو را یا کنند و یا را در یا ادغام کنند برای تخفیف و ماقبل او را کسره
دهند اگر مضموم باشد چون مُدِّی اصول مضاعف هر جاکه در حرف
صحیح از یک جنس یا از یک مخرج یا از دو مخرج متقارب بهم آیند
و کلمه ملحق بر باعی نباشد و از التباس ایمن باشد و حرف دوم متحرک
باشد اگر اول ساکن بود در دوم ادغام کنند و اگر متحرک باشد ساکن
کنند اگر ماقبل او ساکن نباشد و حرکت را نقل کرده بماقبل دهند

ولام الجمع داود را
الف اصلی موصوف
بخط ناخوانا
مختار راست در خط
واو و یا چون در اول لفظ آیند
اگر دو حرف
مدّه را حرکت داده شود چون احشوا الله و اخشی الله
صحیح ساکن در دو کلمه باشد اول را حرکت دهند چون اذهب اذهب
واگر در یک کلمه باشد دوم را حرکت فتحه دهند با عتبار خفت و کسره
از جهت انکه اصلیت در تحریک ساکن و ضمه از جهت متابعت ماقبل
اگر ماقبل او مضموم بود چون مُدَّ مُدَّ هر جاکه واو و یا بهم آیند واول ایشان
ساکن باشد و بدل از چیزی نباشد و محمول بر جمع تکسیر نباشد و کلمه از التباس
ایمن باشد واو را یا کنند و یا را در یا ادغام کنند برای تخفیف و ماقبل او را کسره
دهند اگر مضموم باشد چون مُدِّی اصول مضاعف هر جاکه در حرف
صحیح از یک جنس یا از یک مخرج یا از دو مخرج متقارب بهم آیند
و کلمه ملحق بر باعی نباشد و از التباس ایمن باشد و حرف دوم متحرک
باشد اگر اول ساکن بود در دوم ادغام کنند و اگر متحرک باشد ساکن
کنند اگر ماقبل او ساکن نباشد و حرکت را نقل کرده بماقبل دهند

اگر دو حرف
مدّه را حرکت داده شود چون احشوا الله و اخشی الله اگر دو حرف
صحیح ساکن در دو کلمه باشد اول را حرکت دهند چون اذهب اذهب
واگر در یک کلمه باشد دوم را حرکت فتحه دهند با عتبار خفت و کسره
از جهت انکه اصلیت در تحریک ساکن و ضمه از جهت متابعت ماقبل
اگر ماقبل او مضموم بود چون مُدَّ مُدَّ هر جاکه واو و یا بهم آیند واول ایشان
ساکن باشد و بدل از چیزی نباشد و محمول بر جمع تکسیر نباشد و کلمه از التباس
ایمن باشد واو را یا کنند و یا را در یا ادغام کنند برای تخفیف و ماقبل او را کسره
دهند اگر مضموم باشد چون مُدِّی اصول مضاعف هر جاکه در حرف
صحیح از یک جنس یا از یک مخرج یا از دو مخرج متقارب بهم آیند
و کلمه ملحق بر باعی نباشد و از التباس ایمن باشد و حرف دوم متحرک
باشد اگر اول ساکن بود در دوم ادغام کنند و اگر متحرک باشد ساکن
کنند اگر ماقبل او ساکن نباشد و حرکت را نقل کرده بماقبل دهند

شرح وقایہ - عربی بحثی
جواہر القرآن - مترجم وظائف قرآنی مطبوعہ گلشن احمدی -
جواہر الاذکار فی علم القرآن مصنفہ مولوی محمد معین الدین المشہدی
مجموعہ زینت القاری مستند قراۃ مین
مجموعہ خطب مشہور انتخاب ہی مترجمہ مولوی محمد اسمعیل دہلوی
مجموعہ احمد عبد ادی - مع پارہ عم نقل مطبعی
حدیث المحمدی - چند حدیثین مشکوۃ شریف کی نقل مع ترجمہ مین -
اصل اصول نحو - مسائل نحویہ کا بیان ہی -
زاد المعاد - یہ کتاب مذہبی اہل سنت کی ہی نہایت معتبر
مبادی سبیع حلیمی فقہ حنفیہ درسی کتاب ہی مسائل فقہ کو بہت استدلال
کے ساتھ بیان کیا ہی اور حاشیہ پر حلیمی ہی
حاشیہ عبد الغفور - مع تکملہ عبد الحکیم شرح ملا جامی کا حاشیہ ہی
فتاوی کنز الدقائق علم فقہ مین معتبر مثل فتاوی قاضیخان کے اور

فتاوی عالمگیری وغیرہ ہی اور دو تہائی مین اوسکے حاشیہ پر چڑہی ہین -
جامع الغموض - شرح مبسوط کافیہ از مولوی عبد النبی احمد نگری -
کافیہ نحوی - مستعلیق از ابن حاجب -
فرائض سراجیہ شریفی شرح سراجیہ علم فرائض مین مختصر اور معتبر درسی کتاب ہی
از سید شریف علی جرجانی مطبوعہ گلشن احمدی -
رسالہ بہجۃ الموسومۃ بالمجیدیۃ فی تعداد الشہداء الاخرویۃ - مصنفہ
محمد عبد المجید خانصاحب داماد نواب والی ٹونک یہ کتاب زبان عربی
مین ہی
مفیض فارسی - تصنیف مولوی محمد عبد اللہ بلگرامی صرف مین -
محررات دیربی عربی - تصنیف علامہ دہر شیخ احمد دیربی مطبوعہ
مصر کی نقل طبع ہوئی ہے اور اسکا ترجمہ اردو مین ہوکر طبع ہوا ہی

کتب لغت اردو و فارسی و عربی

منتخب اللغات - مصنفہ حکیم ضامن علی صاحب زبان اردو مین مشہور
الفاظ کو بطور لغت تصنیف کیا ہے -
لغات المعتدی - تصنیف مولوی سیف اللہ صاحب عظیم آبادی
منتخب اللغات - مشہور کتاب لغت کی ہے -
کشف اللغات - مطبوعہ سرہند دو مجلد مین -
غیاث اللغات - مع چراغ ہدایت مصطلحات خان آرزو -
کریم اللغات - تصنیف مولوی کریم الدین صاحب دپٹی انسپکٹر
تعلیم لاہور لغات مروجہ فارسی و عربی مین -
نصاب الصبیان - ابو نصر فراہی کی تصنیفات سے ہی -
برہان قاطع - لغت اور محاورہ و اصطلاحات فارسی مین مستند ہے
نفائس اللغات دیسی ہندی کے لغات کی تحقیقات و ترجمہ زبان
عربی و فارسی کے لغات مین تلفظ و بالاستعارہ ہی مصنف اسکے
مولوی اوحد الدین بلگرامی -
فرہنگ جہانگیری - لغت کی کتاب مشہور دو مجلد مین

مصباح المنیر - لغت عربی معتبر و مستند ہی طہران کے مطبع کی کتاب سے
نقل کی گئی ہی نہایت صحت کے ساتھ -
صراح لغت مین مشہور و معتبر کتاب دو مجلد مین ہے -
قاموس کامل - دو مجلد مشہور کتاب ہی -
امان اللغات - تصنیف مولوی امان الحق صاحب مدرس دوم
مجمع بحار الانوار لغت حدیث - یہ کتاب لاجواب حاوی لغات قرآن
و حدیث مسمی بہ مجمع بحار الانوار مصنفہ عالم نوذغی فاضل المعنی ذی المعالی
المفاخر مولانا شیخ طاہر طاب ثراہ در حقیقت جیسا کہ قاموس عام لغات
عرب کا حاوی ہی ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات خاص احادیث سرور کائنات
ہی فی الواقع صاحبان علم دوست ضرور بالضرور اس کتاب نایاب
کی خریداری اور ملاحظہ سے لطف وافر اوٹھائین گے
مکاشفات رضوی - شرح مثنوی معنوی مولوی روم یہ شرح حل اشعار
مشکلات مثنوی کے لئے کافی و وافی ہے تصنیف مولوی محمد رضا -
مطابق تقطیع مثنوی شریف مطبوعہ مطبع ہذا -

کتب مذہبی اسلام فارسی و عربی

بدائع منظوم مسائل فقہ مین ہے -
تذکرۃ المعاد - قاضی ثناء اللہ پانی پتی کی تصنیف بیان معادین
تاج - مشہور کتاب مسائل فقہ کے
تفسیر القلندر - فی تحریر الانوار سلسلہ قلندریہ کے بیان مین
مدارج النبوۃ - تصنیف شاہ عبد الحق دہلوی مشہور کتاب ہی
منتہی الکلام - مولوی حیدر علی فیض آبادی مناظرہ مذہب
شیعہ و سنی -
مسلک المتقین - منظوم علماء ولایت نے اس مین مسائل حنفیہ
فقہ کے مبسوط مندرج کئے ہین
نفوح الحرمین - منظوم فارسی مع نفحات از کلام حضرت مجدد الف ثانی
نفوذ الایمان مع تذکرۃ الاخوان اردو احادیث و مسائل فقہ مین مولفہ مولانا محمد اسمعیل
شرح وقایہ فارسی - مع ملتقی الابحر مشہور مترجمہ مولوی عبد الحق
محدث سہسوانی

تفسیر حسینی - یہ کتاب قرآن مجید کی تفسیر مین ملا حسین واعظ سے
مشہور ہی نہایت خوشخط و صحت کامل کے ساتھ اس مطبع مین چھپی
سراج المنیر - یہ تفسیر قرآن مجید کی اعلی درجہ کی ہی چار مجلد مین نقل چھاپہ مدرسہ
روضۃ الشہداء - تصنیف ملا حسین واعظ -
فتاوی رضویہ - اسمین مسائل دینیہ فقہیہ مذہب ابو حنیفہ درج کا صاف
صاف بیان ہی مصنفہ محمد نصیر الدین مرحوم مفتی لاہوری چھاپا
خوشخط اہتمام بلیغ سے طبع ہوا -
فتاوی عالمگیری - یہ فتاوی لاجواب ہی کہ بخارا شریف و افغانستان
و الحرمین الشریفین کے فقہ کا مدار اسی فتاوے پر ہی اسکی چار جلد ہین -
سفینۃ الاولیا - تصنیف شاہزادہ دارا شکوہ -
رسالہ فرائض - مصنفہ فیاض الدین صاحب تقسیم ترکہ مین -
حج المجج - مسمی بہ غایۃ الشعور تصنیف مولوی محمد شاہ صاحب تاریخ
و حالات معتبرہ مین نہایت مستند ہی -

اگر ما قبل ساکن باشد بسکون غیر لازم پس ادغام کنند مگر در مثل

تَنَزَّلُ وتَنَاهَدُ چون مَدَّ یَمُدُّ وعَبَدَتْ ولَبَّتْ که در اصل عبدت

ولبت بوده است هر جا که حرکت حرف دوم واجبست ادغام هم

واجبست چون مَدَّ وهر جا که حرکت حرف دوم جائزست ادغام نیز

جائزست چون لم یمدّ وهر جا که حرکت حرف دوم ممتنعست ادغام

نیز ممتنعست چون مدون ودر دو کلمه حرف صحیح اگر ما قبل اول

ساکن باشد چنانچه قرم مالکِ ویا دو همزه باشد چون قد جاء اشراطها

یا اول مدّه باشد چنانچه فی یوم ویا اول های سکته باشد چنانچه مالیه

هلک یا اول مدغم فیه باشد چنانچه رب بکر پس ادغام ممتنع بود

در بعضی از کلمات مضاعف قلب آمده است چون تقضّی البازی

ودر بعضی حذف آمده است چون ظلت ومست بر خلاف قیاس

هر جا که دو تا در اول کلمه جمع شوند روا باشد که یکی را حذف کنند برای تخفیف

چون تنزل وتناهی

الحمد لله که نسخه زبده در ماه اکتوبر سنه ۱۸۱۹ عیسوی مطابق ماه رمضان المبارک سنه ۱۲۳۴ هجری

در مطبع منشی نول کشور باختتام رسیده لائق پسند قدردان گردید

---

۱ اختر از شیراز وارد ۲ وجود همزه که در اینجا ۳ حرکت حرف اول ۴ نقل کرده ۵ ما قبل ۶ سبب ۷ ساکن ۸ مماثل ۹ اول ۱۰ اش ۱۱ فتح ۱۲ دوم ۱۳ یعنی ۱۴ دوحرف ۱۵ کلمه ۱۶ ساکن ۱۷ صحیح ۱۸ ممتنع ۱۹ ادغام ۲۰ ممتنع ۲۱ صحیح ۲۲ ادغام ۲۳ ممتنع ۲۴ ادغام ۲۵ صحیح ۲۶ ادغام ۲۷ ربع ۲۸ ادغام ۲۹ ممتنع ۳۰ ادغام ۳۱ صحیح ۳۲ ادغام ۳۳ ممتنع ۳۴ ادغام ۳۵ صحیح ۳۶ ادغام ۳۷ ربع ۳۸ کرده ۳۹ ادغام ۴۰ ممتنع ۴۱ ادغام ۴۲ صحیح ۴۳ ادغام ۴۴ صحیح ۴۵ ادغام ۴۶ صحیح ۴۷ ربع ۴۸ ادغام ۴۹ ممتنع ۵۰ ادغام ۵۱ صحیح ۵۲ ادغام ۵۳ ممتنع ۵۴ ادغام ۵۵ صحیح ۵۶ ادغام ۵۷ ربع ۵۸ ادغام ۵۹ ممتنع ۶۰ ادغام ۶۱ صحیح ۶۲ ادغام ۶۳ ممتنع ۶۴ ادغام ۶۵ صحیح ۶۶ ادغام ۶۷ ربع ۶۸ ادغام ۶۹ ممتنع ۷۰ ادغام ۷۱ صحیح ۷۲ ادغام ۷۳ ممتنع ۷۴ ادغام ۷۵ صحیح ۷۶ ادغام

وعمرو واگر نه مده حذف کرده شود چون یغزه الجیش و قولی الحق و عیر
مده را حرکت داده شود چون اخشوا الله و اخشی الله اگر دو حرف
صحیح ساکن در دو کلمه باشد اول را حرکت دهند چون اذهب اذهب
واگر در یک کلمه باشد دوم را حرکت فتحه دهند باعتبار خفت و کسره
از جهت انکه اصلیت در تحریک ساکن و ضمه از جهت متابعت ماقبل
اگر ماقبل او مضموم بود چون مُدَّ مُدَّ هر جا که واو و یا بهم آیند واول ایشان
ساکن باشد و بدل از چیزی نباشد و محمول بر جمع تکسیر نباشد و کلمه از التباس
ایمن باشد واو را یا کنند و یا را در یا ادغام کنند برای تخفیف و ماقبل او را کسره
دهند اگر مضموم باشد چون مُدِّی اصول مضاعف هر جا که در حرف
صحیح از یک جنس یا از یک مخرج یا از دو مخرج متقارب بهم آیند
و کلمه ملحق بر باعی نباشد و از التباس ایمن باشد و حرف دوم متحرک
باشد اگر اول ساکن بود در دوم ادغام کنند و اگر متحرک باشد ساکن
کنند اگر ماقبل او ساکن نباشد و حرکت را نقل کرده بماقبل دهند

لے اگر دو مده باشد و سبب یکی باشد جمع بین ساکنین جایز است بشرط آنکه ساکن اول حرف علت غیر مده بود و ابدا
واو و یا را حرکت دادند اخشوا الله و اخشی الله
بضم واو و کسره یا شد ۱۲ شرح مولوی
صراح الدین ۵۷ را که مانع اتصال
کلمه بکلمه دیگر شود اول بود و ابدا اول را حرکت
دادند ۱۲ ش ۵۸ را اصل مده بود و بدو در وزن
افضر چون حرکت دال اول را نقل کرده بساکن
ساکن شد یان هر دو دال ادغام کردند اجتماع
حرکت دادند ۱۲ ۵۹ اگر گوئی لازم می آید که در پویزوفی واصل واو و یا کرده
ادغام کنند و حال انکه جایز نیست
جواب این قاعده یک کلمه را شامل نیست اگر گوئی
در اینجا دو کلمه است و در مسلمی ادغام
کرده اید گویم تقدیر لازمی ایم که در مسلمون و دیگرهای
کذا تقدیر لازم نیست یک کلمه است ۱۲ منه
۶۰ احتراز است از مثل یعلمون و یعلمون که هر دو کلمه اند
۶۱ احتراز است از مثل دابة و شاة
۶۲ احتراز است از مثل مُدَّ مُدَّ
۶۳ احتراز است از مثل مُدِّی
۶۴ احتراز است از مثل مُدُّوا
۶۵ احتراز است از مثل مُدِّیَ
۶۶ احتراز است از مثل مُدُّوا
۶۷ احتراز است از مثل مُدِّیَ
۶۸ احتراز است از مثل مُدُّوا
۶۹ احتراز است از مثل مُدِّیَ

ورواء وعمارة وسقارة همزه زائده که بعد الف جمع
افتد همزه شود چون صحایف وعجایز وسائل نخلا معالش ومعاون
وهمزهٔ مصائب برخلاف قیاس ست هر واو که در طرف افتد یا در
حکم طرف وقتیکه متصل شود بکلمه چیزکه اتصال ولازم نباشد چون
الف ضمیر وتای تانیث وما قبل او مکسور باشد آن واو یا شود و
چون دعی دعیا و داعیة هر واو که در کلمه ثالث باشد چون رابع
گردد یا زیاده از رابع وحرکت ما قبل مخالف واو باشد یا شود چون
اعلیت واستعلیت هر حرف علت که در آخر کلمه ساکن باشد در حال
جزم ووقف ساقط شود علامة للسکون چون لم یدع ولم یرم وادع
وارم هر جاکه اجتماع ساکنین شود اگر اول حرف مده زائده یا غیر مده
باشد ومده حرف علت ساکن که حرکت ما قبل او موافق او باشد و
دوم مدغم فیه باشد در یک کلمه حذف نکنند واین اجتماع ساکنین
روا باشد چون دابة وخویصة وهمچنین در حال وقف چون زید

فی ما اقولہ واگر با وجود این شرائط تصحیح کنند شاذ بود چون استحوذ

وعین کلمہ مصدر باب افعال واستفعال قلب کردہ شود بالف

برای موافقت ماضی او حذف کردہ شود از جہت اجتماع ساکنین

وتا در آخر عوض داده شد چون اقامہ واستقامہ ہر واو ویا کہ متحرک

باشد وما قبل او ساکن حرکت بران واو ویا دشوار ندارند زیرا کہ

حکم آن واو حکم حرف صحیح است چون دلو وظبی واگر ما قبل

واو ویا متحرک بود بضمہ یا بکسرہ ضمہ وکسرہ بران واو ویا دشوار

داشتہ ساکن کنند برای تخفیف چون یقول ویبیع ویدعوا

ویرمی ہر واو ویا کہ بعد الف اسم فاعل افتد ودر فعل

او تعلیل شدہ باشد بدل کردہ شود بہمزہ باعتبار اعلال

فعل چون قائل وبائع بخلاف عاور وصائد ہر واو ویا کہ

در طرف افتد یا در حکم طرف نزدیک اتصال چیزیکہ زائد بود و

پیش از وے الف زائد باشد ہمزہ گردد چون کساء

اجتماع ساکنین شد میان

مذکورہ واورا بالف بدل کردند

واو الف نمود واخص شد الف

اول را بیفگندند

خفت زیرا که اصل دلالت بر بابست واین در قلت وبعثت ممکن
نیست از سبب فتحه فا وعین ودر طلبت وهبنت هر دو دلالت موجود
هر واو که در مصدر بود ودر فعل او تعلیل شده باشد وما قبل او مکسور
باشد یا شود چون قام قیاماً بخلاف قام قواماً هر واو ویا که در وحدا
ساکن باشد وبعدا والف جمع افتد وما قبل او مکسور باشد یا شود
چون روض ورياض وحوض وحياض هر واو ویا که در مستقبل
ومانند آن متحرک بود وما قبل وی ساکن باشد بسکون غیر لازم
روا باشد که حرکت آن واو ویا را نقل کرده بما قبل دهند برای موافقت
ماضی چون یقول ویبیع ومقول ومبیع واگر حرکت فتحه بود
آن واو ویا را بدل کنند بالف اگر آن واو ویا ملاقی ساکن نباشد
تحقیقاً یا تقدیراً واو لام کلمه حرف علت نباشد وزیادت مشترک
میان اسم وفعل در اول کلمه نباشد وکلمه برای تعجب نباشد
چون یقال ویباع بخلاف مقوال واعوصی وابیض واقول

دلالت بر یائی بودن واو مفعول را بقاعده میزان بیا بدل کردند مبیع شد در نیصورت ومبیع چهار نوع تعیه واقع شد یکی نقل دوم حذف سوم قلب

ویا که متحرک باشد بحرکت لازم وما قبل او مفتوح باشد بفتحه

لازم و کلمه از التباس مفرد امین باشد و بروزن فعلان و

فعلی نباشد و لام کلمه حرف علت نباشد و در معنی ان واو

ویا که تصحیح وی واجب بنباشد و دران کلمه تعلیلی دیگر از جنس

وی نیفتاده باشد واجب بود ابدال آن واو ویا بالف برای تخفیف

چون قَالَ وبَاعَ ودَعَا ورَمَی واگر با وجود این شرائط تصحیح کنند شاذ

بود چون قَوَدَ وغَيَبَ وخَوَنَةٌ وحوکة بخلاف دعوا ورَبَا ودَوَران

وهَيَجَان وصَوَری وحَيَدی وعَوَر وصَيَد وطَوی وقَوی هر ماضی

معتل العین که بمفتوح العین باشد وضمیر مرفوع بارز متحرک بدو متصل

شود اگر واو وی باشد نقل کنند بضم واگر یای باشد نقل کنند بکسر

وحرکت واو ویا نقل کنند وبما قبل دهند بعد از الت حرکت

ما قبل تا ضمه دلالت کند بر واو وکسره بر یا نزدیک حذف واو

ویا هرای اعتبار اجتماع ساکنین چون قُلْتُ وبِعْتُ بخلاف

بکسر واو و یای بفتح اول و سکون ثانی

و روی بکسر الواو و یای بفتح اول و سکون ثانی

و نزدیک بر تصحیح و دران و امثال

آن یم نشاذست از جهت آمدن را بان

و مثل آن واجب تصحیح فعلان و فعلی را نیز شاذ

گویند اگرچه تصحیح فعلان و فعلی

بیاسی ست که بدانکه در بیان اصل

قلب و کیفیت تعلیل آن اختلاف واقع

شده نزد کسانی اصل قلت قوت بضم

واو است حرکت ضمه را نقل کرده یا قبل را

داده واو را بالف بسبب اجتماع ساکنین چنانکه

گویند قلت شده نزد سیبویه اصل قلت

قولت بفتح واو ست زیرا که قلت

شده است و حرکت فعل بضم عین متحرک

یا نقل شده و نظر بانکه اگر واو قلت

را القا عده مذکوره بدل کنند بالف

والف را بسبب التقاء ساکنین

حذف کنند معلوم نشود و که آن این واو

است یا یای قولت را نقل کرده بقاف

بضمه واو آورده ضمه و یکی بر واو

ضمه اصلست واو ست یا قبل دادند

و شوار داشتند قلب یا را بواو

بعد از الت حرکت با قبل واو را بسبب

اجتماع ساکنین حذف کردند

قلت شد و ضمه قاف دلالت

میکند بر حذف واو و در بعت نقل

بعت کرده اصل بعیت بفتح

ای مثناه تحتانیه بود و نقل کرده

بکسر باء ما قبل یا مثناه تحتانیه

آورده بعد از ان کسره را بقاف

بگذاشتند بعد از الت حرکت

با قبل واو را بسبب اجتماع ساکنین

حذف کردند بعت شد

هر یائیکه ساکن غیر مدغم باشد و ماقبل او مضموم آن یا واو شود

چون موقن که در اصل میقین بوده است هر واو و یای اصلی

که متصل بتای افتعال افتد تا شود و تا در تا مدغم گردد چون

اتقد و اتسر که در اصل او تقد و اتیسر بوده است و در او تقد

واو را یا نکردند زیرا چه قرب تای افتعال قلب واو بتا تقاضا

می کند و کسرهٔ ماقبل در معرض زوال است بسبب

احتمال سقوط همزهٔ وصل پس معارض نگردد مر قرب تای

افتعال را هر جاکه دو واو در اول کلمه جمع شود و هر دو متحرک باشد

واجب بود ابدال واو اول بهمزه چون او اصل اگر یک واو در اول کلمه

مضموم باشد یا مکسور جائز باشد ابدال او بهمزه چون اجوه و اشاح

که در اصل وجوه و وشاح بوده است

و در واو مفتوح نیز قلب آمده است در بعضی مواضع بر خلاف

قیاس چون أحد و أناة هر الفیکه ماقبل او مضموم باشد واو شود

چون صورب و اگر مکسور باشد یا شود چون محاریب هر واو

باب افتعال که مدغم است

شد از بای ساکن صیقل کرما قبل او

مضموم بست

که در اصل آتمر ز واو تخذ و همزه بوده تر

بجهت ابدال همزه یا پارا تا کردن دشوار دیدند

او مدغم نمودن خلاف قیاس است

با اگر این همه شام دوم

ا مضموم ۲

نسخ

۸۰

حذف کرده شد بر خلاف قیاس برای تخفیف و اخوات اورا چون
تکرم و مانند او حمل کرده شد بر اکرم اصول معتل ۱۲ هر واو
ساکن که میان یا و کسره تحقیقی یا تقدیری افتد و حرکت یا مخالف واو
باشد آن واو بیفتد چون یعد و یهب که در اصل یوعد و یوهب
بوده است بعده در یهب باعتبار حرف حلق یا را فتحه دادند
و حرف حلق برای فتحه علت مجوزه است نه موجبه پس فتحه در یعد
لازم نیاید و واو از اخوات او چون تعد و اعد و نعد نیز افتد و از مصدر
او چون عدة که در اصل وعد بوده است واو حذف کرده شد برای
تخفیف بعده عین را کسره دادند و عوض واو تا در آخر آوردند عدة
شد هر واو یکه ساکن غیر مدغم باشد و قبل او مکسور آن واو
یا گردد برای تخفیف چون میزان که در اصل موزان بوده است
و در اوعد واو را حذف کردند جهت موافقت باب زیرا که
در حذف تخفیف زیاده است از قلب واو بیا

حواشی زبدہ متعلق صفحہ ہفتاد و ہشتم

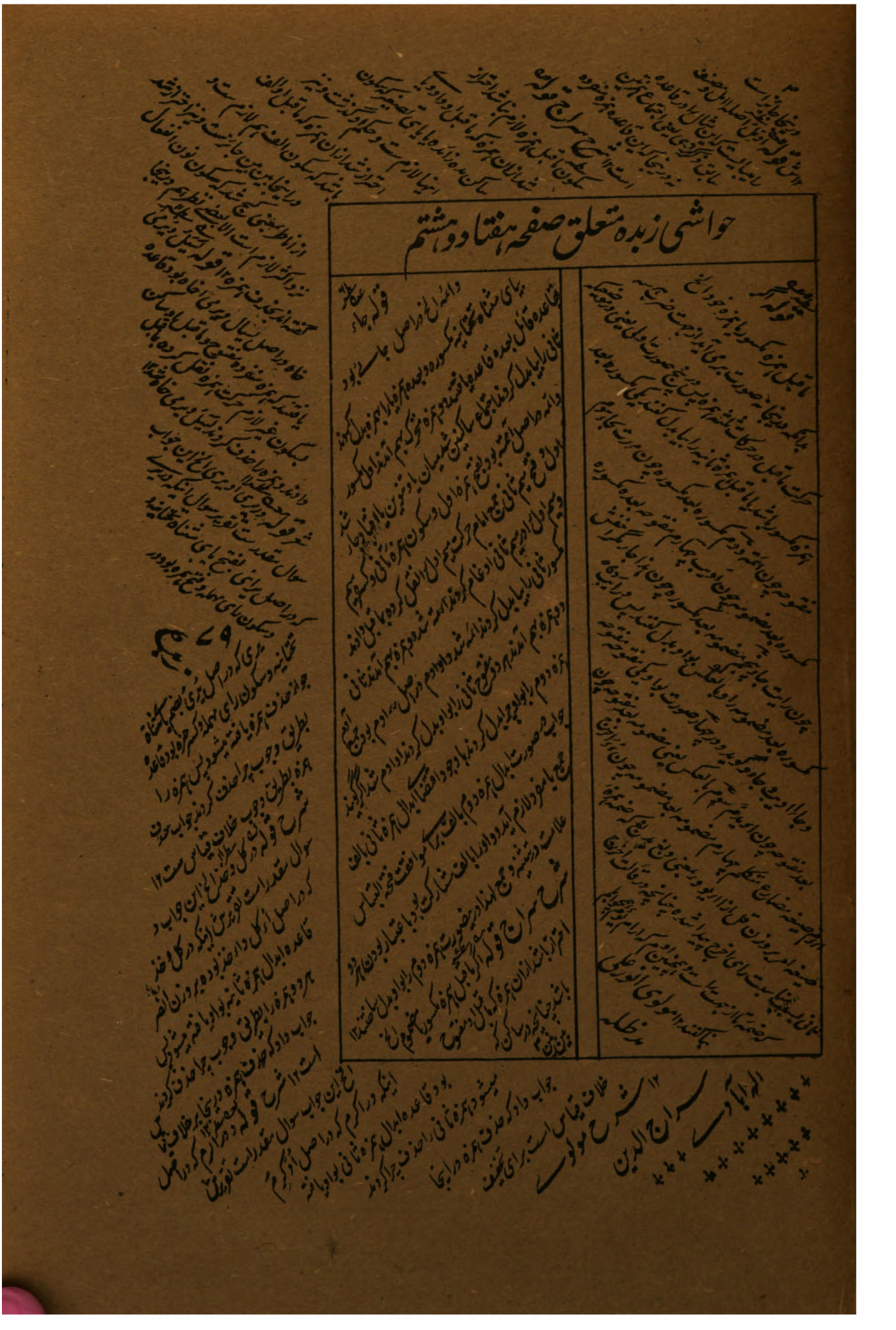

تخفیف چون رأس و ذیب و بؤس و مقروءة و خطیئة و أفیس

اگر دو همزه در یک کلمه بهم آیند و همزهٔ دوم ساکن باشد واجبست

ابدال همزهٔ دوم بحرف علتی که مناسب حرکت همزهٔ اول باشد

برای تخفیف چون آمَنَ و اُوتُمِنَ و ایماناً و اگر همزهٔ دوم متحرک

باشد واجب بود ابدال او بیا اگر ما قبل همزه مکسور یا همزهٔ خود

مکسور باشد و بواو در غیر این چون جاءِ و ائمّة و اوادم و حکم

همزهٔ منفتوح در باب ابدال حکم همزهٔ ساکن است اگر ما قبل همزهٔ

مکسور یا مضموم باشد چون مئرٌ و مُؤَنٌ و اُؤَلٌ و هر همزه که متحرک

باشد و ما قبل او ساکن روا باشد که حرکت همزهٔ نقل کنند و ما قبل

او دهند اگر سکون ما قبل همزه لازم نباشد و همزهٔ را حذف کنند

برای تخفیف چون لَیسَلٌ و یَرَیٰ و یَرَی و خاه و در یَرَی و یَرَی و اخوات ایشان

و در کل و خد حذف واجبست بر خلاف قیاس و در مرجانست

بر خلاف قیاس و در اکرم که در اصل ارکرم بوده است همزهٔ دوم

لدور دو کلمه بهم آیند

از انجا که تخفیف همزه

اخراز شد از دو همزه

در انجام

بگو جائز است یا واجب؟

اصل آنست که هر جا اثبات هر دو همزه

جائز تخفیف هر دو یا اثبات یکی را بطریق

اگر اقتضا کند قیاس در

حالت اجتماع دو یا انفراد تخفیف

یکی و اثبات دیگری جائز

است و در یک صورت مختار ابو عمرو

تخفیف اول است زیرا که ثقل

بسبب اجتماع هر دو پیدا شده

دوم اکثر در صورت اجتماع شکلین اول

بل سکلیه و مختار خلیل تخفیف ثانی است برای

اینکه ثقل سبب همزهٔ ثانی پیدا شده ۱۲ شرح

سراج ۱۲ از این مفهوم شد که همزهٔ اول

متحرک باشد زیرا که اگر همزهٔ اول ساکن باشد

اجتماع ساکنین لازم آید و این جائز نیست

و بسبب این قید احتراز شد از

دو همزه که اول آنها ساکن باشد ثانی

متحرک زیرا که اگر ثانی ساکن باشد

در موضع تخفیف خواهند بود و در حضور

سکون همزهٔ ادغام واجب خواهد بود

ص ۷۸

چنانکه در رسالهٔ که صیغهٔ ماضیست

از تفعیل و یا در موضع غیر تضعیف

خواهند بود و در این صورت همزهٔ ثانیه

را یا بدل خواهند کرد چنانکه در ای

را یا بدل خواهند کرد و در بسمله

سکون همزهٔ اول مع ما قبل و در وقف

خاف و فتحه های مهمله و سکون همزه

اول معه مکسور یا بدل کرد و ندرتاً شد ۱۲

ثانیه را یا بدل کرد و ندرتاً احتراز

شرح سراج الدین ۱۲ از انها ساکن

شد از آن دو همزه که ثانی گذشت ۱۲

ابتدا کرد حکم او در این مخالف حکم نکرد

شرح ۱۲ احتراز شد از آن دو همزه

که اول آنها ساکن باشد

---

۱۲ یعنی اگر دو همزه بهم آیند و همزهٔ دوم ساکن باشد واجب است ابدال همزهٔ دوم بحرف علتی که مناسب حرکت همزهٔ اول باشد

تخفیف مقرون گویند چون طویٰ و قویٰ و مضاعف آن باشد که
از حروف اصلی او دو حرف از یک جنس باشد و آن بر دو نوع است
یکی مثلاثی که عین و لام وی از یک جنس باشد چون شرّ و ردّ دوم رباعی
که فا کلمه و لام اول و عین کلمه و لام ثانی او از یک جنس باشد چون
زلزل و تعلقل بدانکه اعلال تغییر دادن حرف علت بود برای
تخفیف چون قال حذف افگندن حرف علت بود چون
قُلْ ابدال دادستن حرفی بجای حرفی دیگر بود چون رَاْس
اسکان افگندن حرکت بود چون یَدْعُوْ ادغام آوردن دو
حرف متجانس بود یکیرا در تلفظ چون مَدَّ اصول مهموز هر همزه
که ساکن باشد و را سهم یا در فعل بدو باشد که وی را بدل کنند بحرف
علتی که مناسب حرکت ماقبل همزه باشد و اگر متحرک باشد بدل کنند
بحرف علتی که ماقبل همزه است اگر ماقبل همزه واو و یا یای
ساکن مده زائده باشد با یای تصغیر بدل کنند بر ای

سوال این قسم را لغت نمودن چرا نام نهاده اند جواب
از بهر آنکه بدانند دو حرف
علت در یک کلمه واقع شوند
حذف کردن بدانند علامت مضارع
ماضی چنان که همزه وصل
نشناسند و ابدال نشناسند

بدان عَلَّمَكَ اللّٰهُ تعالی که جملهٔ اسما و افعال بر چهار گونه است صحیح
و مهموز و مثل و مضاعف اما صحیح آن باشد که حرفی از حروف
اصلی وی حرف علت و همزه نباشد و دو حرف صحیح
وی از یک جنس نباشد چون ضَرَبَ و بَعْثَرَ و حَجَرَ و جَعْفَرَ
و مهموز آن باشد که حرفی از حروف اصلی وی همزه
باشد و آن سه نوعست مهموز فا چون اَمَرَ و اَمْرٌ و مهموز عین چون
سَاَلَ و سُؤَالٌ و مهموز لام چون قَرَءَ و قِرَاءَةٌ و مثل آن باشد
که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت باشد و حروف علت
سه است واو و الف و یا که مجموع وی وای باشد پس اگر
حرف علت در اول کلمه باشد مثل فا و شال گویند چون وَعَدَ
و یَسَرَ و اگر در میان باشد مثل عین و اجوف گویند چون قَالَ
و بَاعَ و اگر در آخر کلمه باشد مثل لام و ناقص گویند
چون دَعَا و رَمَى و اگر دو حرف علت در یک کلمه باشد
اما هر دو یکجا نباشد آن را لفیف مفروق گویند چون
وَشَى و دَوَى و اگر یک جا باشد لفیف

ل
سوال صحیح چند است صحیح سالم و
جملهٔ هر گاه صحیح بود سالم
آن کلمه که حرف از حروف اصلی او
حرف علت نباشد و دو حرف از یک
جنس نباشد سالم بماند از ثقیل و
بمثال او بر نهج او صحیح نام نهادند
مهموز را مهموز نام نهادند از جهت
بمثال او بر همزه و مثل را مثل از جهت
او بر حرف علت و مضاعف
را مضاعف از جهت اشتمال او بر حرف علت و مضاعف
صحیح و رده ۱۲ سه صحیح را مقدم کرد بر مهموز
و غیر آن از جهت بودن او بر اصل و مهموز
را مقدم کرد بر مثل و مضاعف از جهت
آنکه حرف او غالب مثل حرف صحیح است و
مثل را مقدم کرد بر مضاعف از جهت
با حرف صحیح در حرف شال سوال مضاعف
بر نیامد صحیح شباهت دارد دو حرف
مضاعف را باعتبار این شباهت
مصنف مضاعف را بر مثل مقدم کرد
جواب شال اگر گفت از مضاعف رباعی و
اقتبا را برای اکثرست ناقل را این سبب

ف ۶ ۷

شباهت شال را باعتبار کرده مثل را
مقدم کرد بر مضاعف ۱۲ شرح مولوی
سراج الدین اگه آبادی سه
ای حرکه بجای فا و عین و لام باشد و در تصریف
تصرفات یابنده شود و این تعریف جامع است مر
حرف علت بجای حروف اصلی است بدرستی
سوال مصنف ذکر حال
بیاید انتقام کرد و چگونه این ترکیب صحیح
نباشد حرکت شش حرف علت و الف
و الف های ای ۱۲ مراد از دو حرف علت
نماند ۱۲ سوال این قسم را لفیف
از جهت آنکه حرکات علت و حرف علت در یک کلمه جمع شده
حرکات علت بعد از حذف حرف علت
حرکات ما قبل خود را
حرکات ما قبل خود را

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الموصوف بالتصريف المنعوت بالتخفيف الذي انعامه صحيح على العباد غير منقطع بعلل طاعات العباد والصلوة على رسوله محمد بن المضاعف قدره على الانبياء الامجاد وعلى آله واصحابه الذين هم غير مهموز سجايا هم الى يوم التناد اما بعد فقد قال العبد الضعيف الراجي الى رحمة ربه القوي ظهير بن محمود بن مسعود بن العلوي خفف الله اثقالهم وحقق آمالهم

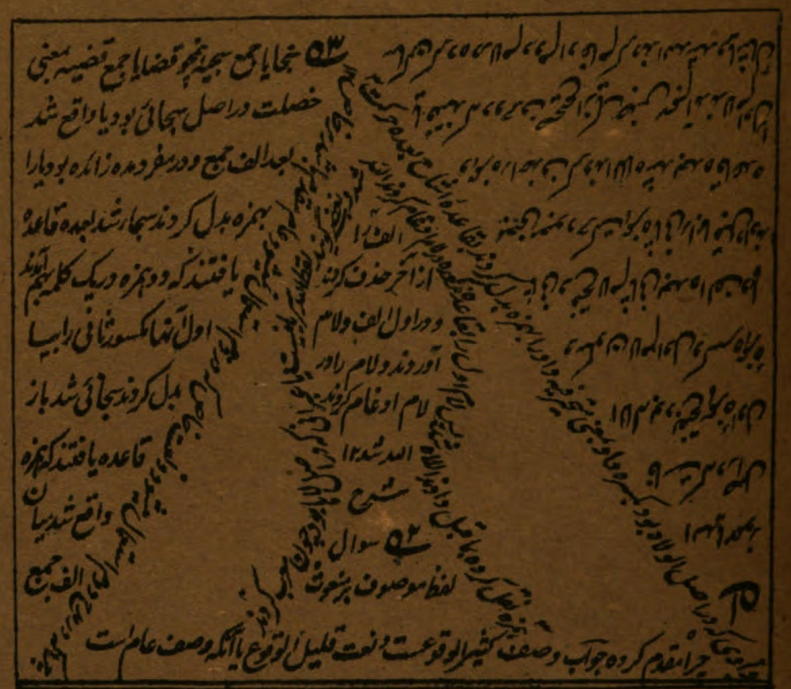

٥٦ بيت

واصحاب و دودان آل و اصحاب كه اشاعه
كه خصلتها و شيوهاى ايشان از بى مثلى و نادرى
چنين بيت است و ايشان را ز بى مثلى و نادرى
با دليكن بعد از حمد و صلوة تا يابد اقتدار
بنده نا توان اين مدعا را بسوى رحمت پروردگار
فرود كه قيمت ظهير بن محمود بن مسعود كه او الله
على بن ابيطالب رضى الله تعالى عنه تمسك كند
خداى تعالى ايشان را و ثبات كند بدين او
در دهاى ايشان سوال مصنف در خطبه
تصريف و تخفيف صحيح و مضاعف و مهموز چرا آورد و جواب
سوال براعت استهلال چيست و چند نوع است و براعت استهلال
بمقصود در خطبه و براعت مبنى تفوق او بر اخوان
قول و بر است بر الرجل و فعل او كرم و فضل او ثبت
فرود و استهلال او در كودكى كه بوقت ولادت
بگريد و شرح ٥٩ نبوت يحيى عليه السلام ابطال
نصارى عنين بكند يا ابدال آنى را و وقوع فعل
ان چنانكه در نبوى آيد ١٢ ٥٩ مجمع
راجع بطرف تعليم و محمود و مسعود و دعا
در ق انهاست ١٢

جبلی وصغری از انچه که تثنیه این هر دو جلیان وصغریان می آید و الفی
که ماقبل وی مکسور گردد در حالتی چون خاف که در خطاب وی خفت
گوئی و امالهٔ چون رأیت عماد او قرأت کتابا الف اول را امالهٔ کنند
از برای کسرهٔ ماقبل والف دوم را از جهت امالهٔ اول بدانکه هشت
حرفست که مانع امالهٔ باشند باوجود موجب امالهٔ وآن رای غیر مکسوره و
خ ص ض ط ظ غ ق چون راشد وبارع وخالد وساقط
وصالح وفاصل وضامن وفاضل وطاهر وعاطل وظاهر و
ناظر وغالب وفارغ وشاغل وقاهر ونافق بعد الف بفصل یکحرف
امالهٔ درین کلمات روانیست بدانکه این موانع در فعل مانع امالهٔ نباشند
چون طاب وصار وغزا وصفا ومانند آن زیراکه امالهٔ در فعل غالب
تراست وامالهٔ را احکام بسیار است اما درین مختصر بیش ازین نتوان گفت

خاتمة الطبع

الحمد لله که نسخهٔ پنج گنج مع فصل پنجم وسته ابواب دیگر که مملو از مطالب
سفیده وفوائد عدیده بود در ماه اکتوبر ۱۸۷۶ عیسوی مطابق ماه
رمضان ۱۲۹۳ هجری در مطبع نامی جناب منشی نول کشور صاحب بمقام لکهنو بار سوم مطبوع گردید

ف

ہرزا کہ الف اینہا گویند
منقلب از یا نیست اما
چون حنہ الشبیہ باشد
حکمش پیدا گردد ۱۲ مولوی
انور علی مدظلہ ۱۲

واسباب امالہ ارادہ جنس
است یعنی اگر کلمہ اولی
مالسبب وجود وجہ
امالہ را امالہ کردند فتامل ۱۲

ف

برای مناسبت یا در کلمہ
امالہ کنند کہ سبب امالہ در ہیچ
موجود نباشد چون قرأہ
ابی عمرو والضحی بامالہ از
جہت مناسبت یحیی و
سجی وما الجہ ہا کذا

ف

فی التصریح ۱۲ فصل
بعد الف با وصل و فصل
تا پدو حرف قبل الف
ہمہ و آنرا حروف مستعلیہ
کہ از حروف مکررات ۱۲
کذا فی الفصول ۱۲

در نقل نقل بر دو گونه است نقل حرفی از محلی بمحلی چون جذب
وجَبَذ وناقة وأنيق وقوس وقِسِيّ وچون هارِسيّ وهائر و محال وی
در کتب لغت است و ویرا علتی نتواند گفت و نقل حرکت
وآن بر دو گونه است نقل حرکت از حرفی بحرفی چنانچه در مضاعف
واجوف وتخفیف همزه یاد کرده شده است چون يَدُبُّ ويَقُولُ وقَدْ أفْلَحَ
ونقل حرکت از جهتی بجهتی چون قُولَنَّ که آنرا اقْوُلَنَّ کنند پس قُلَنَّ
وبِيعَنَّ که آنرا ابْيَعَنَّ کنند پس بِعَنَّ گویند وچون نقل حرکت از فتحه
بکسره از جهت امالة وآن آنست که ماقبل های تانیث را مکسور کنند
در وقف چون برکة ونعمة ورحمة ویا الف را بجبا نند بسوی یا و فتحهٔ
ماقبل وی را بسوی کسره چون عالِمٌ وشاعِرٌ وحاكِمٌ والف امالة نه
الف تمام باشد نه یا تمام وفتحهٔ ماقبل وی نه فتحهٔ وی تمام باشد ونه کسرهٔ
تمام وموجب امالة شش چیز ست که پیش از الف بود ویا پس
از الف یا چون شِيبان ويائع وكسرهٔ متقدم یا متاخر چون كِتابٌ
وحِسابٌ وعالِمٌ وشاعِرٌ والفٌ منقلب از یا چون ناب ورمی
وبائع وآنکه که بمنزلهٔ الف منقلبه باشد چون

در لغت مائل کردن چیزی بسوی چیزے ۱۲

ثقیل ماخوذ بمعنی فزونی بدن خروج از حد اعتدال ۱۲

در مثال شیبان اشاره است باینکه الف که بعد یا واقع شود اعمست از آنکه بلا فاصله باشد چون پیان و کمال یا بفاصله یک حرف چون شیبان و سادات یا بدو حرف چون بیاض ۱۲

الف قبل الیاء را در اسباب امالة مؤثر دانستن مذهب کوفیان ست و بصریان این را قبول نکرده اند ۱۲

در شرح خلاصه تصریح کرده که الف شبیه بالف منقلبه است ۱۲

نقل حرکت از حرفی بحرفی

نقل حرکت از حرفی بمحلی

نقل حرکت از محلی بمحلی

نقل حرکت از جهتی بجهتی

نقل حرکت از فتحه بکسره از جهت امالة

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره

نقل حرکت از فتحه بسوی یا

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون عالِمٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون شاعِرٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون حاكِمٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون كِتابٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون حِسابٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون عالِمٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون شاعِرٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون حاكِمٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون كِتابٌ

نقل حرکت از فتحه بسوی کسره چون حِسابٌ

وادّ و اذّور و تجانس صورت اخف چون از دجر و کراهت تضعیف
چون دهدیث الجر و ابدال در سخن عرب بسیار آمده است قدر یکه ازان
چاره نیست اینجا گفته آید تای باب افتعال طا گردد چون فاکلمه
از حروف اطباق باشد چون اضطلح و اضطرب و اطلب و اظطلم
و رواست که یا طا طا گردد یا طا طا گردد یعنی در اظلم سه وجهست اظلم
بطا و اطلم بطا و اظطلم بطا و طا و تای افتعال دال گردد چون فاکل
زا و دال و ذال باشد چون ازدجر و ادخل و اذکر و رواست که با ذال
ذال گردد چون اذکر و چون فاکلمه ثا باشد ثا تا گردد چون اثغر و رواست
که تا تا گردد چون اثغر و چون سین باشد سین گردد چون اسمع و ابدال
سین جائز است نه واجب و تای تفعل و تفاعل
جائز است که بدین حرف بدل کنند و دران ادغام شود چون تزکی
و ازکی و تذکر و اذکر و تدارک و ادارک فصل چهارم در
قلب قلب بدل کردن حرف علت بود بحرف علت دیگر چون
قال و بیزان و یوقن که در اصل قول و میزان و میقن بوده است
و این نوع در قسمت افعال مستوفی گفته شده است فصل پنجم

اصلش ادور بود یا و بود و ازو گفتند
موزون شعری دارد در اصل دوزون بوده
است و او را بقاعده قال الف کرده اند
چون در سوز و دوا او را قلب کرده اند
و در لغت تخفیف بهمزه کراهت الف است
بدل گردد ۱۲ و بهمزه غلط اند
سنگ منبره لازم سنه و قد تبدل الهاء
من الیاء بفعال و بهی بفعیل و بهم ۱۲
اصطلح و اضطرب کرده در اصل
وضاد جمع شد تا بر رعایت حرف الصاق
طا نمودند همچنین اطلب و اظلم در اصل اطلب
و اظلم بوده است ۱۲ در اصل او خل بود
تای افتعال بعد دال واقع شد تا را دال کرده
در دال ادغام نمودند از دخل شد ۱۲
در اصل ادکر بود تای افتعال با دال جمع شد
تا را دال نموده ادغام نمودند چون قوله تعالی
او لو کانوا لا یعلمون و رواست که دال را ذال کرده
در ذال ادغام نمایند چون قوله تعالی و لیذکر
اولوا الالباب و رواست که ثا را تا کرده در تا ادغام نمایند چون
دال را تا کرده در تا ادغام نمایند چون اثاقلتم

نون

در صحاح است و قیل کنه و آرگاه با نون نویسند
با قطع شود و گویند نغر و آرگاه با نون نویسند
با وصل شود و گویند نغر بود تای مثناة را از آخر و
از غیر کرد در اصل انتغر بود تای افتعال
و کار او دغام نمودند و گفتند اثغر تای افتعال تای
تبدیل کردند بثا و ادغام نمودند و گفتند اثغر
و ابدال و ادغام شاذ است و تبعیض فرق کرده اند
میان ابدال و ادغام شاذ و قیاسی گویند
بروند و اثغر بای مطلقه و قیاسی گویند بثا
بروند و اثغر بای افتعال با این
در اصل اسمع بود تای افتعال با سین
جمع شد تا را سین کردند و ادغام نمودند ۱۲ در اصل
ادغام نمودند تای تفعل و تفاعل
با ادغام نمودند تای تفعل و تفاعل
با ادغام نمودند تای تفعل و تفاعل
با ادغام نمودند تای تفعل و تفاعل
با ادغام نمودند تای تفعل و تفاعل

وآن بسیار است اما کلمهٔ چند که مشهور است اینجا یاد کرده شود چون شفة
که در اصل شفهة و شاة که در اصل شوهة بوده است و فم که در اصل
فوهٌ بوده است واست که در اصل ستهٌ بوده است و سنة به یک
قول در اصل سنهة بوده است زیرا که جمع ایشان شفاه و شیاه وافواه
واستاه می آید وتصغیر ایشان شفیهة وشویهة وفویهة وستیهة می آید
وبیک قول اصل سنة سنوة بوده است زیرا چه جمع او سنوات
می آید ویدکه در اصل یدی بوده است ودم که در اصل دمی بوده است
وبقولی دمو بوده است وماة در اصل مای بوده است زیرا چه تثنیه و
وجمع ایشان یدیان وایدی ودمیان ودماء می آید وفعل از ماة امات
میگویند واب در اصل ابو بوده است وغد غدو واخ اخو
وابن بنو بوده است زیرا چه تثنیهٔ ایشان ابوان وغدوان واخوان
می آید وجمع ایشان آباء واخوان وابناء وغدوات ومصدر ایشان
ابوة واخوة وبنوة وغدوة می آید **فصل سوم** در ابدال
وآن نهادن حرفی بود بجای حرفی وابدال از برای چهار معنی آید
ادغام چون ارکب معنا واختیار اخف چون

مدصوت چون کتاب وعجوز والحاق چون کوثر وعشر وعوض
چون عدة وزنة وتمکن ابتدا چون الف وصل انصر واضرب و
بیان حرکت چون ماهیة وسلاست بنا چون ضربنی وانثنی
وزیادت محض چون استغفر واحداث معنی وآن بسیارست
چون فاعل ومفعول وتثنیه وجمع وجزآن وزیادت دراول ومیانه
درآخر باشد چون بترل ومنازل وحمیر وحمیری وآنها زوائد حروف
علتند فصل دوم درحذف وحذف ازبرای سیرده معنی آید
استثقال ضمه وکسره برحروف علت چون تدعون وترمین وجزم
چون ولم یرم ونصب چون لن یضربا ولن یضربوا واضافت
چون غلامازید وضاربوبکر وکثرت استعمال چون لم یک ولا ادر و
ترخیم چون یاخار وتصغیر چون سفیرج وجمع چون سفارج ونسبت
چون حنفی وترکیب چون عبشمی درعبدشمس واجتماع ساکنین
چون قاض ودواج وتخفیف چون بین ولین واکتفا چون حتام
وستام والام ای حتی ما وستی ما ومالی ما وحذف بردوگونه است یکی
آنکه بموجبی باشد چنانچه درقسمت افعال گفته ایم ودیگر آنکه بی موجبی باشد

مدصوت یعنی بزیادت
درازی آواز زیاده کنند
چون کتاب که دراصل
کتب بود والف برای صوت
عجوز که دراصل عجز بود
واو را زیاده کردند عجوز شد
بولوی انور علی مرحوم
تثقون وترمین که دراصل
ترمیین بثقل داشته ساکن کردند
واو ویا را بجهت اجتماع ساکنین بیفکندند
لن یضربا لن یضربوا که دراصل
یضربان ویضربون بود واو از دوحول این
ساقط شد غلامازید وضاربوبکر دراصل
غلامان وضاربون بود نون بجهت اضافت
بدانکه قیاس درنسبت درکب
وکنیست هم بناشدآنست که بسوی
صدرش نسبت کنند نحو امرء القیس

وآن بسیار است اما کلمه چند که مشهور است اینجا یاد کرده شود چون شفهة
که در اصل شفهة وشیاة که در اصل شویهة بوده است وفم که در اصل
فوه بوده است واست که در اصل سنة بوده است وسنة بیک
قول در اصل سنهة بوده است زیرا که جمع ایشان شفاة وشیاة وافواة
واستاة می آید وتصغیر ایشان شفیهة وشویهة وفویهة وستیهة می آید
وبیک قول اصل سنة سنوة بوده است زیرا چه جمع او سنوات
می آید ویدکه در اصل یدی بوده است ودم که در اصل دمی بوده
وبقولی دمو بوده است وماة در اصل مائی بوده است زیرا چه تثنیه و
وجمع ایشان یدیان وایدی ودمیان ودمار می آید وفعل ازماة امأت
سیگویند واب در اصل ابو بوده است وغد غدو واخ اخو
وابن بنو بوده است زیرا چه تثنیه ایشان ابوان وغدوان واخوان
می آید وجمع ایشان آباء واخوان وابناء وغدوات ومصدر ایشان
ابوة واخوة وبنوة وغدوة می آید **فصل سوم** در ابدال
وآن نهادن حرفی بود بجای حرفی وابدال از برای چهار معنی آید
ادغام چون ارکب معنا واختصار اخف چون

مدصوت چون کتاب و عجوز و الحاق چون کوثر و عشر و عوض
چون عدة و زنة و تمکن ابتدا چون الف وصل انصر و اضرب و
بیان حرکت چون ماهیة و سلاست بنا چون ضربنی و انّنی
و زیادت محض چون استغفر و احداث معنی و آن بسیارست
چون فاعل و مفعول و تثنیه و جمع و جز آن در زیادت در اول و میانه
در آخر باشد چون بترل و منازل و حمیر و حمیری و آنها زوائد حروف
علتند فصل دوم در حذف و حذف از برای سبزده معنی آید
استثقال ضمه و کسره بر حروف علت چون تدعون و ترمین و جزم
چون ولم یرم و نصب چون لن یضربا و لن یضربوا و اضافت
چون غلام زید و ضارب بکر و کثرت استعمال چون لم یک و لا ادر و
ترخیم چون یا خار و تصغیر چون سفیرج و جمع چون سفارج و نسبت
چون حنفی و ترکیب چون عبشمی در عبد شمس و اجتماع ساکنین
چون قاض و داع و تخفیف چون بین و لین و اکتفا چون حسام
و تمام و الام ای حتی ما و متی ما و انی ما و حذف بر دو گونه است یکی
آنکه بموجبی باشد چنانچه در قسمت افعال گفته ایم و دیگر آنکه بی موجبی باشد

مصوت یعنی یارا
درازی کلام زیاده کند
کتب بود و الف برای مصوت
چون کتاب کرد در اصل
عجوز کر در اصل عجز بود
واو را زیاده کرد و عجوز شد
مولوی انور علی مظفر
تدعون در اصل
تدعون در تمکین بود ضمه
برواو و در تدعون و کسره بر یا در
ترمین نقل داشته ساکن کرد و نون
واو و یا را بجهت اجتماع ساکنین بینداخت
لن یضربا لن یضربوا در اصل
یضربان و یضربون بود و واو را در دخول لن
ساقط شد غلامانا زید و ضاربا بکر در اصل
غلامان و ضاربان بود و نون بجهت اضافت
از هر دو بینداخت
بدانکه قیاس در نسبت ترک
اضافی اگر از التباس ایمن باشد
و گنه هم بنا شد آن است که بسوی
صدرش نسبت کنند نحو امرئ القیس و امرء القیس و اگر
نسبت بسوی امرء القیس باشد
خوف التباس و یا گفته شود چون سابقی
بسوی ثانی نسبت کنند چون سابقی
و یکسو و یکطوسی و در نسبت
عبد مناف و اسد بگویند اضافی
و اما بناسی فعلل از ترکیب اضافی
شاذ است و سیصد و شصت و پنج کلمه است
ازین قبیل
و عبقسی و در نسبت بیت اللات و عبدالله
و عبشمی در نسبت عبد الشمس
و امرء القیس و عبد الشمس در اصل قاضی و داعی بود
بود ضمه بیا در قاضی و واو در داعی
و یا و تنوین ماقبل ساکن شد در میان واو و
اجتماع ساکنین واو را از داعو حذف کردند قاض
و داع شد

فصل پنجم در ذکر چیزی از حروف معنوی تا کتاب ازان خالی نباشد و جمله حروف معنوی از نود بیرون نیست و آن سه گونه است مبسوط و مقرون و مرکب اما مبسوط آنست که چیزی از حروف معنوی بادی بهم نکرده باشند چون من و فی والی و مقرون آنست که دو حرف معنوی بهم کرده باشند و معنی هر دو باقی باشد چون کان که کاف تشبیه و ان تاکید بهم آمده است و معنی هر دو باقیست و مرکب آنست که دو حرف بهم آمده باشند و معنے هر دو یک گشته چون لولا تخصیص که لو تمنی ولای نافیه بهم آمده است و معنے این هر دو یک گشته باب پنجم در معنے تصریف تصریف گردانیدن کلمه باشد بپنج طریق زیادت و حذف و ابدال و قلب و نقل فصل اول در زیادت فرق میان حرف اصلی و حرف زیادہ آنست که حرف زائد در تصریف بیفتد و اصلے نیفتد چون عین و لام و میم از عالِمٌ و علیمٌ و معلومٌ و علّم و تعلّم و استعلم و انچه زیاده باشد چون در ثلاثی وزن کنند بیفتد و زیادت از جهت هشت چیز باشد

طق ب ج د که مجموعه وی اینست قطب جدّ وبد انگه صاد وسین

وز این سه حروف را حروف صفیر گویند وسین را مفشی ورا را مکرر

ولام را منحرف والف را هاوی ولون را حرف غنه گویند فصل

چهارم در بیان اجناس آن از روی تصریف وآن پنج نوعست

حروف زیاده وآن ده است که مجموعه او سالتمونیها یوم

تنبیه چون در کلمه چیزی زیاده کنند ازین حروف باشد وحروف

حذف وآن یازده است مجموعه او هوحفی نجانیه هر جا که از کلمه

چیزی حذف کنند ازین حروف باشد وحروف ابدال

وآن نیز یازده است مجموعه او اجدسن وطهما هر کجا که حرفی بجرفی

بدل کنند ازین حروف باشد وحروف قلب وآن حروف

علتست قلب وابدال در معنی یکیست ولیکن پیشتر در حروف علت

قلب گویند ودر حروف صحیح ابدال نامند وحروف ادغام

وآن سیزده حروف است که لام تعریف را در وی ادغام توان کرد

چون التار والثار والدال والذال والزار والسین

والشین والصاد والضاد والطار والظار والنون والله اعلم

است و مجموعها ظل قوبض اذ غ اجد مطیع یعنی نوزده حرفست
و شدیده هشت حرف است که آواز او بقوت آید و مجموعه وی این
باشد اجدک قطیت یا اجدت طبقک و حروفیکه میان شدیده و
رخوه است انرا متوسطه گویند و متوسطه نیز هشت حرف است
که آواز ان نه پست آید نه بقوت و مجموع آن لم یروعنا او لم یرون
عنا و باقی رخوه است و آن سیزده حروفست که مجموع او ایست
خظ هذ ع بغث حض ص و مطبقه چهار حروف است که بگفتن
او زبان در کام نه نشیند چون ص ض ط ظ و باقی منفتحه است
و مستعلیه هفت حرفست که در گفتن وی سر زبان بسوی کام
رود ص ض ط ظ خ غ ق که مجموع وی ایست خص ضغط قظ
و باقی منسفله است و ذلاقیه شش حرف است رب من فل
ف ل م که مجموعه وی این باشد مر بنفل و هیچ کلمه رباعی و خماسی
یافته نشود که خالی باشد ازین شش حروف مگر در کلمه چند چون
عسجد و عسقد و عسطوس قال الشاعر ع عصا عسطوس
لینها و اعتدالها و باقی مصمته است و قلقله پنج حرف است

۶۷ باب

قطع کردن و خواندن
غ ا لضم گردای الاترکان
حض ر ا لکتن نقص ا لفتح
و ا لکسر و ا لضم ا سکن
فی الصراح و القاموس
۱۲
۵۶ عصا لغة فی عصو یک
نرم بودن او در ات شدن
۱۲ ۵۵ عطوس
در فرهنگ است شاید بخوان
که در جوزه پدید کردا
فی القاموس
۱۲

کام ج ش ی و آنرا شجریه گویند و شجریه کشادگی باشد و از گرانه
زبان دو حرف خیز و بمعونت دندان ض ل و از سر زبان یازده
حرف خیز و بمعونت دندانهای پیشین و این را حافیه گویند و حافه
کنارهٔ چیزی باشد سه ازان ظ ذ ث بمعونت بن دندانهای زیرو این
را الثویه گویند و سه ازان ط د ت بمعونت سر دندانهای زیرین
را نطعیه گویند و نطیعه زیر دندان باشد و سه ازان ص س ز
بمعونت سر دندانهای زیرین را ذلقیه گویند و ذلق کرانه دندان
باشد و دو ازان ر ن بمعونت بن دندانهای زیرو از لب چهار
حرف خیز ذ و ف م ب اما ف از باطن لب زیرین خیز و بمعونت
اطراف ثنایای زیرین و سه حرف باقی و م ب بتعاون دو لب

فصل سوم در بیان اجناس آن از روی ذات دوازده است

مجهوره و مهموسه و شدیده و رخوه و متوسطه و منطبقه و منفتحه
و مستعلیه و مستفلة و ذلاقیه و مصمته و قلقله مهموسه
ده حرف است که آو از او پست آید که مجموع او این است
استشحک حصفه اوجته شخص فکت و باقی مجهوره

الف است لام در اول کلمه زیاده کردند تا الف گفته شود بی حرکت
زیرا چه الف ساکن باشد چنانکه پیش ازین گفته شد است وازین
جمله بیست ویک حرف مشترک است میان تازی وپارسی وهشت
حروف مخصوص است بسخن تازی که در سخن پارسی نباشد ونظام
وی صعق ثطه حضظ است اما صادی که بزبان پارسی میگویند چون
صرخ وصد سنیت ای سرخ وسد وهمچنین عین الفست وقاف
کاف وطا تا وحا ها وهشت حروف دیگر که معروف نیست مخصوص
است به سخن پارسی چون پای پلپته وپنبه وجیم چغد وچشم وژای
ژاله واژدها وفای فاژه وفرنجج وکاف گرز وگنبد وخای خوشی
وخوش و واو شور بمعنی تلخ ویای شیر بمعنی اسد **فصل دوم**
در مخارج آن بیست ونه حرف راشش مخرجست حلق
وبن زبان ومیان زبان وکرانه زبان وسر زبان ولب
وازحلق شش حرف خیزد ح خ ع غ ه همزه واین همه را
حلقیه گویند واز بن زبان دو حرف خیزد ومعونت بن کام
ق ک وآنرا مهموسه گویند وازمیان زبان سه حرف خیزد بمعونت میانه

بدانکه جمع تکسیر را نسبت نکنند و اگر کنند کلمه را مفرد گردانند پس نسبت
کنند چون رِجال و رَجلی و بُجُر و بَجری و همچنین جمع سلامت
و تثنیه و تانیث و ترکیب را مفرد گردانند پس نسبت نمایند چون
مُسلِمون و مُسلِمی و رامیان و رامی و حمزة و حمزی و حضرموت
و حضرمی و لیکن در تصغیر این کلمات صدر کلمه را تصغیر کنند
پس این علامات سلامت دارند چون مُسَلِّمون و مُسَیلِمون و مُسَلِمان
و مُسَیلِمان و حُمَیزة و حُمَیزة و حُضَیرموت و حُضَیرموت

باب چهارم در شناختن حروف

فصل اول در عدد حروف و آن بر دو گونه است حروف تهجی
و حروف معنوی و حروف تهجی چون ا ب ت ث الخ و حروف
معنوی چون من و عن و فی و حروف معنوی را یاد کنم در نحو و حروف
تهجی را اینجا پس بدانکه عدد حروف تهجی در سخن عربی و پارسی
سی و هفت حرفست بیست و نه از ان معروفست چون ا ب ت
ث ج ح خ الی آخره پس بدانکه انچه الف میگویند همزه
است و انچه لام الف میگویند لا باید گفت و چون لام بیان

زیادت از کلمه حذف کنند پس تصغیر کنند و آنرا تصغیر ترخیم گویند چون از هُبَیر و زُبَیر و حارِث و حُرَیث و اما سُهَیل و کُمَیت و مانند آن موضوع اند بر صورت تصغیر ولیکن تصغیر نه فصل پنجم در نسبت نسبت باز بستن چیزی باشد به چیزی دیگر بزیاده کردن یای مشدده بر آخر کلمه چون بَلَخِیٌّ و دَوْرَوِیٌّ و صَیْقَلِیٌّ و ثِیابِیٌّ و نسبت صناع سه گونه آید یکی آنکه عرب دیرانامی نهاده باشند چون قَیْنِیٌّ و اسکافٌ و دیگر آنکه از حرف وی فعّال بنا کنند چون قَفّالٌ و قَوّاسٌ و بَنّالٌ سوم آنکه یای نسبت درآرند چون قِسْلِنِیٌّ و ثَعْلَبِیٌّ و این نسبت در مطبوخات و از مصنوعات مطر واست چون حَضَرِیَّة و سَماقِیَّة و تَبْلِیَّة و مَرْدَنِیٌّ و سِنِکِیٌّ و بدانکه در نسبت تغیرات بسیار افتد و آن دو نوع است شاذ و مطرد شاذ چون انائی در قبائی و دیمائی و مطرد چون تَمْرٌ و نَمِرٌ و عَصاً و عَصَوِیٌّ و عَمٌّ و عَمَوِیٌّ و ابٌ و ابَوِیٌّ و عَلِیٌّ و عَلَوِیٌّ و هریک را احکام بسیار است و این کتاب آنرا احتمال نتواند کرد از انجهت فرو گذاشته شد و

زیادت از کلمه حذف کنند پس تصغیر کنند و آنرا تصغیر ترخیم گویند چون از هُبَیر و زُبَیر و حارِث و حُرَیث و اما سُهَیل و کُمَیت و مانند آن موضوع اند بر صورت تصغیر ولیکن تصغیر نه

فصل پنجم در نسبت

نسبت باز بستن چیزی باشد به چیزی دیگر بزیاده کردن یای مشدده بر آخر کلمه چون بَلَخِیٌّ و دَوْرَوِیٌّ و صَیْقَلِیٌّ و ثِیابِیٌّ و نسبت صناع سه گونه آید یکی آنکه عرب دیرانامی نهاده باشند چون قَیْنِیٌّ و اسکافٌ و دیگر آنکه از حرف وی فعّال بنا کنند چون قَفّالٌ و قَوّاسٌ و بَنّالٌ سوم آنکه یای نسبت درآرند چون قِسْلِنِیٌّ و ثَعْلَبِیٌّ و این نسبت در مطبوخات و از مصنوعات مطر واست چون حَضَرِیَّة و سَماقِیَّة و تَبْلِیَّة و مَرْدَنِیٌّ و سِنِکِیٌّ و بدانکه در نسبت تغیرات بسیار افتد و آن دو نوع است شاذ و مطرد شاذ چون انائی در قبائی و دیمائی و مطرد چون تَمْرٌ و نَمِرٌ و عَصاً و عَصَوِیٌّ و عَمٌّ و عَمَوِیٌّ و ابٌ و ابَوِیٌّ و عَلِیٌّ و عَلَوِیٌّ و هریک را احکام بسیار است و این کتاب آنرا احتمال نتواند کرد از انجهت فرو گذاشته شد و

سندیلٌ وسنادیلٌ وخماسی راجمع تکسیر کم کنند واگر بکنند حرف آخر
را حذف کنند وباقی را بر فعالٌ جمع کنند چون سفرجلٌ وسفارجٌ و
جمرشٌ وجمارٌ ودر جموع تداخل بسیار افتدای جمع بنائی بنای دیگر را
دهند واقصار بسیار افتدای بنائیکه ویرا جمعها باشد یکی وبرد واقصار
کنند وما آنرا فروگذاشته ایم از جهت اختصار وایجاز فصل چهارم
در تصغیر مصغر را سه بناست فعیلٌ وفعیعلٌ وفعیعیلٌ
اما فعیلٌ جمگی ثلاثی را باشد چون کلبٌ وکلیبٌ ورجلٌ ورجیلٌ
وفعیعلٌ رباعی را باشد ومشابه رباعی وخماسی راهم باشد
چون جعفرٌ وجعیفرٌ ودرهم ودریهمٌ ومنزلٌ ومنیزلٌ والمحلٌ
والمکیحلٌ وجدولٌ وجدیولٌ وسفرجلٌ وسفیرجٌ وحروف
آخر از خماسی در تصغیر بیفتد چنانچه در جمع تکسیر وفعیعیل
کلمتی را باشد که چهارم او حرف مدولین باشد چون مفتاحٌ
ومفیتیحٌ وعصفورٌ وعصیفیرٌ وقندیلٌ وقنیدیلٌ واز مونث
سماعی انچه سه حرفی باشد تا زیاده کنند در تصغیر وی چون شمسٌ
وشمیسهٌ ودارٌ ودویرهٌ وبسیار باشد که حرفهای

فعلار آید چون جبان وجبسار وصناع وصنعار وجواد وجوار و
جمع فعال فعل آید چون کنار وکنر وجمع فعال وفعال
وفعال وفعیل وفعول بروزن فعلة وافعلة وفعل وفعلان
وفعلان آید چون قذال وقذل واقذلة وغزال وغزلان وغزلة
وجمار واجمرة وحمر وغراب واغربة وغربان وقفیر واقفزة وقفز و
قفزان وعمود واعمدة وعمد وچون این بناها باشد جمع ایشان
فعائل آید وبالف وتا آید چون حمامة وحمائم وحمامات وذوابة وذوابات
وذوابات ورسالة ورسائل ورسالات ورکوبة ورکائب ورکوبات
وعجیزة وعجائز وعجیزات وجمع ابنیهٔ رباعی
فعالل آید چون جعفر وجعافر ودرهم ودراهم وبرثن وبراثن
وجمع ثلاثی که بزیادت حرفی چهار حرفی شده باشد هم برین قیاس
آید چون اصبع واصابع ومنزل ومنازل وضیقل وضیاقل
وعشیر وعشائر واول واوائل ومدق ومداق واگر چهارم
کلمه حرف مدولین باشد جمع او فعالیل آید چون مفتاح
ومفاتیح وعصفور وعصافیر وقندیل وقنادیل و

فِعَالٌ وفُعُولٌ وفُعْلَانٌ وفِعْلَانٌ وفَعَلٌ وهرچه جزاین بناهاست مشترکست
میان قلیل وکثیر پس بدانکه ابنیهٔ ثلاثی را در بیشتر احوال چهار جمع آید افْعُلٌ
وافْعَالٌ وفِعَالٌ وفُعُولٌ چون شَمْسٌ واشْمُسٌ وشُمُوسٌ وقِدْرٌ وقُدُورٌ ورَجُلٌ
ورِجَالٌ وجُنْدٌ وجُنُودٌ وجِنْسٌ واجْنَاسٌ وجَبَلٌ واجْبُلٌ واجْبَالٌ وكَبْدٌ واكْبَادٌ
وكَبُودٌ ويَقِظٌ ويَقَاظٌ وإبِلٌ وآبَالٌ وأُذُنٌ واذَانٌ وجمع
فَعْلٌ فِعْلَانٌ بسیار آید چون نَغْرٌ ونِغْرَانٌ وصُرَدٌ و
صِرْدَانٌ وجمع فَعْلٌ افْعَالٌ کم آید مگر در اجوف چون
بَيْتٌ وابْيَاتٌ وجمع فَعْلَةٌ فَعَلَاتٌ وبفتح عین و
فِعَالٌ آید چون جَفْنَةٌ وجَفَنَاتٌ وجِفَانٌ ودر اجوف ومضاعف
وصفت عین ساکن بماند چون بَيْضَةٌ وبَيْضَاتٌ وسِلَّةٌ وسِلَالٌ
وصَعْقَةٌ وصَعَقَاتٌ وجمع فِعْلَةٌ فِعَلٌ وفِعْلَاتٌ در فَعَلَاتٌ وفِعَلَاتٌ
آید چون سِدْرَةٌ وسِدَرٌ وسِدْرَاتٌ وسِدَرَاتٌ وجمع
فَعْلَةٌ فُعَلٌ وفَعَلَاتٌ وفُعَلَاتٌ آید چون رَكْبَةٌ ورُكَبٌ
ورَكَبَاتٌ ورُكْبَاتٌ ورُكَبَاتٌ وجمع فَعْلَةٌ فِعَالٌ و
فَعَلَاتٌ آید چون رَقَبَةٌ ورِقَابٌ ورَقَبَاتٌ وجمع فعال

چون یَدٌ وعَیْنٌ واَصْبَعٌ ومانند آن جز حاجبین وخدّین ودر

بعضے کلمات تذکیر وتانیث ہر دو آمدہ است چون ذَلُولٌ وسَبیلٌ

وسُوقٌ وصَاعٌ وسُلطَانٌ وصُوفٌ وجَالِبٌ وصواعٌ وطاعٌ

وعُنُقٌ وفِردوسٌ ولِسَانٌ ومَنُونٌ ومَنجنُونٌ وهُدًی واسم

ملحق آن باشد کہ ثلاثی را بزیادت حرفی بروزن رباعی کردہ باشند

ویارباعی را بزیادت حرفی بروزن خماسی کردہ باشند چون کوثر

کہ ملحق است بجعفر ورندد کہ ملحق است بزبرج وعقنقل کہ ملحق است

بسفرجل فصل سوم در جمع جمع بر دو گونہ است جمع سلامت

وجمع تکسیر جمع سلامت آن است کہ صیغہ

مفرد او در جمع سلامت باشد چون زیدٌ وزیدُونَ

وضَارِبٌ وضَارِبُون وجمع تکسیر آن ست

کہ صیغہ مفرد او بسلامت نباشد چون رجلٌ ورِجَالٌ

وجمع تکسیر بر دو نوع است جمع قلیل وآن از سہ تا دہ

باشد اورا چہار بناست اَفْعُلٌ واَفْعَالٌ واِفْعِلَۃٌ وفِعْلَۃٌ

وجمع کثیر وآن زیادہ از دہ باشد واورا پنج بناست

وشنجرف وفیروزج در تعریب چنگ و شنگرف و
پیروزه گویند وضد وی عربیت و اسم مذکر آن است
که موضوع نباشد از جهت مونث و در و علامت تانیث نباشد
چون رأس و حجر و بیت و اسم مونث آن باشد
که موضوع باشد از جهت مونث چون امراة و ناقة و آمان
و یا در و علامت تانیث باشد و علامت تانیث سه چیز است
تای زائده که در وقف ها شود چون رحمة و حسنة و ضاربة
و الف ممدوده زائده چون حمراء و صفراء و صحراء
و الف مقصوره زائده چون جلی و ذکری او شری و غضبی
بدانکه کلمه چند باشد که آن را مونث دارند اگرچه در و علامت
تانیث نیست و آن را مونث سماعی گویند چون ارض و بئر
و جهنم و اسماءها و حال و حرب و خمر و اسماءها و دار و دلو و در خیم
و ریح و اسماءها و سلم و صعود و عجز و عین و عرض و عصا و عقرب
و عنکبوت و عیر و قدر و قدام و قوس و کاس و کبد و نار و
نحل و نفس و را و یمین و از اعضای آدمی هر چه مزدوج است

متمکن ۵۱ وغیر متمکن اسم متمکن آن باشد که در آخر او سه
حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن
باشد که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ
اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد
مگر از پس حذف و زیادت ۵۲ و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد
چون کَ و ایمن و هؤلا ۵۳ اسم مشتق آن باشد که ماخوذ
باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا
که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از
آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے
چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد
که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار
بسته باشد چون فردوس ۵۴ که این کلمه رومیست و
ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب
آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے ۵۵ حروف او را بدل
کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

۵۱ بگمه اسم متمکن آن است که در آخر او سه حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن است که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ و اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد چون کَ و ایمن و هؤلا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و بنا که ماخوذ است از ذلو بسبب قرب او بمال و بعد از آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے چون رَجُلٌ و رَجیلٌ و اسم دخیل آن باشد که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرب آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون جَنیج

وفاعِلٌ پنج باب را باشد از ثلاثی مجرد چون قدیرٌ و علیمٌ
و کریمٌ و شفیعٌ و حریصٌ و افعالٌ چون الیمٌ و حکیمٌ و تفعیل
چون بشیرٌ و مفاعلة چون ندیمٌ و افتعال چون
فقیرٌ و مفعول پنج باب را از ثلاثی مجرد چون قتیلٌ و صریعٌ
و حصیدٌ و حمیدٌ و جنیبٌ و افعال را چون حکیمٌ ای محکمٌ
و عتیقٌ ای معتقٌ و تفعیل چون وکیلٌ ای موکّلٌ و مفاعلة
را چون عدیرٌ شغادر و استفعال را چون شهیدٌ ای مستشهدٌ
فعول فاعل را باشد از ثلاثی مجرد چنانچه دگر رفت و مفعول
سه باب را از ثلاثی مجرد چون حلوبٌ ای محلوبٌ و رکوبٌ ای مرکوبٌ
و حمولٌ ای محمولٌ و افعال چون رسولٌ ای مرسلٌ و وجودٌ ای
موجدٌ و تفعیل را چون سخونٌ ای مسخنٌ مذکر و مونث و فعول
یکسان باشد فاعل جائی هست که بمعنی مفعول ست چون ماء دافق
ای مدفوق مفعول جای است که بمعنی فاعل است چون واذا
الموءدة سئلت ای الوائدة وانه کان وعده ماتیا ای آتیا فصل
دوم در بیان اجناس اسما اسم بر دو گونه است

متمکن وغیر متمکن اسم متمکن آن باشد که در آخر او سه
حرکت و تنوین درآید چون زیدٌ و رجلٌ و اسم غیر متمکن آن
باشد که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انتَ و کیفَ و حیثُ
اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد
مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد
چون ک و من و هو لا اسم مشتق آن باشد که ماخوذ
باشد از اسمے دیگر چون سمار که ماخوذ است از سمو و دنیا
که ماخوذ است از دنو بسبب قرب او بمال و بُعد از
آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتے
چون رجلٌ و رجیلٌ و اسم دخیل آن باشد
که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار
بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و
ضد آن اصلیست چون انجنة اسم معرّب
آن باشد که کلمهٔ عجمے باشد و بعضے حروف او را بدل
کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد و چون صنیخ

اسم معرب اسم دخیل اسم مشتق

وفاعِلٌ پنج باب را باشد از ثلاثی مجرد چون قدیرٌ و علیمٌ
و گریمٌ و شفیعٌ و حریصٌ و افعالٌ چون الیمٌ و حکیمٌ و تفعیلٌ
چون شیرٌ و مفاعلة چون ندیمٌ و افتعالٌ چون
فقیرٌ و مفعولٌ پنج باب را از ثلاثی مجرد چون قتیلٌ و صریعٌ
و حصینٌ و حمیدٌ و جنیدٌ و افعالٌ را چون حکیمٌ ای محکمٌ
و عتیقٌ ای معتقٌ و تفعیل چون وکیلٌ ای موکلٌ و مفاعلة
را چون غدیرٌ مغادرٌ و استفعالٌ را چون شهیدٌ ای مستشهدٌ
فعول فاعلٌ را باشد از ثلاثی مجرد چنانچه ذکر رفت و مفعول
سه باب را از ثلاثی مجرد چون حلوبٌ ای محلوبٌ و رکوبٌ ای مرکوبٌ
و حمولٌ ای محمولٌ و افعالٌ چون رسولٌ ای مرسلٌ و وجودٌ ای
موجدٌ و تفعیل را چون سخونٌ ای مسخنٌ مذکر و مونث و فعولٌ
یکسان باشد فاعل جائی هست که بمعنی مفعول ست چون ماء دافقٌ
ای مدفوقٌ مفعول جای است که بمعنی فاعل است چون واذا
المودة سئلت ای الوائدة و انه کان وعده ماتیا ای آتیا فصل
دوم در بیان اجناس اسما اسم بر دو گونه است

ای نصر دهد
در کوه فتح و ضربه
الیم دردو
الیمن از ایلام یعنی
درد رسانیدن و
حکیم استوار کار از
احکام بمعنی
استوار کردن کار
الکذاب الاثیم
چون شاد
در نشستن زبان
مغادره ماندن
گذاشتن غدیر
گردن سر آب گرفتن
گروه سر آب
دو چشمه در اینجا
جمع شود در اینجا
فعل بمعنی مفعول
است از قول ایشان
ماء دافق سیل که
مفعول ست از انصاب
یعنی
گفته اند که این
فاعل است نه
فی الصحاح

ومِفعَلٌ ومِفعَالٌ ومِفعَلَةٌ آلهٔ چیزی را باشد یعنی دست
افزار چون مِفتَحٌ ومِفتَاحٌ کلید ومِسعَرٌ ومِسعَارٌ آتش سوز ومِعرَجٌ
ومِسرَاجٌ نردبان ومِروَحَةٌ باد بیزن ومِکنَسَةٌ جاروب ومِفعَلٌ
ومِفعَالٌ ومِفعِیلٌ وفَعِیلٌ وفَعَالٌ وفَعُولٌ فاعل را
باشد بر وجه مبالغه چون مِحرَبٌ ومِحرَابٌ آنکه جنگ بسیار کند ومِطرَارٌ
ومِطیرٌ آنکه عطر بسیار مالد وشَرِیبٌ آنکه بسیار آب خورد وأکَالٌ و
أکُولٌ آنکه بسیار طعام بخورد ومذکر ومونث در همه یکسان باشد مگر در
فَعَالٌ که مونث آن فَعَالَةٌ آید وأفعَلُ سه چیز را باشد اسم صریح
چون أبجَلُ وأکحَلُ رگهائیکه از ان خون کشانیند وچشمی که سیاه
باشد از سرمه وصفه چون أحمَدُ مردی سرخ ومونث او فَعلَاء وجمع
ایشان فُعلٌ آید چون حَمرَاء زنی سرخ وحُمرٌ مردمانی وزنانی سرخ
وتفضیل چون أکبَرُ مردی بزرگتر وأصغَرُ مردی خردتر ومونث
او فُعلَی آید چون کُبرَی وصُغرَی جمع مردان أفَاعِلُ
وجمع زنان فُعَلٌ چون أصَاغِرُ وصُغَرٌ وفَعِیلٌ
مصدر را باشد چون نَذِیرٌ بیم کردن ونَکِیرٌ ناشناخته کردن

اما بنای چند که حاجت بدان بیشتر باشد یاد کنم فَعلَةٌ یکبار را باشد
چون ضربة یکبار زدن و جلسة یکبار نشستن و فِعلَةٌ حالت را باشد
چون عمّة بندش دستار و رکبة حالت بر نشستن اسپ و مِشیَةٌ حالت
رفتار و فُعلَةٌ فاعل را باشد چون ضحکة آنکه بر مردمان بخندد و لُعنَةٌ
بضم فا و بفتح عین آنکه بر مردمان لعنت کند مگر دو کلمه شاذ آمده است بمعنی مفعول چون
لُقطَة و تُحفَة و فِعلَةٌ بضم فا و سکون عین مفعول را باشد چون
چیزیکه فرستاده شود برای کسی
ضحکة مردی که بر و خندند و لعنة مردی که بر و لعنت کنند
و فِعالٌ مرافق را باشد چون خیاط سوزن و نصاح ریسمان
که بدو بدوزند و اکافٌ پالان و داغهار انیز باشد چون صدارٌ
داغی که بر سینه شتر باشد و جنابٌ داغی که بر پهلوی شتر
باشد و فَعالٌ و فَعالَةٌ بضم الفا رفضله چیزے
را که ببندازند چون قُتاتٌ و رُقاقٌ ریزه ریزه و جذاذٌ
پاره پاره و کساحتة خاک فرو رفته و رزالة چیزی فرومایه
و عصارة کنجاره و فِعالَةٌ بکسر الفا اشتمال را باشد چون
عِصابة سر بند و قِلادة گردن بند و عِمامة دستار

نسخه ۴۵

حاجت بمانیست چون
تحفه و دو چیز که رفاقت نمای
دارد یا بدار و رفیق نمای آرایه
زره باید آورد و چون بای آرایه
و دیگر فاحفظ فانها فائدة
جلیلة ۱۲ با بضم
تسکین اکار و تسخیر کردها
۱۲ هی ۱۲ مرافق جمع
مرفق یعنی آنچه و آنچه
بدی نفع باشد از دکانی
۱۲ عصابة

۱۲ مصراع ۱۲ کنجاره و آن تخمی
با بضم فضل آخر ۱۲
کرد و رفتن و بدر آورده
باشد و بمعنی چیزیکه
از افشار یدن بیکاره
قبیل آنها ضما ۱۲
۱۲ اشتمال
۱۲ سه بیه
گرد و فرو گرفتن مثال
چیزی در آمدن

ونیکے مہمل فعلن برین وزن ہیچ تازی نیامدہ است ورباعے

رانیز بناست باتفاق و در ششم اختلاف فعلن چون جعفر و عقرب

و غبهر و مجذ و فعلن چون عظلم و فرسن و فعلن چون برن

و برقع و فعلن چون درهم و هجرع و فعلن چون

سبطر و هزبر بنای ششم که مختلف فیه است فعلن

چون جندب و آنکه گویند درست نیست بضم دال روایت میکنند و

خماسے را چهار بناست و در پنجم اختلاف کرده اند فعللن

چون سقرجل و شمرحل و فعللن چون مخمرش و صهصلق

و فعللن چون قرطعث و جردحل و فعللن چون جعشن و قدعمل

و بنای پنجم که مختلف فیه است فعللن چون هندع و آنکه گویند

فعللن درست نیست گویند هندع تازی نیست رومیست و این جمله

را بنیه مجرد گویند و چون یک حرف یا دو حرف یا سه حرف زیاده

کنند آنرا مزید فیه گویند آن زیادت در اول کلمه و میانه و آخر کلمه باشد

چون اجمد او جدار و بخور و سعدان و چون چیزی ازوی حذف کنند

منقوص نه گویند چون عد دوم واخ واب و ابنیه مزید فیه بسیار است

باب سوم در شناختن اسما و فصل اول در شناختن اسم

چنانکه اعم مرد سرخ احوال مرد کار و فِعِل بکسر العین فعل لازم
را باشد از سر ورواد و اِر چون فرِح و وَجِع و وَصِب و بسِر و بیشتر
اسم فاعل از باب فعَل یفعُل بضم العین فی الماضی والمستقبل
بر وزن فعیل می آید چون کریم و عظیم و هفت گونه دیگر آمده است
فعل چون ضخم و عجل و فِعِل چون خشِن و سهِم و فعَل چون حسَن
و بطَل و فعِل چون رجِس و بلِخ و فِعِل چون صلِب و عقِل و
فعّال چون ضخّام و شجّاع و فعّال چون جمّان و جبّان و حرّام
فصل

باب سوم در شناختن اسما و آن مشتمل بر پنج فصل است
اول در شناختن ابنیه اسم و آن بر سه گونه است ثلاثی و رباعی و خماسی
و ثلاثی را دوازده بناست نه ازان مطرد ست و دو شاذ و یکی مهمل مطرد
فعَل چون ثمَر و صعَب و فِعِل چون قدِر و رجِس و رخِل و
فعُل چون جند و بزد و فعُل چون حمُل و جمُل و فعِل چون
فخذ و کبد و فعَل چون رجُل و عجُز و جذر و عضد و فعَل چون
نغد و صرد و لبد و فعِل چون حوِل و طوِل و فعَل چون عنق
و آدن و دو شاذ و فعِل چون ابِل و وبِل و فعِل چون ویل

بدانکه هر شاذ در سه معنی مستعمل میشود یکی خلاف قیاس چون فتح عین ماضی مضارع در ابای پای دوم و ضم و فتح چون فتح ماضی و مضارع در نعم و بئس و ضم ماضی و فتح مضارع در قلیل الاستعمال ضد مطرد چون فعل بکسر عین و فعل بضم اول و کسر ثانی که موزون اول شماست اهل شروه بسیده و دیگر نیامده و اخش بمعنی بزرگ آمده و دیگر نیامده و ویر آنی جرا بران زیاده نموده و فتح

آمده است و بعضی گفته که اطل و ارطی هم
از زین گفته اند و بر وزن ثمانی
فیه و دل بر اصبع و دعل و دیهم
بمعنی ضعیف نیامده است ۱۲ هو
بمعنی تحول یعنی گشتن از جائی
بجائی و الاسم الحول بفتح
ریسمانیکه در پای شتر بندند
و در آگذار زنند تا بچرد و آنرا
معقل نامند

وکتب مکتبا مگر معتل فا از باب یفعِلُ بکسر عین که مصدر او بروزن مفعل
بکسر عین آید چون وعد موعدا او وضع موضعا و بسیار جاست که در
اسمای مکان تا در آید چون مقبرة و مزرعة و از منشعبه ثلاثی مکان و زمان
و مصدر و مفعول هم بریک وزن آید چون مکرم جای گرامی کردن و وقت
گرامی کردن و گرامی کردن و مرد گرامی کرده شده و مرتهب جای ترسانیدن
و وقت ترسانیدن و ترسانیدن و مرد ترسانیده شده و فاعل مفعول را
در میزان بیان کردیم اما باید دانست که اسم فاعل از باب فعِلَ یفعَلُ
بکسر العین فی الماضی و فتحها فی المستقبل شش گونه آید فاعِلٌ چون
سامِعٌ عالِمٌ فَعِیلٌ چون سَمِیعٌ و عَلِیمٌ و فَعِلٌ چون حَذِرٌ و فَرِحٌ
و افعَلُ چون حَوْرَاءُ و عَیْنَاءُ و مونثه فَعْلَاءُ چون حَوْرَاءُ و عَیْنَاءُ
و جمعهما فُعْلٌ چون حُوْرٌ و عُیْنٌ و فُعْلَانٌ چون سُکْرَانٌ
و عطشان و مونث او فَعْلَی چون سَکْرَی و عَطْشَی و
فُعَلَانٌ چون غَرْثَانٌ و خمصان اما فَعْلَانٌ صفت
عارضی را باشد از جوع و عطش و ضدان چون رَیَّانٌ و
شِبْعَانٌ افعَلُ صفت لازم را باشد از الوان و عیوب

۵۱ و سوم برای موصیفکه در اجای کثرت کفتار
دیجهای خرباشد ۱۲ ۵۳ و این وزن بتر از
مط و است از ثلاثی مجرد برای مذکر و گاهی برای
مونث نیز آید چون حائض و طالق ۱۲ ۵۴
عین در اصل عین بروزن فعل بود
ضمه قاف را بکسر و بدل کردند بجهت مناسبت یاء بعد آن ۱۲ ۵۵ این شروعست در بیان وزن در بیان
اوزان ششگانه ۱۲ ۵۶ جوعان و عطشان
بجمع نگرسند و تشنه ۱۲ ۵۷ ریان
اصل در بیان بود قاعده کرد
بیان شد ۱۲

مقاتلة وقتالا وقيتالا ومصدر فعللة فعللا آيد چون
زلزل نه زلزلة وزلزالا المكان والزمان از ثلاثی مجرد هر فعلی
كه مستقبل او يفعِل بكسر عين باشد مكان وزمان از وی هم بكسر عين
آيد بر وزن مفعِل چون منزِل جای نزول ووقت نزول ومبيع
جای فروختن وقت فروختن واز معتل فا بكسر عين مفعِل
از هر بابی كه باشد چون موعِد وموجِل واز معتل لام ومضاعف
مفعَل باشد بفتح عين چون مأتی جای آمدن ووقت آمدن ومرمی
جای تير انداختن ووقت تير انداختن ومغزی جای گريختن ووقت
گريختن ومقر جای آرام گرفتن ووقت آرام گرفتن وهر فعلی كه
مستقبل او يفعُل ويفعَل بفتح وضم عين باشد مكان وزمان او
بر وزن مفعَل بفتح عين باشد چون مكتب جای نبشتن ووقت
نبشتن ومسمع جای شنيدن ووقت شنيدن ومقطع جای بريدن
ووقت بريدن اما مشرق ومغرب ومسقط ومنبت ومفرق شاذ ست
ودر مسجد ومسكن ومجمع ومطلع ومنسك فتح وكسر لغت است و
مفعل بفتح عين مصدر همه بابهای ثلاثی را باشد چون ضرب مضربا

ثم بحمد الله

ديگر اگر چندی
ازان بر خلاف
قياس مفتوح آمده باشد
چون موعد وموقت
نام شخص وموكل
نام موضع ومورد
نام شخص وبوزن
ظرف يفعل مفعل
است الا ازناقص
يائی كه مكسور عين
يفعل مفعل
آيد وآنرا الا امثال
جای
جای برآمدن
جای وزيدن و
جايان و
عبادتگاه

رباعی آنست که همیشه صحیح[۱۱] و مضاعف باشد و مهموز بر سبیل
قلت چون بَعثَر و سَرهَل و وَذمَذ و طامَن[۱۲] و مضاعف وی مرکب
باشد از دو حرف مکرر چون زحزح فاماحوقل سخت پیر شد
و دهور روزگار گذرانید و بَیطَر[۱۳] بچشک ستور شد و سلقی برشت
بیگفند لمحقت از ثلاثی بر رباعی بزیادت حروف علت اما آن چیزها
که تعلق دارند بفعل پنج چیزست مصدر و زمان فعل و مکان
فعل و فاعل و مفعول مصدر هر بابی که در مصادر آمده است بذاکر آن
حاجت نیست لیکن مصدر باب افعال فعل و فِعال نیز آمده است
چون والنازعات غرقاً ای اغراقا والله انبتکم من الارض نباتاً ای
انباتاً و مصدر باب تفعیل تفعِلَة و تفعال و فَعَل و فِعال و
فِعّال آمده است چون تذکِرة و تکرار و سَلّام و کتاب و
کذّاب اما تفعِلَة بیشتر معتل و مهموز لام را باشد چون ترتیة و
تصلیة و صحیح رایسز باشد بر سبیل قلت چون تبصرة و
تذکرة مصدر باب تفعل تفعّال آید چون تملق تملّقا
مصدر باب مفاعلة فِعال و فِعّال آید چون قاتل

[۱۱] صحیح آنست که حروف اصلی او در کلمه متوالی باشند و مضاعف آنست که دو حرف از حروف اصلی او مکرر باشند و مهموز آنست که یکی از حروف اصلی او همزه باشد و معتل آنست که یکی از حروف اصلی او حرف علت باشد

[۱۲] بعثر بمعنی برانگیختن و سرهل بمعنی جامه پوشانیدن و وذمذ بمعنی دور کردن و طامن بمعنی فرو نشاندن

[۱۳] بیطر بضم اول و ثانی طبیب دار و فروش ستور

[۱۴] غرقاً بمعنی غرق کردن

[۱۵] تفعلة بمعنی پرورش کردن

[۱۶] کتاب بمعنی نوشتن

[۱۷] تکرار بمعنی بار بار گردانیدن

[۱۸] تذکرة بمعنی بیاد گرفتن

[۱۹] تبصرة بمعنی چون تخصیص

[۲۰] تربیة بمعنی پرورش کردن

[۲۱] تذکرة بمعنی بیاد گرفتن

[۲۲] تملق بمعنی چاپلوسی کردن

[۲۳] تملقا بمعنی چاپلوسی

[۲۴] قاتل بمعنی کشتن

[۲۵] تفعیل بمعنی آنکه فعل او بر فعال و تفعلة بر تفعال و فعّال

[۲۶] کتاب بمعنی نوشتن

[۲۷] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۲۸] تفعیل بمعنی آنکه فعل او بر فعال و تفعلة بر تفعال و فعّال

[۲۹] ۱۴۹ صحیح

[۳۰] فعال بمعنی بسیار گفتن

[۳۱] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۳۲] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۳۳] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۳۴] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۳۵] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

[۳۶] کذاب بمعنی دروغ بسیار گفتن

خاصیت باب افعال خاصیت باب افعلال و افعیلال خاصیت باب افعیعال

باب افعال دو چیزاست مطاوعت ثلاثی مجرد چون قطعته فانقطع
وابتدای فعل چون انطلق خاصیت باب افعلال و افعیلال
سه چیزاست الوان وعیوب چون اسود و اسواد سیاه شد آن
واحول واحوال کار چشم شد آن وابتدای فعل چون ارفض الدمع
پراگنده شد آب چشم وابهار اللیل نیمه شب رسید خاصیت
باب افعیعال مبالغه است چون اخشوشن سخت درشت شد واحمومی
سخت گرم شد باب افعلّ فرع باب تفعل است ازانچه ازباب
تفعل در کلماتی چند که فای آن مجانس تای تفعل بوده است تارا
بفا بدل کردند وادغام کردند والف وصل درآوردند افعّل شد چون
ادّثر که در اصل تدثر بود تارا دال کردند ودال را در دال ادغام کردند
چون ازجهت ادغام اول کلمه ساکن شد الف وصل درآوردند ادّثر
شد وچنانکه افعّل فرع تفعّل است افاعل نیز فرع تفاعلت
چون ادارک وتدارک وبسیار باشد که بعضی کلمه ازین بابها موافق
بعض آید چون قرّ واستقرّ وزلّ واسترزلّ ودلّ واستدلّ
ووقع دواقع ورقع ورافع وروّم وتزدّم خاصیت

پیکی از نصر آمده
یعنی رفتن ۱۱ ص
۱۲ ارفضاض پراگنده
شدن اشک و بجز دش
بگذر رفض مالتحریک از
ضرب و نصر یعنی ماندن
پراگنده او یعنی بچراگاه
گذاشتن ستور آمده ۱۲
ص ۱۳ ابهر ایخه آمده
شب یقال ابهار اللیل
ای ذهب ۱۴ معظمه ای
آخره او ابهار علینا
الیل ای تقال ومرون
هر یعنی غلیظ کردن
از تفع آمده است یعنی
بگذرد ۱۶ ص صاحب
صراح و تاج نزل بجز دریا
یعنی آنجا فرود آمدن
کما آنه بهیئت
در تاروس واسد
اعلم بالصواب ۱۷
۱۸ الترویم
جریان آب در انبیه
تقال رویم
نظاما و بقلان
وترویم وصراح
بیکاموس
تاج دریدن
یعنی دریدن
واسد اعلم

چند چون عاقبت اللص طارقت النعل و دعا چون عافاه الله
من المرض وخاصیت باب تفاعل دو چیزست مشارکت چون
تضاربنا بزدیم بایکدیگر وتقابلنا در برابر یکدیگر افتادیم وتکلیف چیزی
که خواهان وی نباشی چو تمارضت خویشتن را بیمار ساختم وفرق میان
تفاعل ومفاعلة آنست که مفاعلة از روی لفظ مفعول خواهد بود چون
ضاربته وتفاعل مفعول نخواهد لهذا تضاربته نگویند وبجای او تضاربنا
گویند وخاصیت باب افتعال سه چیزاست اشتراک چون اقتتلنا
بایکدیگر کارزار کردیم واتخاذ چیزی از برای خود چون اشتویته بریان کردم
از برای خود واطبخت طبخ ساختم از برای خود وابتدای فعل چون
افتقر درویش شد وخاصیت باب استفعال پنج چیزاست سوال
چون استطعمه خورش خواست ازوی واین اصل باب است وظن
چون استحسنه نیکو پنداشت اورا واستقبحه زشت پنداشت اورا ووجدان
کسی برصفتی چون استکرمته کریم یافتم اورا وتحول چون استنسر البغاث کرگس
گشت مرغ ضعیف واستوق الجمل ناقه گشت جمل وابتدای فعل
چون استرجع انا لله وانا الیه راجعون گفت وخاصیت

ستوده یافتم اورا و ابتدائی فعل چون اشفق بترسید والحج الحاج
کرد و خاصیت باب تفعیل شش چیزاست تعدیه چون خرج
بیرون آمد و خرّجته بیرون آوردم اورا و مبالغه چون قطعته
پاره پاره کردم اورا و سلب چون قذیت عینه پرخس شد چشم
او و قذیت عینه خس از چشم او بردم و نسبت چون فسقته
فاسق خواندم اورا و کفّرته کافر خواندم اورا و دعا چون
حیّته حیّاک الله گفتم اورا و سقّیته سقاک الله گفتم اورا و ابتدائی
فعل چون کلّمته سخن گفتم با او و خاصیت باب تفعّل پنج چیزست
مطاوعة تفعیل چون قطّعته فتقطّع پاره پاره کردم اورا پس پاره
پاره شد و سلب چون حاب کناه گرد و تحوّب از گناه باز آمد و
تکلّف چیزی که خواهان دی باشی چون تحلّمت از خویشتن
حلم نمودم و تشجّعت از خویشتن شجاعت نمودم و اندک اندک
گرفتن چیزی چون تجرّع جرعه جرعه خورد و تعلّم مسئله مسئله
آموخت و ابتدائی فعل چون تکلّم سخن گفت و خاصیت باب
مفاعله مشارکتست چون حاربه جنگ کرد با او و قاتله کارزار کرد با او و مگر لغتی

خاصیت باب تفعیل خاصیت باب تفعیل خاصیت باب مفاعله

فصل پنجم در شناختن خاصیت بابها و آنچه بدان
تعلق دارد باب فَعَلَ یَفعِلُ و فَعَلَ یَفعَلُ و فَعِلَ یَفعَلُ مقید
نیستند بخاصیتی بلکه برای معنی کثیر مستعملند که آن معانی مضبوط نیست
اما خاصیت باب فَعَلَ یَفعَلُ آنست که همیشه بجای عین یا لام
وی حرفی باشد از حروف حلق و مجموع آن حروف اینست مجمعها
مگر درین چند کلمات چون رَکَنَ یَرکَنُ و سَجی یَسجی و قَلی یَقلی و اَبی یَابی
و عَضَّ یَعَضُّ و خاصیت باب فَعُلَ یَفعُلُ آنست که خلق و
طبایع را باشد و جمیع لغات او لازم باشد چون کَرُمَ یَکرُمُ و جَسُمَ
یَجسُمُ خاصیت باب افعال هشت چیز است تعدیه چون خَرَجَ
و اَخرَجتُه و نَزَلَ و اَنزَلتُه و سلب چون شکی گله کرد و اشکی گله برد
و رفتن در چیزی چون اَصبَحَ در بامداد شد و اَعرَقَ بعراق
شد و آمدن بچیزی چون اَلاَمَ بچیزی نکوهیده آمد
و دادن چیزی چون اَقبَرَهُ جای گور داد او را او
خداوند چیزی شدن چون اَلبَنَ خداوند شیر شد
و اَثمَرَ خداوند خرما شد و یافتن چیزی بر صفتی چون اَحمَدتُه

هر دو متحرک باشند و واو دوم بدل از چیزی نباشد واجبست
ابدال واو اول به همزه اگرچه مفتوح باشد چون اواعد که در اصل
وواعد بوده است و واو اصل که در اصل وواصل بوده است و در دور
بدل نگشت زیرا چه واو دوم بدل است از الف واری اگر واو اول را
بدل کنند توالی اعلالین شود و این روانیست تعلیل آخر
هر واو که در جمع میان الف و کسره افتد و در مفرد ساکن
باشد یا گردد چون حوضٌ و حیاضٌ و روضٌ و ریاض که در اصل
حواض و رواض بوده است تعلیل آخر هر جمع که بر وزن
فعولٌ باشد از معتل لام واوی آن هر دو واو را یا کنند و ماقبل
وی کسره کنند برای تخفیف چون دُلِیٌّ و دِلِیٌّ که در اصل دلوو و دِلوو
بوده است زیرا که در اسمای متمکنه هیچ اسمی نیابی که در آخر آن واو
باشد و ماقبل آن مضموم بدانکه کلمه چند را از معتل و مضاعف
بر اصل خود داشته اند تا بر اصل کلمات دیگر دلیل باشند چون
عَوِرَ و صَیِدَ و عَیِنَ و اَرْوَحَ و اَحْوَجَ و اَعْوَرَ و اِسْتَحْوَذَ
و اِسْتَصْوَبَ و لَحِمْتُ عَیِنَهُ و اَلِلَ السِّقَاءُ و ضَبَّبَ الْبَلَدُ

هر حرف مد و لین که سوم جا باشد و زائده بود و پس از الف فعائل
افتد همزه گردد چون کریم و کرائم و صحیفه و صحائف و رکوب و رکائب
اما در معیشة و معایش همزه نگشت زیرا که زائده نیست بلکه اصلیت
و در مصیبة و مصائب با آنکه اصلیست همزه گشت برخلاف قیاس
و اگر در چهارم جا باشد چون در جمع پنجم جا افتد یا گردد
چون محراب و محاریب و عصفور و عصافیر تعلیل
آخر هر جا که الف جمع در میان دو واو یا دو یا افتد آخرین را به
همزه بدل کنند چون اوّل و اوائل که در اصل اواول بوده است
و خیّر و خیائر که در اصل خیایر بوده است و بعضی یا را سلامت
دارند و در طواویس و دواوین همزه نگشت زیرا چه از طرف
دور است تعلیل آخر هر واو که در اول کلمه افتد مکسور باشد
یا مضموم جائز است که ویرا بدل کنند به همزه چون وجوه و وُجوه و وقت و
واقتت و وشاح و اشاح و در واو مفتوح ابدال از دو جا
بیش نیامده است چون احدّ که در اصل وحدّ بوده است و اناة
که در اصل وناة بوده است و اگر در اول کلمه دو واو باشد

بیندازند و ساکن کرده در دوم او غام کنند و اگر ساکن باشد حرکت
مدغم اورا دهند پس او غام کنند چون ذَبَّ یَذُبُّ وعَضَّ یَعَضُّ و
فَرَّ یَفِرُّ و اَحَلَّ یَحِلُّ و اَسَرَّ یَسِرُّ و لم یَذُبَّ در اصل لم یذبب بود
بای اول ساکن شد از جهت او غام ثانی ساکن شد بلم جازمه پس
دو ساکن بهم آمدند و در سخن عرب دو ساکن بهم نیایند مگر در وقف
حرف آخر را حرکت دادند بعضے فتحه لان الفتحة اخف الحرکات
و بعضے کسره لِاَنَّ السَّاکِنَ اذا حُرِّکَ حُرِّکَ بالکَسرِ و بعضی ضمه
از جهت موافقت ما قبل و بعضے بر اصل خود داشته اند و حکم امر
و نهی هم برین قیاس است و در باب تفعیل و تفعّل او غام نشود
زیرا که او غام در اصل باب است بدانکه تعلیلاتے که در مهموز
و معتل و مضاعف آمده یاد کرده شد اما تعلیلاتی چند دیگر که بدان
حاجت افتد نیز یاد کنم **تعلیل اول** بر الفے که ما قبل
آن مضموم باشد و اگر گردد چون خَادِعٌ وخُوْدِعَ و خَالِدٌ و خُوَیلِد
تعلیل آخر هر الفی که ما قبل آن مکسور باشد یا گردد چون
محرابٌ و محاریبُ و مفتاحٌ و مفاتیح **تعلیل آخر**

فصل ۲۱

خواه در باب تفعیل او تفعل
یافته شود و یا غیر آن
باینکه اگر اول در حروف
ازینکه اگر اول او غام کند
باصلش او غام کند
او غام اول ساکن شود
او غام اول ساکن شود و اگر
پس معلوم شد که
این سکون اصلی است و زائد
باینکه در حروف اصلی است
او غام کرده و این مضعف است
ماضی مجهول

ذَابٌّ ذَابَانِ ذَابُّونَ ذَابَّةٌ ذَابَّتَانِ ذَابَّاتٌ اسم مفعول
مَذْبُوبٌ مَذْبُوبَانِ مَذْبُوبُونَ مَذْبُوبَةٌ مَذْبُوبَتَانِ مَذْبُوبَاتٌ قوانین
ذب دراصل ذبب بود بای اول راساکن ساختند ودر
دوم ادغام کردند ذبّ شد زیراکه هرجا دو حرف صحیح ازیک جنس
یا ازیک مخرج یا از دو مخرج متقارب بهم آیند وهر دو متحرک باشند بحرکت
لازم کلمه از التباس هم ایمن باشد ولحق برباعی وخماسی نباشد
حرف اول راساکن کنند اگر نباشد ودر دوم ادغام نمایند چون
ذبّ وعضّ وعدّ ومدّ وعبدث ولبثت ودر ذبّن واخوات آن
ادغام نشد زیراکه حرف دوم متحرک نیست وورا ذببت الکلب ادغام
نشد زیراکه حرکت حرف دوم لازم نیست ودر سببّ ادغام نشد زیراکه
از التباس ایمن نیست ودر قعدد ادغام نشد زیراکه ملحق به
برثن است اگر ادغام کنند الحاق باطل شود یذبّ دراصل
یذببُ بود حرکت بای اول رانقل کرده بماقبل دادند وبارا دربا ادغام
کردند یذبّ شد زیراکه هرجاکه ادغام کنند بنگرند که ماقبل آن
مدغم متحرک است یاساکن اگر متحرک باشد حرکت حرف اول را

مثال دو حرف از یک مخرج که آن حرف زبان وبیول است عطا

مثال دو حرف از دو مخرج متقارب ***

نهی حاضر معروف لَاتَذَبَ لَاتَذَبَا لَاتَذَبُوا لَاتَذَبِی لَاتَذَبَا لَاتَذَبْنَ
نهی حاضر مجهول لَاتُذَبَ لَاتُذَبَا لَاتُذَبُوا لَاتُذَبِی لَاتُذَبَا لَاتُذَبْنَ نهی
غائب معروف لَایَذَبَ لَایَذَبَا لَایَذَبُوا لَاتَذَبَ لَاتَذَبَا لَایَذَبْنَ لَااُذَبَ
لَاتَذَبَ نهی غائب مجهول لَایُذَبَ لَایُذَبَا لَایُذَبُوا لَاتُذَبَ
لَاتُذَبَا لَایُذَبْنَ لَااُذَبَ لَاتَذَبَ نهی حاضر معروف بانون ثقیله
لَاتَذَبَنَّ لَاتَذَبَانِّ لَاتَذَبُنَّ لَاتَذَبِنَّ لَاتَذَبَانِّ لَاتَذَبْنَانِّ نهی حاضر
مجهول بانون ثقیله لَاتُذَبَنَّ لَاتُذَبَانِّ لَاتُذَبُنَّ لَاتُذَبَنَّ لَاتُذَبَانِّ
لَاتُذَبْنَانِّ نهی غائب معروف بانون ثقیله لَایَذَبَنَّ لَایَذَبَانِّ
لَایَذَبُنَّ لَاتَذَبَنَّ لَایَذَبَانِّ لَایَذَبْنَانِّ لَااُذَبَنَّ لَاتَذَبَنَّ نهی غائب
مجهول بانون ثقیله لَایُذَبَنَّ لَایُذَبَانِّ لَایُذَبُنَّ لَاتُذَبَنَّ لَاتُذَبَانِّ
لَایُذَبْنَانِّ لَااُذَبَنَّ لَاتُذَبَنَّ نهی حاضر معروف بانون خفیفه
لَاتَذَبَنْ لَاتَذَبَانْ لَاتَذَبُنْ لَاتَذَبِنْ نهی حاضر مجهول بانون خفیفه
لَاتُذَبَنْ لَاتُذَبَانْ لَاتُذَبِنْ لَااُذَبَنْ لَاتُذَبَنْ نهی غائب معروف
بانون خفیفه لَایَذَبَنْ لَایَذَبَانْ لَایَذَبُنْ لَاتَذَبَنْ لَااُذَبَنْ لَاتُذَبَنْ نهی غائب
مجهول بانون خفیفه لَایُذَبَنْ لَایُذَبَانْ لَایُذَبُنْ لَاتُذَبَنْ لَااُذَبَنْ لَاتُذَبَنْ اسم فاعل

تتمه باب

لِتَذْبَنَّ امر حاضر معروف ذَبَّ ذَبَّا ذُبُّوا ذُبِّي ذُبَّا اُذْبُنَّ امر
حاضر مجهول لِتُذَبَّ لِتُذَبَّا لِتُذَبُّوا لِتُذَبِّي لِتُذَبَّا لِتُذْبَنَّ امر غائب
معروف لِيُذَبَّ لِيُذَبَّا لِيُذَبُّوا لِتُذَبَّ لِتُذَبَّا لِيُذْبَنَّ لَاُذَبَّ لِنُذَبَّ
امر غائب مجهول لِيُذَبَّ لِيُذَبَّا لِيُذَبُّوا لِتُذَبَّ لِتُذَبَّا لِيُذْبَنَّ لَاُذَبَّ
لِنُذَبَّ امر حاضر معروف بانون ثقيله ذُبَنَّ ذُبَانِّ
ذُبُنَّ ذُبِنَّ ذُبَانِّ اُذْبُنَانِّ امر حاضر مجهول بانون ثقيله
لِتُذَبَنَّ لِتُذَبَانِّ لِتُذَبُنَّ لِتُذَبِنَّ لِتُذَبَانِّ لِتُذْبَنَانِّ امر غائب
معروف بانون ثقيله لِيُذَبَنَّ لِيُذَبَانِّ لِيُذَبُنَّ لِتُذَبَنَّ لِتُذَبَانِّ
لِيُذْبَنَانِّ لَاُذَبَنَّ لِنُذَبَنَّ امر غائب مجهول بانون ثقيله
لِيُذَبَنَّ لِيُذَبَانِّ لِيُذَبُنَّ لِتُذَبَنَّ لِتُذَبَانِّ لِيُذْبَنَانِّ لَاُذَبَنَّ لِنُذَبَنَّ
امر حاضر معروف بانون خفيفه ذُبُنْ ذُبَنْ ذُبِنْ
امر حاضر مجهول بانون خفيفه لِتُذَبَنْ لِتُذَبَنْ
لِتُذَبِنْ امر غائب معروف بانون خفيفه
لِيُذَبُنْ لِيُذَبَنْ لِتُذَبَنْ لَاُذَبَنْ لِنُذَبَنْ امر غائب مجهول
بانون خفيفه لِيُذَبَنْ لِيُذَبَنْ لِتُذَبَنْ لَاُذَبَنْ لِنُذَبَنْ

ذب در اصل اذبب
بود بجهت ادغام مدغم
جائز است واجب نیست
لهذا در اصل ماضی
صحیح
آنکه دو حرف
ساکن
ساکن بود حرکت حرف اول
نقل
ساکن شده و وجوب
ثانی را حرکت فتحه داده بنابر
آنکه اخف الحرکات است
بالکسره دادند باعتبار اصل
لان الساکن اذا حرک
حرک بالکسر یا ضم داده
بحسب مناسبت ضمیر
پس اصل ادغام نمودند
و ترک وصل
بعد ابقاء
ذب چهار

لَنْ يُذَبَّبْنَ لَنْ تُذَبَّبَ لَنْ تُذَبَّبَا لَنْ تُذَبَّبُوا لَنْ تُذَبَّبِي لَنْ تُذَبَّبَا لَنْ تُذَبَّبْنَ لَنْ أُذَبَّبَ

لَنْ تُذَبَّبَ **نفی جحد بلم در فعل مستقبل معروف**

لَمْ يُذَبَّبْ لَمْ يُذَبَّبَا لَمْ يُذَبَّبُوا لَمْ تُذَبَّبْ لَمْ تُذَبَّبَا لَمْ يُذَبَّبْنَ لَمْ تُذَبَّبْ لَمْ تُذَبَّبَا لَمْ تُذَبَّبُوا لَمْ تُذَبَّبِي

لَمْ تُذَبَّبَا لَمْ تُذَبَّبْنَ لَمْ أُذَبَّبْ لَمْ نُذَبَّبْ **نفی جحد بلم در فعل مستقبل مجهول** لَمْ يُذَبَّبْ لَمْ يُذَبَّبَا لَمْ يُذَبَّبُوا لَمْ تُذَبَّبْ لَمْ تُذَبَّبَا لَمْ يُذَبَّبْنَ لَمْ تُذَبَّبْ لَمْ تُذَبَّبَا

لَمْ تُذَبَّبُوا لَمْ تُذَبَّبِي لَمْ تُذَبَّبَا لَمْ تُذَبَّبْنَ لَمْ أُذَبَّبْ لَمْ نُذَبَّبْ **لام تاکید بانون ثقیله در فعل مستقبل معروف** لَيُذَبَّبَنَّ لَيُذَبَّبَانِّ

لَيُذَبَّبُنَّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبَانِّ لَيُذَبَّبْنَانِّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبَانِّ لَيُذَبَّبُنَّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبْنَانِّ

لَتُذَبَّبَانِّ لَأُذَبَّبَنَّ لَنُذَبَّبَنَّ **لام تاکید بانون ثقیله در فعل مستقبل مجهول** لَيُذَبَّبَنَّ لَيُذَبَّبَانِّ لَيُذَبَّبُنَّ لَتُذَبَّبَنَّ

لَتُذَبَّبَانِّ لَيُذَبَّبْنَانِّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبَانِّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبُنَّ لَتُذَبَّبَنَّ لَتُذَبَّبْنَانِّ

لَأُذَبَّبَنَّ لَنُذَبَّبَنَّ **لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل معروف** لَيُذَبَّبَنْ لَيُذَبَّبَانْ لَيُذَبَّبُنْ لَتُذَبَّبَنْ لَتُذَبَّبَانْ لَيُذَبَّبْنَ لَتُذَبَّبَنْ

لَتُذَبَّبَانْ لَأُذَبَّبَنْ لَنُذَبَّبَنْ **لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل مجهول** لَيُذَبَّبَنْ لَيُذَبَّبَانْ لَيُذَبَّبُنْ لَتُذَبَّبَنْ لَتُذَبَّبَانْ لَتُذَبَّبْنَ لَأُذَبَّبَنْ

طَیًّا فهو مطوٌ[51] وطَوِیَ یَطْوِیْ طَیًّا فهو مَطْوِیٌّ[52] الامر منه اِطْوِ والنهی عنه لا تَطْوِ وان سَمِعَ یَسْمَعُ چون قَوِیَ یَقْوٰی[53] قُوَّةً فهو قَوِیٌّ[54] وقَوِیَ یَقْوٰی قُوَّةً فهو مَقْوِیٌّ الامر منه اِقْوَ والنهی عنه لا تَقْوَ

فصل چهارم
در صرف مضاعف

اثبات فعل ماضی معروف

ذَبَّ[55] ذَبَّا ذَبُّوْا ذَبَّتْ ذَبَّتَا ذَبَّنَ ذَبَبْتَ ذَبَّتَا ذَبَبْتُمْ ذَبَبْتِ ذَبَّتَا ذَبَبْتُنَّ ذَبَبْتُ ذَبَبْنَا

اثبات فعل ماضی مجهول ذُبَّ ذُبَّا ذُبُّوْا

ذُبَّتْ ذُبَّتَا ذُبَّنَ ذُبِبْتَ ذُبِبْتُمَا ذُبِبْتُمْ ذُبِبْتِ ذُبِبْتُمَا ذُبِبْتُنَّ ذُبِبْتُ ذُبِبْنَا

اثبات فعل مضارع معروف یَذُبُّ[56] یَذُبَّانِ یَذُبُّوْنَ تَذُبُّ

تَذُبَّانِ یَذُبُّنَ تَذُبُّ تَذُبَّانِ تَذُبُّوْنَ تَذُبِّیْنَ تَذُبَّانِ تَذُبُّنَ اَذُبُّ نَذُبُّ

اثبات فعل مضارع مجهول یُذَبُّ یُذَبَّانِ یُذَبُّوْنَ تُذَبُّ تُذَبَّانِ

یُذْبَبْنَ تُذَبُّ تُذَبَّانِ تُذَبُّوْنَ تُذَبِّیْنَ تُذَبَّانِ تُذْبَبْنَ اُذَبُّ نُذَبُّ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف

لَنْ یَذُبَّ لَنْ یَذُبَّا لَنْ یَذُبُّوْا لَنْ تَذُبَّ لَنْ تَذُبَّا لَنْ یَذْبَبْنَ لَنْ تَذُبَّ لَنْ تَذُبَّا لَنْ تَذُبُّوْا لَنْ تَذُبِّیْ لَنْ تَذُبَّا لَنْ تَذْبَبْنَ لَنْ اَذُبَّ لَنْ نَذُبَّ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجهول

لَنْ یُذَبَّ لَنْ یُذَبَّا لَنْ یُذَبُّوْا لَنْ تُذَبَّ لَنْ تُذَبَّا

طاوی در اصل طَوَیَ بود یاء متحرک ما قبل مفتوح بالف بدل شد طَاوَ شد

مطوی در اصل مَطْوُوٌ بود واو متحرک ما قبل مضموم بیاء بدل شد مَطْوُیٌ شد

اند اختند اجتماع سه ساکن شد یان واو اول ساکن را بکسره نقل کردند واو دوم ساکن بعد کسره واو افتاد آمد واو اول انتها ساکن بود واو را با کردند یا در یا ادغام کردند قوی شد

یقوی در اصل یَقْوُیُ بود واو متحرک ما قبل مضموم بیاء بدل کردند یَقْوِیُ شد

قوی در اصل قَوُیَ بود واو متحرک ما قبل مفتوح بالف بدل کردند قَاوَ شد

قوی در اصل قَوُیٌ بود واو متحرک ما قبل مضموم بیاء بدل کردند قَوِیٌ شد

ذب در اصل ذَبَبَ بود دو حرف یک جنس در یکجا هم آمدند حرکت اول را بساکن کرده در دوم ادغام کردند ذَبَّ شد

یذب در اصل یَذْبُبُ بود دو حرف یک جنس در یکجا هم آمدند حرکت اول را بساکن کرده در دوم ادغام کردند یَذُبُّ شد

تلقوٌ بوده است ضمهٔ قاف را بکسره بدل کردند و واو را بیا بدل کردند تلقیٌ
شد بعده یا را ساکن کردند بسبب تحقق التقای ساکنین میان یا و تنوین
یا را افگندند تلقِ شد زیرا چه در سخن عرب هیچ اسم متمکن نیابی
که در آخر او حرف علت باشد و پیش از وی ضمه بود اگر چنین اتفاق
افتد ضمه را بکسره بدل کنند اگر حرف علت واو باشد یا کنند چون
تلقٍ و تلاقٍ و قلنسٍ و اَوَلٍ که در اصل تلقوٌ و تلاقوٌ و قلنسوٌ و اولوٌ بوده است

صرف لفیف مفروق

برین اصول که یاد کرده شد
بیرون می آید فای وی را بر مثل فا قیاس کنند و لام وی را
بر مثل لام از ضرب یضرب چون وَقَی یَقِی وِقَایَةً و وَقیاً
فهو واقٍ و وَقِیَ یَوْقَی وِقَایَةً و وَقیاً فذاک مَوْقِیٌّ الامر منه
قِ و النهی عنه لاتَقِ و از سَمِعَ یَسْمَعُ چون وَجِیَ یَوْجَی وَجْیاً فهو
واجٍ و وَجِیَ یَوْجَی وَجْیاً فهو مَوْجِیٌّ الامر منه اِیْجَ و النهی عنه
لاتَوْجَ اما لفیف مقرون پس لام وی را بر مثل لام قیاس
کنند و عین را بسلامت بگذارند تا توالی اعلالین لازم نیاید
و کلمه بدان مختل نشود از ضَرَبَ یضرِبُ چون طَوَی یَطْوِی

اصل دِوِوانٌ بوده است نه بینی که جمع وی دَوَاوِین می آید و در اسیوذ
واو یا نشد زیرا چه محمول است بر اساوِد و در اَیوم[۱] واو بسلامت ماند زیرا چه
از التباس[۲] ایمن نیست و در حَیوَۃ وضَیوَنٌ[۳] واو بسلامت ماند بنا بر شذوذ و
صرف ناقص از ابواب دیگر برین اصول مذکور قیاس کنند **باب**
افعال چون اعلی یُعلِی[۴] اِعلاءً فهو مُعلٍ واُعلِیَ یُعلَی اعلاءً فهو مُعلًی الامر منه
اَعلِ والنهی عنه لاتُعلِ **باب تفعیل** سَمّی یُسَمِّی تَسمِیَۃً فهو مُسَمٍّ
وسُمِّیَ یُسَمَّی تَسمِیَۃً فهو مُسَمًّی الامر منه سَمِّ والنهی عنه لاتُسَمِّ **باب**
تفعل تَلَقّی[۵] یَتَلَقّٰی تَلَقِّیًا فهو مُتَلَقٍّ وتُلُقِّیَ یُتَلَقّٰی تَلَقِّیًا فهو مُتَلَقًّی الامر منه تَلَقَّ
والنهی عنه لاتَتَلَقَّ **باب افتعال** اجتبی یَجتَبِی اجتِبَاءً فهو مُجتَبٍ واُجتُبِیَ
یُجتَبٰی اجتِبَاءً فهو مُجتَبًی الامر منه اجتَبِ والنهی عنه لاتَجتَبِ اما تسمیۃ در
اصل تسمیوًا بود واو یا گشت برحسب قاعده یک[۱۱] افگندند وتا در آخر عوض
آن در آوردند تسمیۃ شد **قانون** هرجاکه دو حرف از یک جنس بهم آیند
یکی را تخفیف کنند بسه طریق یکی ادغام چون فرّ وعَرَّ دوم حذف
برخلاف قیاس چون ظلت ومسْتُ[۶] سوم ابدال برخلاف قیاس
چون قدخاب من دسّاها که در اصل دسّسَها بود تلقٍ در اصل

[۱] در اصل اعلا شد ۱۲
[۲] در اصل بعد الف زائده بجزه بدل کردند اعلا شد ۱۲
[۳] در اصل یعیو بود واو واقع شد در اسم متمکن بعد ضمه واین مثل است ضمه را بکسر وبدل کردند پس قاعده یافتند واو در طرف ست بعد کسره آن واو را یا کردند یثقیا شد ۱۲
[۴] در اصل یعلیو بود واو واقع شد در طرف بعد ضمه وماقبل ساکن کردند یا بماقبل داد یعلی شد ۱۲
[۵] در اصل تلقو بود واو واقع شد در اسم متمکن بعد ضمه وماقبل ساکن کردند یا بماقبل داد یتلقی شد ۱۲
[۶] در اصل لیسو بود واو یا بجای هم آمدند اول انها ساکن بود واو را یا کردند

[۱۱] قاعده مرمی ۱۲

لاترمین لاترمن نهی حاضر معروف بانون خفیفه
لاترمین لاترمن لاترمن نهی حاضر مجهول بانون خفیفه
لاترمین لاترمون لاترمین نهی غائب معروف بانون خفیفه
لایرمین لایرمن لاترمین لاارمین لاترمین نهی غائب مجهول بانون
خفیفه لایرمین لایرمون لاترمین لاترمین لاترمین اسم فاعل
رامی[۱] رامیان رامون رامیة رامیتان رامیات اسم مفعول مرمی[۲]
مرمیان مرمیون مرمیة مرمیتان مرمیات قوانین این ابواب
چون قوانین ابواب متقدم است امامرمی دراصل مرمویٌ بوده است
واورا یاکردند ویارا دریا ادغام کردند ماقبل یامکسور کردند برای
موافقت یامرمیٌ شد زیراکه هرجاکه واو ویا بهم آیند واول[۳] ایشان ساکن
باشد وبدل ازچیزی نباشد ومحمول[۴] برجمع تکسیر نباشد وازالتباس
ایمن باشد آن واورا بیابدل کنند ویارا دریاادغام نمایند وماقبل
وی کسره دهند اگرمضموم باشد چون مرمیٌ وستیدٌ وطٰیٌ
ولیانٌ که دراصل مرموئ وستیودٌ وطوئ ولویانٌ بوده است
دام ناگذاردن ۱۲
ودر دیوان واو یانه شد زیراچه یابدل ازواو است که در

رامی بود ضمه بریا وشوار دانسته
ساکن کردند اجتماع ساکنین شد
میان یا ومنوین یا افتاد رام شد ۱۲
مرمیٌ دراصل مرموی بود
واو ویا دریکجا جمع آمدند اول ایشان
ساکن بود واو را یا کردند ویارا دریا
ادغام کردند ضمه پیش را بکسره
بدل کردند برای مناسبت
یا مرمی شد ۱۲

[۱] رامی خبر است از
[۲] مرمی خبر است از
[۳] اول ایشان ساکن است اگر
انها متحرک اند انتقال از الف
تعلیل کنند لازم آید ۱۲
[۴] محمول خبر است از
ستیدٌ وجمع بدون آن
تصغیر ستود وجمع محمول است
محمول است براسا ود وجمع بدون

لِتَرْمِيَانِ لِتَرْمُونَ لِتَرْمِيْنَ لِتَرْمِيَانِ لِيَرْمِيَانِ لِأَرْمِيْنَ لِنَرْمِيْنَ
امر حاضر معروف بانون خفیفه اِرْمِيْنَ اِرْمِنْ اِرْمِنْ
امر حاضر مجهول بانون خفیفه لِتُرْمِيْنَ لِتُرْمُونَ لِتُرْمِيْنَ امر
غائب معروف بانون خفیفه لِيَرْمِيْنَ لِيَرْمِنْ لِتَرْمِنْ
لِأَرْمِيْنَ لِنَرْمِيْنَ امر غائب مجهول بانون خفیفه لِيَرْمِيْنَ لِيُرْمُونَ
لِتُرْمِيْنَ لِأُرْمِيْنَ لِنُرْمِيْنَ نهی حاضر معروف لَاتَرْمِ لَاتَرْمِيَا لَاتَرْمُوا
لَاتَرْمِي لَاتَرْمِيَا لَاتَرْمِيْنَ نهی حاضر مجهول لَاتُرْمَ لَاتُرْمَيَا لَاتُرْمَوا لَاتُرْمَى
لَاتُرْمَيَا لَاتُرْمَيْنَ نهی غائب معروف لَايَرْمِ لَايَرْمِيَا لَايَرْمُوا لَاتَرْمِ
لَاتَرْمِيَا لَايَرْمِيْنَ لَاأَرْمِ لَانَرْمِ نهی غائب مجهول لَايُرْمَ لَايُرْمَيَا لَايُرْمَوا
لَاتُرْمَ لَاتُرْمَيَا لَايُرْمَيْنَ لَاأُرْمَ لَانُرْمَ نهی حاضر معروف بانون
ثقیله لَاتَرْمِيْنَّ لَاتَرْمِيَانِّ لَاتَرْمُنَّ لَاتَرْمِنَّ لَاتَرْمِيَانِّ لَاتَرْمِيْنَانِّ نهی
حاضر مجهول بانون ثقیله لَاتُرْمَيْنَّ لَاتُرْمَيَانِّ لَاتُرْمُنَّ لَاتُرْمَنَّ
لَاتُرْمَيَانِّ لَاتُرْمَيْنَانِّ نهی غائب معروف بانون ثقیله لَايَرْمِيْنَّ لَايَرْمِيَانِّ
لَايَرْمُنَّ لَاتَرْمِيْنَّ لَاتَرْمِيَانِّ لَايَرْمِيْنَانِّ لَاأَرْمِيْنَّ لَانَرْمِيْنَّ نهی غائب مجهول
بانون ثقیله لَايُرْمَيْنَّ لَايُرْمَيَانِّ لَايُرْمُنَّ لَاتُرْمَيْنَّ لَاتُرْمَيَانِّ لَايُرْمَيْنَانِّ

در فعل مستقبل مجهول لَیُرْمَیَنَّ لَیُرْمَیَانِ لَیُرْمَوُنَّ لَتُرْمَیَنَّ لَتُرْمَیَانِ لَیُرْمَیْنَانِ لَتُرْمَیَنَّ لَتُرْمَیَانِ لَتُرْمَوُنَّ لَتُرْمَیْنَ لَتُرْمَیَانِ لَتُرْمَیْنَانِ لَأُرْمَیَنَّ لَنُرْمَیَنَّ لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل معروف لَیُرْمَیَنْ لَیُرْمَیَانْ لَتُرْمَیَنْ لَتُرْمَیَانْ لَتُرْمَیْنَ لَتُرْمَیْنَانْ لَأُرْمَیَنْ لَنُرْمَیَنْ لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل مجهول لَیُرْمَیَنْ لَیُرْمَوُنْ لَتُرْمَیَنْ لَتُرْمَوُنْ لَتُرْمَیْنَ لَأُرْمَیَنْ لَنُرْمَیَنْ امر حاضر معروف اِرْمِ اِرْمِیَا اِرْمُوا اِرْمِی اِرْمِیَا اِرْمِیْنَ امر حاضر مجهول لِتُرْمَ لِتُرْمَیَا لِتُرْمَوْا لِتُرْمِی لِتُرْمَیَا لِتُرْمَیْنَ امر غائب معروف لِیُرْمَ لِیُرْمِیَا لِیُرْمُوا لِتُرْمَ لِتُرْمِیَا لِیُرْمَیْنَ لِأُرْمِ لِنُرْمِ امر غائب مجهول لِیُرْمَ لِیُرْمِیَا لِیُرْمَوْا لِتُرْمَ لِتُرْمِیَا لِیُرْمَیْنَ لِأُرْمَ لِنُرْمَ امر حاضر معروف بانون ثقیله اِرْمِیَنَّ اِرْمِیَانِّ اِرْمُنَّ اِرْمِنَّ اِرْمِیَانِّ اِرْمِیْنَانِّ امر حاضر مجهول بانون ثقیله لِتُرْمَیَنَّ لِتُرْمَیَانِّ لِتُرْمَوُنَّ لِتُرْمَیَنَّ لِتُرْمَیَانِّ لِتُرْمَیْنَانِّ امر غائب معروف بانون ثقیله لِیُرْمَیَنَّ لِیُرْمَیَانِّ لِیُرْمَنَّ لِتُرْمَیَنَّ لِتُرْمَیَانِّ لِیُرْمَیْنَانِّ لِأُرْمَیَنَّ لِنُرْمَیَنَّ امر غائب مجهول بانون ثقیله لِیُرْمَیَنَّ

تَرْمِیَانِ تَرْمِیْنَ تَرْمِیْ تَرْمِیَانِ تَرْمُوْنَ تَرْمِیْنَ تَرْمِیَانِ تَرْمِیْنَ اَرْمِیْ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف

لَنْ یَرْمِیَ لَنْ یَرْمِیَا لَنْ یَرْمُوْا لَنْ تَرْمِیَ لَنْ تَرْمِیَا لَنْ یَرْمِیْنَ لَنْ تَرْمِیْ
لَنْ تَرْمِیَا لَنْ تَرْمُوْا لَنْ تَرْمِیْ لَنْ تَرْمِیَا لَنْ تَرْمِیْنَ لَنْ اَرْمِیَ لَنْ نَرْمِیَ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجهول

لَنْ یُرْمَیَ لَنْ یُرْمَیَا لَنْ یُرْمَوْا لَنْ تُرْمَیَ لَنْ تُرْمَیَا لَنْ یُرْمَیْنَ لَنْ تُرْمَیْ
لَنْ تُرْمَیَا لَنْ یُرْمَوْا لَنْ تُرْمَیْ لَنْ تُرْمَیَا لَنْ تُرْمَیْنَ لَنْ اُرْمَیَ لَنْ نُرْمَیَ

نفی جحد بلم در فعل مستقبل معروف

لَمْ یَرْمِ لَمْ یَرْمِیَا لَمْ یَرْمُوْا لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِیَا لَمْ یَرْمِیْنَ لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِیَا لَمْ تَرْمُوْا لَمْ تَرْمِیْ
لَمْ تَرْمِیَا لَمْ تَرْمِیْنَ لَمْ اَرْمِ لَمْ نَرْمِ

نفی جحد بلم در فعل مستقبل مجهول

لَمْ یُرْمَ لَمْ یُرْمَیَا لَمْ یُرْمَوْا لَمْ تُرْمَ لَمْ تُرْمَیَا لَمْ یُرْمَیْنَ لَمْ تُرْمَ لَمْ تُرْمَیَا
لَمْ تُرْمَوْا لَمْ تُرْمَیْ لَمْ تُرْمَیَا لَمْ تُرْمَیْنَ لَمْ اُرْمَ لَمْ نُرْمَ

لام تاکید بانون ثقیله در فعل مستقبل معروف

لَیَرْمِیَنَّ لَیَرْمِیَانِّ لَیَرْمُنَّ لَتَرْمِیَنَّ لَتَرْمِیَانِّ لَیَرْمِیْنَانِّ لَتَرْمِیْنَّ لَتَرْمِیَانِّ لَتَرْمُنَّ
لَتَرْمِیْنَّ لَتَرْمِیَانِّ لَتَرْمِیْنَانِّ لَاَرْمِیَنَّ لَنَرْمِیَنَّ

لام تاکید بانون ثقیله

چون رابع گردد ویا زیاده از رابع وحرکت ماقبل واو مخالف او باشد
آن واو یا گردد چون اعلیتُ واستعلیتُ لم یدع دراصل لم یدعُوْ
بوده است واو افتاد لم یدعْ شد زیرا چه هر الف و واو ویا که در آخر ساکن
باشد درحالت جزم و وقف بیفتد چون لم تخشَ ولم یرمِ ولم یدعُ واِخشَ
وارمِ وادعُ داعٍ دراصل داعِوٌ بوده است واو یا گشت وبیفتاد زیرا که
هر واو که در اسم فاعل درآخر کلمه باشد وماقبل وی مکسور باشد
آن واو یا گردد وبیفتد ویا نیز چون مُعْلٍ ومستعلٍ وقاضٍ وداعٍ صرف

ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ اثبات فعل ماضی معروف رَمَی رَمَیَا رَمَوْا رَمَتْ رَمَتَا رَمَیْنَ رَمَیْتَ رَمَیْتُمَا رَمَیْتُمْ رَمَیْتِ رَمَیْتُمَا رَمَیْتُنَّ رَمَیْتُ رَمَیْنَا

اثبات فعل ماضی مجهول رُمِیَ رُمِیَا رُمُوْا رُمِیَتْ رُمِیَتَا رُمِیْنَ رُمِیْتَ رُمِیْتُمَا رُمِیْتُمْ رُمِیْتِ رُمِیْتُمَا رُمِیْتُنَّ رُمِیْتُ رُمِیْنَا

اثبات فعل مضارع معروف یَرْمِیْ یَرْمِیَانِ یَرْمُوْنَ تَرْمِیْ تَرْمِیَانِ یَرْمِیْنَ تَرْمِیْ تَرْمِیَانِ تَرْمُوْنَ تَرْمِیْنَ تَرْمِیَانِ تَرْمِیْنَ اَرْمِیْ نَرْمِیْ

اثبات فعل مضارع مجهول یُرْمٰی یُرْمَیَانِ یُرْمَوْنَ

ترمی

قوانین دُعی در اصل دُعوٌ بود واو یا گشت دعی شد زیرا که هر واو
که در آخر کلمه بود و پیش از وی کسره باشد آن واو یا گردد زیرا که واو از پس
کسره بمنزلهٔ ضمه باشد و ضمه پس کسره دشوار دارند نه بینی که بنای
فِعلُ در سخن عرب نیامده است دُعوا در اصل دُعوَ و بود واو یا گشت
دعیوا شد بعد ازان ضمه بروی دشوار داشتند نقل کرده ما قبل دادند
بعد سلب حرکت ما قبل دو ساکن بهم آمدند واو و یا یکی را بیفگندند دُعوا
شد یدعُو در اصل یدعُوُ بوده است واو اخت ضمه بود ضمهٔ دیگر بروی
دشوار داشتند ساکن کردند یدعُو شد **یدعُونَ** میخوانند آن همه مردان
در اصل یُدعوُون بود واو اخت ضمه بود ضمهٔ دیگر بروی دشوار داشتند
ساکن کردند دو ساکن بهم آمدند واو اول را حذف کردند یدعون شد
یدعون میخوانند آن همه زنان بر اصل خود است **تدعین** در اصل
تدعُوِینَ بود کسره بر واو دشوار داشتند نقل کرده ما قبل دادند بعد
ازالهٔ حرکت ما قبل واو یا گشت دو ساکن بهم آمدند یکی را بیفگندند
تدعین شد **یدعی** در اصل یُدعُوُ بوده است واو یا گشت یُدعیُ
شد بعد آن یا الف گشت یدعا شد زیرا چه هر واو که در کلمه ثالث باشد

نهی غائب مجهول لایُدْعَ لایُدْعَیا لایُدْعَوْا لاتُدْعَ لاتُدْعَیا
لایُدْعَیَنِ لااُدْعَ لانُدْعَ نهی حاضر معروف بانون ثقیله
لاتَدْعُوُنَّ لاتَدْعُوانِّ لاتَدْعُنَّ لاتَدْعِنَّ لاتَدْعُوانِّ لاتَدْعُونانِّ نهی
حاضر مجهول بانون ثقیله لاتُدْعَیَنَّ لاتُدْعَیانِّ لاتُدْعَوُنَّ لاتُدْعَیَنَّ
لاتُدْعَیانِّ لاتُدْعَیْنانِّ نهی غائب معروف بانون ثقیله
لایَدْعُوُنَّ لایَدْعُوانِّ لایَدْعُنَّ لاتَدْعُوُنَّ لاتَدْعُوانِّ لایَدْعُونانِّ لاتَدْعُوُنَّ
لاتَدْعُوُنَّ نهی غائب مجهول بانون ثقیله لایُدْعَیَنَّ لایُدْعَیانِّ
لایُدْعَوُنَّ لاتُدْعَیَنَّ لاتُدْعَیانِّ لایُدْعَیْنانِّ لااُدْعَیَنَّ لانُدْعَیَنَّ نهی
حاضر معروف بانون خفیفه لاتَدْعُوُنْ لاتَدْعُنْ
لاتَدْعِنْ نهی حاضر مجهول بانون خفیفه لاتُدْعَیَنْ لاتُدْعَوُنْ
لاتُدْعَیَنْ نهی غائب معروف بانون خفیفه لایَدْعُوُنْ
لایَدْعُنْ لاتَدْعُوُنْ لااَدْعُوُنْ لانَدْعُوُنْ نهی غائب مجهول بانون
خفیفه لایُدْعَیَنْ لایُدْعَوُنْ لاتُدْعَیَنْ لااُدْعَیَنْ لانُدْعَیَنْ اسم فاعل
داعٍ[1] داعیانِ داعُوْنَ داعیةٌ داعیتانِ داعیاتٌ اسم
مفعول مَدْعُوٌّ مَدْعُوَّانِ مدعُوُّوْنَ مدعُوَّةٌ مدعُوَّتانِ مدعُوَّاتٌ

[1] داع دراصل دعوٌ ابود واو طرف بعد کسره واقتاد واز ایا بدل کردند اجتماع ساکنین شد دریسان یا دتنوین یا اضافت کردند داع شد ۱۲

تمرین ۲۸

لِيَدْعَيْنِ لَاَدْعُ لَنَدْعُ امر حاضر معروف بانون ثقيله
اُدْعُوُنَّ اُدْعُوَانِّ اُدْعُنَّ اُدْعُوُنَانِّ امر حاضر مجهول
بانون ثقيله لِتُدْعَيْنَّ لِتُدْعَيَانِّ لِتُدْعَوُنَّ لِتُدْعَيْنَّ لِتُدْعَيَانِّ لِتُدْعَيْنَانِّ
امر غائب معروف بانون ثقيله لِيُدْعَوُنَّ لِيُدْعَوَانِّ
لِيُدْعَنَّ لِتُدْعَوُنَّ لِتُدْعَوَانِّ لِيُدْعَوُنَانِّ لَاُدْعَوُنَّ لَنُدْعَوُنَّ امر غائب
مجهول بانون ثقيله لِيُدْعَيْنَّ لِيُدْعَيَانِّ لِيُدْعَوُنَّ لِتُدْعَيْنَّ لِتُدْعَيَانِّ
لِيُدْعَيْنَانِّ لَاُدْعَيْنَّ لِنُدْعَيْنَّ امر حاضر معروف بانون
خفيفه اُدْعُوُنْ اُدْعُنْ اُدْعُنْ امر حاضر مجهول بانون خفيفه
لِتُدْعَيْنْ لِتُدْعَوُنْ لِتُدْعَيْنْ امر غائب معروف
بانون خفيفه لِيُدْعَوُنْ لِيُدْعَنْ لِتُدْعَوُنْ لَاُدْعَوُنْ لَنُدْعَوُنْ امر
غائب مجهول بانون خفيفه لِيُدْعَيْنْ لِيُدْعَوُنْ لِتُدْعَيْنْ
لَاُدْعَيْنْ لِنُدْعَيْنْ نهى حاضر معروف لَاتَدْعُ لَاتَدْعُوَا
لَاتَدْعُوَا لَاتَدْعِيْ لَاتَدْعُوَا لَاتَدْعُوْنَ نهى حاضر مجهول لَاتُدْعَ
لَاتُدْعَيَا لَاتُدْعَوْا لَاتُدْعَيْ لَاتُدْعَيَا لَاتُدْعَيْنَ نهى غائب معروف
لَايَدْعُ لَايَدْعُوَا لَايَدْعُوْا لَاتَدْعُ لَاتَدْعُوَا لَايَدْعُوْنَ لَاَدْعُ لَانَدْعُ

لم تدعيا لم تدعين لم أدع لم ندع لام تاكيد بانون ثقيله

در فعل مستقبل معروف ليدعون ليدعوان ليدعن

لتدعون لتدعوان ليدعون لتدعون لتدعوان ليدعن لتدعن

لتدعوان ليدعون لتدعون لاادعون لندعون لام تاكيد بانون ثقيله در

فعل مستقبل مجهول ليدعين ليدعيان ليدعون لتدعين

لتدعيان ليدعينان لتدعين لتدعيان لتدعون لتدعين لتدعيان

لتدعينان لاادعين لندعين لام تاكيد بانون خفيفه در فعل

مستقبل معروف ليدعون لتدعن لتدعون لتدعون

لتدعن لتدعن لاادعون لندعون لام تاكيد بانون خفيفه

در فعل مستقبل مجهول ليدعين ليدعون لتدعين لتدعين

لتدعون لتدعين لاادعين لندعين امر حاضر معروف

ادع ادعوا ادعوا ادعي ادعوا ادعون امر حاضر مجهول ليدع

لتدعيا لتدعوا لتدعي لتدعيا لتدعين امر غائب معروف

ليدع ليدعوا ليدعو لتدع لتدعوا ليدعون لادع لندع امر

غائب مجهول ليدع ليدعيا ليدعوا لتدع لتدعيا

نجز

واو را حذف كردند

ساكن شد و پيش

واو و نون تاكيد را

ضمه داد واو فعل را

واو را حذف كردند

ساكن شد و پيش

واو و ضمه و نون تاكيد

ليدعون در اصل

ليدعوون بود واو

ليدعن شد و همچنين

واو و نون تاكيد عن را

ليدعون در اصل

ليدعوون بود واو

ثالث اكنون بجاى رابع افتاد

و حركت ما قبل واو ثانى

واو بود آن واو را

كردند بعد قاعده يا قضاء

تحرك ما قبل شيء با را بالف

بدل كردند اجتماع ساكنين

شديدان الف و واو ضمه

الف را حذف كردند بعده

نجز

چون اتباع ساكنين

يا قضاء در بيان و تغيير

يا قضاء در بيان و تغيير

نون تاكيد دلالت كند

ضمه دارند دلالت

بر آنكه مخدوف واو است

ضمه بعد تحمل ثقيل نيست

ليدعون شد و اعلال

قال چون در ما قبل نون

تاكيد مفتوحست واو را

و ليدعين

تغيير نا دند چنانكه در ليدعين

گذاشتند ١٢ منه

بر علامت استقبال نظر كردند در عين

كه علامت مضموم بود و آن

واو شد و آخرش را جزم

نمودند علامت جزمى ساقط

حرف علت شد ادغام شد

دُعیتما دعیتم دعیت دُعیتا دعیتن دُعیت دُعین اثبات

فعل مضارع معروف یدعُوْ یدعُوانِ یدعُوْنَ تدعُوْ تدعُوانِ یدعُوْنَ

یدعُوْنَ تدعُوْ تدعُوانِ تدعُوْنَ تدعِیْنَ تدعُوانِ تدعُوْنَ ادعُوْ تدعُوا

اثبات فعل مضارع مجهول یُدعیٰ یدعیان یدعَوْنَ

تُدعیٰ تدعیان یدعَیْنَ تُدعیٰ تُدعیان تُدعَوْنَ تدعَیْنَ تُدعیانِ

تُدعَیْنَ اُدعیٰ نُدعیٰ نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف

لَن یدعُوَ لَن یدعُوا لن یدعُوا لن تُدعُوَ لن تدعُوا لَن یدعُوْنَ لن تدعُوَ

لَن تُدعُوا لَن تُدعُوا لن تدعِیْ لن تدعُوا لن تدعُوْنَ لَن ادعُوَ لن نُدعُوَ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجهول لن یُدعیٰ لَن یُدعیا

لن یُدعَوا لَن تُدعیٰ لَن تُدعیا لَن یُدعَیْنَ لَن تُدعیٰ لَن تُدعیا لن یُدعَوا

لَن تُدعیٰ لَن تُدعیا لَن تُدعَیْنَ لَن اُدعیٰ لَن نُدعیٰ نفی جحد بلم

در فعل مستقبل معروف لَم یدعُ لَم یدعُوا لم یدعُوا

لَم تدعُ لَم تدعُوا لم یدعُوْنَ لم تدعُ لم تدعُوا لَم تدعُوا لم تدعِیْ لم تدعُوا لم یدعُوْنَ

لَم اَدعُ لم نَدعُ نفی جحد بلم در فعل مستقبل مجهول لم یُدعَ

لم یُدعیا لم یُدعَوا لم تُدعَ لم تُدعیا لم یُدعَیْنَ لم تُدعَ لم تُدعیا لم تُدعَوا لم تُدعَیْ

---

۱ یدعو در اصل یدعوو بود ضمه بر واو ثقیل دانسته ساکن کردند

۲ یدعوون بود ضمه بر واو ثقیل دانسته ساکن کردند و اجتماع ساکنین شد

۳ تدعین در اصل تدعوین بود کسره بر واو ثقیل دانسته ساکن کردند و اجتماع ساکنین شد

۴ یدعی در اصل یدعیان بود الف ثقیل دانسته ساکن کردند و اجتماع ساکنین شد

۵ یدعون در اصل یدعوون بود ضمه بر واو ثقیل دانسته ساکن کردند و اجتماع ساکنین شد

۶ لم یدع در اصل لم یدعو بود جازم واو را حذف کردند

یدعو بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

یدعیان اصل یدعیا بود الف ماقبل مفتوح بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

تدعین اصل تدعیین بود یا ماقبل مکسور بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

تدعیان اصل تدعیین بود یا ماقبل مکسور بود حذف کردند

یدعیان اصل یدعیا بود الف ماقبل مفتوح بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

تدعین اصل تدعیین بود یا ماقبل مکسور بود حذف کردند

یدعیان اصل یدعیا بود الف ماقبل مفتوح بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

یدعو بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

یدعیان اصل یدعیا بود الف ماقبل مفتوح بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

تدعین اصل تدعیین بود یا ماقبل مکسور بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

تدعیان اصل تدعیین بود یا ماقبل مکسور بود حذف کردند

یدعیان اصل یدعیا بود الف ماقبل مفتوح بود حذف کردند

یدعون اصل یدعوون بود واو ماقبل مضموم بود حذف کردند

---

۲۵ بین

موضع رابع واقع شده و حرکت ماقبل مخالف واو بود آن واو را یا بدل کردند بعد وضع عده یا افتادند یا تحریک ماقبل یا الف بدل کردند اجتماع ساکنین شد یا بسان الف و واو الف افتاد و وزن یعین است در تدعین که اصلش تدعیین بود حصل کلام درین مقام ذات است که لیلیل در هیچ صیغه بیغ واحد مذکر حاضر دو صیغه شکم در اصل یک وجه است و شش صیغه بیغ تثنیه دو وجه جمع سه وجه مونث غائب دو دوم مونث

در صیغه بیغ جمع مذکر حاضر در اصل یک نون است

غائب و حاضر دو واحد مونث حاضر در اصل یک طرز است ۱۲

بولوی انور علا مظله

۶ لم جازم در داخل شد یدعو آخرش را جزم کرد علامت جزمی سقوط واو علت شد لم یدع

واستعين يستعان استعانة فهو مستعان الامر منه استعن والنهي
عنه لاتستعن باب افتعال اختار يختار اختيارا فهو مختار
واختير يختار اختيارا فهو مختار الامر منه اختر والنهي عنه لاتختر
باب انفعال انقاد ينقاد انقيادا فهو منقاد الامر منه انقد والنهي
عنه لاتنقد اعلال اين ابواب از ان قوانين كه ياد كرده شد بيرون آيد
چون تامل كرده شود اما اغاثة كه در اصل اغوثا بوده است حركت از
واو نقل كرده بما قبل داند واو در اصل متحرك بود ما قبلش اكنون منفتوح شد
واو الف گشت وبيقتاد از جهت اجتماع ساكنين وتا در آخر عوض دادند
اغاثة شد چون منشعب فرع ابواب ثلاثي مجرد ست پس منشعب را
در اعلال وتغيير بر ثلاثي مجرد قياس كنند تا حكم اصل وفرع يكي باشد

صرف ناقص واوي از باب فَعَلَ يَفْعُلُ بفتح العين في الماضي
وضمها في الغابر اثبات فعل ماضي معروف
دَعَا دَعَوَا دَعَوْا دَعَتْ دَعَتَا دَعَوْنَ دَعَوْتَ دَعَوْتُمَا دَعَوْتُمْ دَعَوْتِ
دَعَوْتُمَا دَعَوْتُنَّ دَعَوْتُ دَعَوْنَا اثبات فعل ماضي
مجهول دُعِيَ دُعِيَا دُعُوْا دُعِيَتْ دُعِيَتَا دُعِيْنَ دُعِيْتُ

اختار ماضي اصل اختير بود ياء ش
بما قبلش منفتوح آن ياء را بالف بدل
كردند اختار شد وهمچنين يختار وختار

فاعل وفعول ۱۲ اجر بود كسره بر ياء بعد ضمه ثقيل داشتم ۱۲ اجر در اصل

فتحه را كسره دهيل كنند بحث مناسبت

همزه را بالف بدل كردند بعد از ان همزه

تاي افتعال اجر شود ۱۲ بعد الف همزه

اخر گاهي بر حركت خويش باشد و
گاهي تابع حركت تاي مكسوره افتعال
گردد وگاهي تا را بمناسبت حركت همزه
مضموم خواندي پس اختور گردد چنانكه در
قوم مذكور است ودر رسالة قيد العبيد به
تفصيل تمام مسطور ۱۲ محمد عبد الله گاهي
عفي عنه ۱۲ انقاد در اصل الفود بود واو
متحرك ما قبلش مفتوح آن واو را بالف بدل
انقاد شد ۱۲ انقد در اصل الفود بود
واو متحرك ما قبلش مفتوح آن واو را بالف
بدل كردند باجتماع ساكنين شديدان الف و
دال الف اضافه كردند انقد شد ۱۲ وهمچنين لاتنقد ۱۲

دعا در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند دعا شد
دعوا در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش شد
ودعو در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش شد
واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
ودعوت در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعت شد ۱۲
دعتا در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعتا شد ۱۲
دعون در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف ونون الف را حذف كردند دعون شد ۱۲
دعوت در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعت شد ۱۲
دعوتما در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعتما شد ۱۲
دعوتم در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعتم شد ۱۲
دعوت در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعت شد ۱۲
دعوتما در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعتما شد ۱۲
دعوتن در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف ونون الف را حذف كردند دعتن شد ۱۲
دعوت در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف وتا الف را حذف كردند دعت شد ۱۲
دعونا در اصل دعو بود واو متحرك ما قبلش
منفتوح واو را بالف بدل كردند باجتماع ساكنين شد
الف ونون الف را حذف كردند دعنا شد ۱۲

دعي در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعي شد ۱۲
دعيا در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعيا شد ۱۲
دعوا در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعيا شد ۱۲
دعيت در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعيت شد ۱۲
دعيتا در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعيتا شد ۱۲
دعين در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعين شد ۱۲
دعيت در اصل دعو بود واو ساكن ما قبلش
مكسور واو را بياء بدل كردند دعيت شد ۱۲

دعيت

خالفات اسم مفعول مخوف مخوفان مخوفون مخوفة مخوفتان
مخوفات بدانکه اسم مفعول چون واوی باشد بر مقول قیاس
کنند مانند مخوف مخوفان وچون یائی باشد بر مبیع مانند مبیل مبیلان
مبیلون مبیلة مبیلتان مبیلات خاف ترسید آن یک مرد
در اصل خوِف بود واو متحرک ماقبل او مفتوح واو الف
گشت خاف شد بر حکم قال خفن در اصل خوِفن بود واو حرف
ضعیف حرکت قوی را احتمال نتوانست کرد کسره از واو نقل
کرده بماقبل دادند چنانچه در قولن مذکور شد دو ساکن بهم
آمدند واو افتاد خفن شد یخاف می ترسد آن یکمرد در اصل یخوف بود
حرکت واو نقل کرده بماقبل دادند واو در اصل متحرک بود وماقبل
او اکنون مفتوح گشت واو الف گشت یخاف شد وقس البواقی
فی الادراک وصرف اجوف ابواب منشعب هم برین قیاس کنند
باب افعال اغاث یغیث اغاثة فهو مغیث واغیث یغاثة
اغاثة فهو مغاث الامر منه اغث والنهی عنه لا تغث باب
استفعال استعان یستعین استعانة فهو مستعین

ع ۲۱ خافت در اصل خوفت بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خافت شد ۲۲ خفن در اصل خوفن بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خفن شد
۲۳ یخاف در اصل یخوف بود واو متحرک ماقبل مفتوح واو را
الف بدل کردند یخاف شد ۲۴ خافا در اصل خوفا بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خافا شد
۲۵ خفن در اصل خوفن بود واو متحرک ماقبل مفتوح واو را
الف بدل کردند خفن شد ۲۶ یخفن در اصل یخوفن بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند یخفن شد
۲۷ خفت در اصل خوفت بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خفت شد ۲۸ خفتما در اصل خوفتما بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خفتما شد
۲۹ خفتم در اصل خوفتم بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خفتم شد ۳۰ خفتن در اصل خوفتن بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خفتن شد
۳۱ خفت در اصل خوفت بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خفت شد ۳۲ خفتما در اصل خوفتما بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خفتما شد
۳۳ خفتم در اصل خوفتم بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خفتم شد ۳۴ خفت در اصل خوفت بود
واو متحرک ماقبل مفتوح واو را الف بدل کردند خفت شد
۳۵ خفنا در اصل خوفنا بود واو متحرک ماقبل مفتوح
واو را الف بدل کردند خفنا شد ۳۶ اغاثة در اصل اغواثة بود
واو متحرک ماقبل مفتوح حرف صحیح ساکن
حرکت واو نقل کرده بماقبل دادند اجتماع
ساکنین شد میان واو والف واو را انگنند
وتا عوض آن در آخر زیاده کردند اغاثة شد
۳۷ اغث در اصل اغوث بود واو متحرک
ماقبل آن حرف صحیح ساکن حرکت واو را
دادند اجتماع ساکنین شد میان واو
واو را حذف کردند شد

لَاتَخَافَا لَايَخَفْنَ لَااَخَفْ لَاتَخَفْ نہی غائب مجہول لَايُخَفْ لَايُخَافَا
لَايُخَافُوا لَاتُخَفْ لَاتُخَافَا لَايُخَفْنَ لَااَخَفْ لَاتَخَفْ نہی حاضر
معروف بانون ثقیلہ لَاتَخَافُنَّ لَاتَخَافَانِّ لَاتَخَافُنَّ
لَاتَخَافِنَّ لَاتَخَافَانِّ لَاتَخَفْنَانِّ نہی حاضر مجہول بانون ثقیلہ
لَاتُخَافُنَّ لَاتُخَافَانِّ لَاتُخَافُنَّ لَاتُخَافِنَّ لَاتُخَافَانِّ لَاتُخَفْنَانِّ
نہی غائب معروف بانون ثقیلہ لَايَخَافُنَّ لَايَخَافَانِّ
لَايَخَافُنَّ لَاتَخَافُنَّ لَاتَخَافَانِّ لَايَخَفْنَانِّ لَااَخَافُنَّ لَاتَخَافُنَّ نہی
غائب مجہول بانون ثقیلہ لَايُخَافُنَّ لَايُخَافَانِّ لَايُخَافُنَّ
لَاتُخَافُنَّ لَاتُخَافَانِّ لَايُخَفْنَانِّ لَااُخَافُنَّ لَاتُخَافُنَّ نہی
حاضر معروف بانون خفیفہ لَاتَخَافُنْ لَاتَخَافُنْ
لَاتَخَافِنْ نہی حاضر مجہول بانون خفیفہ لَاتُخَافُنْ لَاتُخَافُنْ
لَاتُخَافِنْ نہی غائب معروف بانون خفیفہ لَايَخَافُنْ
لَايَخَافُنْ لَاتَخَافُنْ لَااَخَافُنْ لَاتَخَافُنْ نہی غائب مجہول بانون
خفیفہ لَايَخَافُنْ لَايَخَافُنْ لَاتُخَافُنْ لَااُخَافُنْ لَاتُخَافُنْ اسم
فاعل خَائِفٌ خَائِفَانِ خَائِفُونَ خَائِفَةٌ خَائِفَتَانِ

لِتُخَفْ لِتُخَافَا لِتُخَفْنَ لَا خَفْ لِتُخَفْ امر حاضر معروف بانون
ثقیلہ خَافَنَّ خَافَانِّ خَافُنَّ خَافِنَّ خَافَانِّ خَفْنَانِّ امر حاضر
مجہول بانون ثقیلہ لِتُخَافَنَّ لِتُخَافَانِّ لِتُخَافُنَّ لِتُخَافِنَّ
لِتُخَافَانِّ لِتُخَفْنَانِّ امر غائب معروف بانون ثقیلہ
لِيُخَافَنَّ لِيُخَافَانِّ لِيُخَافُنَّ لِتُخَافَنَّ لِتُخَافَانِّ لِيُخَفْنَانِّ لَا يُخَافَنَّ لِتُخَافُنَّ
امر غائب مجہول بانون ثقیلہ لِيُخَافَنَّ لِيُخَافَانِّ
لِيُخَافُنَّ لِتُخَافَنَّ لِتُخَافَانِّ لِيُخَفْنَانِّ لَا يُخَافَنَّ لِتُخَافُنَّ امر حاضر
معروف بانون خفیفہ خَافَنْ خَافُنْ خَافِنْ امر ۲۱
حاضر مجہول بانون خفیفہ لِتُخَافَنْ لِتُخَافُنْ لِتُخَافِنْ امر
غائب معروف بانون خفیفہ لِيُخَافَنْ لِيُخَافُنْ لِتُخَافِنْ
لَا يُخَافَنْ لِتُخَافُنْ امر غائب مجہول بانون خفیفہ لِيُخَافَنْ
لِيُخَافُنْ لِتُخَافُنْ لَا يُخَافَنْ لِتُخَافُنْ نہی حاضر معروف
لَا تَخَفْ لَا تَخَافَا لَا تَخَافُوا لَا تَخَافِي لَا تَخَافَا لَا تَخَفْنَ نہی حاضر
مجہول لَا تُخَفْ لَا تُخَافَا لَا تُخَافُوا لَا تُخَافِي لَا تُخَافَا لَا تُخَفْنَ نہی
غائب معروف لَا يَخَفْ لَا يَخَافَا لَا يَخَافُوا لَا تَخَفْ

لَمْ تَخَافَا لَمْ تَخَفْنَ لَمْ أَخَفْ لَمْ نَخَفْ لام تاکید بانون ثقیله

در فعل مستقبل معروف لَيَخَافَنَّ لَيَخَافَانِّ لَيَخَافُنَّ

لَتَخَافَنَّ لَتَخَافَانِّ لَيَخَفْنَانِّ لَتَخَافَنَّ لَتَخَافَانِّ لَتَخَافُنَّ لَتَخَافَنَّ لَتَخَافَانِّ

يَخَفْنَانِّ لَأَخَافَنَّ لَنَخَافَنَّ لام تاکید بانون ثقیله در فعل

مستقبل مجهول لَيُخَافَنَّ لَيُخَافَانِّ لَيُخَافُنَّ لَتُخَافَنَّ لَتُخَافَانِّ

لَيُخَفْنَانِّ لَتُخَافَنَّ لَتُخَافَانِّ لَتُخَافُنَّ لَتُخَافَنَّ لَتُخَافَانِّ

لَتُخَفْنَانِّ لَأُخَافَنَّ لَنُخَافَنَّ لام تاکید بانون خفیفه

در فعل مستقبل معروف لَيَخَافَنْ لَيَخَافَانْ لَيَخَافُنْ لَتَخَافَنْ لَتَخَافَانْ

لَتَخَافُنْ لَتَخَافِنْ لَأَخَافَنْ لَنَخَافَنْ لام تاکید بانون خفیفه

در فعل مستقبل مجهول لَيُخَافَنْ لَيُخَافَانْ لَيُخَافُنْ لَتُخَافَنْ لَتُخَافَانْ

لَتُخَافُنْ لَتُخَافِنْ لَأُخَافَنْ لَنُخَافَنْ امر حاضر معروف

خَفْ خَافَا خَافُوا خَافِي خَافَا خَفْنَ امر حاضر مجهول لِتُخَفْ

لِتُخَافَا لِتُخَافُوا لِتُخَافِي لِتُخَافَا لِتُخَفْنَ امر غائب

معروف لِيَخَفْ لِيَخَافَا لِيَخَافُوا لِتَخَفْ لِتَخَافَا لِيَخَفْنَ

لِأَخَفْ لِنَخَفْ امر غائب مجهول لِيُخَفْ لِيُخَافَا لِيُخَافُوا

خف در اصل
خوف بود واو
متحرک ما قبلش
حرف صحیح
ساکن و حرکت
واو نقل کرده
ما قبل داده شد
الفتاح ما قبل
الف مبدل گردید
بعد از اجتماع ساکنین
بجهت استثقال
حذف کردند
خفت شد

نسخه

تخافان یخفن تخاف تخافان تخافون تخافین تخافان تخفن اخاف
نخاف اثبات فعل مضارع مجهول یخاف یخافان
یخافون تخاف تخافان یخفن تخاف تخافان تخافون تخافین
تخافان تخفن اخاف نخاف نفی تاکید بلن در فعل
مستقبل معروف لن یخاف لن یخافا لن یخافوا
لن تخاف لن تخافا لن یخفن لن تخاف لن تخافا لن تخافوا
لن تخافی لن تخافا لن تخفن لن اخاف لن نخاف نفی تاکید
بلن در فعل مستقبل مجهول لن یخاف لن یخافا
لن یخافوا لن تخاف لن تخافا لن یخفن لن تخاف لن تخافا
لن تخافوا لن تخافی لن تخافا لن تخفن لن اخاف لن نخاف
نفی جحد بلم در فعل مستقبل معروف لم یخف لم یخافا
لم یخافوا لم تخف لم تخافا لم یخفن لم تخف لم تخافا لم تخافوا لم تخافی
لم تخافا لم تخفن لم اخف لم نخف نفی جحد بلم در فعل
مستقبل مجهول لم یخف لم یخافا لم یخافوا لم تخف
لم تخافا لم یخفن لم تخف لم تخافا لم تخافوا لم تخافی

19

قانون بعن فروختند آن همه زنان در اصل بعین بوده است نقل
کرده از بعین به بَعَیْنَ آوردند یا اخت کسره بود کسرهٔ دیگر بروی دشوار
داشتند نقل کرده با قبل دادند بعد ازالهٔ حرکت ما قبل پس دو ساکن
بهم آمدند یا افتاد بعن شد بیع در اصل بیع بوده است یا اخت کسره بود
کسرهٔ دیگر بروی دشوار داشتند نقل کرده با قبل دادند بعد دور کردن حرکت
ما قبل بیع شد بیع در اصل بَیِعَ بود حکم او حکم یقول ست و حکم بیاع حکم
یُقَالُ است و بائعٌ چون قائلٌ مبیعٌ در اصل مبیوعٌ بود از مبیوعٌ
نقل کرده به مَبِیْوَعٌ آوردند واو یا گشت مبیعٌ شد بعد ازان کسرهٔ یا بیا دادند
دو ساکن بهم آمدند یکی را بیفگندند مبیع شد صرف معتل عین واوی
از باب فعل یَفْعِلُ بکسر العین فی الماضی و فتحها فی الغابر چون الخوف
ترسیدن اثبات فعل ماضی معروف خَافَ خَافَا
خَافُوا خَافَتْ خَافَتَا خِفْنَ خِفْتَ خِفْتُمَا خِفْتُمْ خِفْتِ خِفْتُمَا خِفْتُنَّ خِفْتُ خِفْنَا
اثبات فعل ماضی مجهول خِیْفَ خِیْفَا خِیْفُوا خِیْفَتْ خِیْفَتَا خِفْنَ خِفْتَ
خِفْتُمَا خِفْتُمْ خِفْتِ خِفْتُمَا خِفْتُنَّ خِفْتُ خِفْنَا اثبات فعل
مضارع معروف یَخَافُ یَخَافَانِ یَخَافُونَ تَخَافُ

خاف در اصل خوف بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آن واو را بالف بدل کردند خاف شد

خفن در اصل خوفن بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آن را بالف بدل کردند اجتماع ساکنین شد میان الف و فای مجهولا افتاد و فای مجهولا را ضمه دادند تا دلالت کند بر آن کسره عین کلمه که یکسور است

نسخه خان

لَا يَبِعْ لَا يَبِيَا عَا لَا يَبِيَا عُوا لَا تَبِعْ لَا تَبَا عَا لَا تَبِعْنَ لَا اَبِعْ لَا نَبِعْ نہی حاضر

معروف بانون ثقیلہ لَا تَبِيْعُنَّ لَا تَبِيْعَانِّ لَا تَبِيْعُنَّ لَا يَبِيْعُنَّ

لَا تَبِيْعَانِّ لَا تَبِعْنَانِّ نہی حاضر مجہول بانون ثقیلہ لَا تُبَاعُنَّ

لَا تُبَاعَانِّ لَا تُبَاعُنَّ لَا تُبَاعِنَّ لَا تُبَاعَانِّ لَا تُبَعْنَانِّ نہی غائب

معروف بانون ثقیلہ لَا يَبِيْعُنَّ لَا يَبِيْعَانِّ لَا يَبِيْعُنَّ لَا تَبِيْعُنَّ

لَا يَبِيْعَانِّ لَا يَبِعْنَانِّ لَا اَبِيْعُنَّ لَا نَبِيْعُنَّ نہی غائب مجہول بانون

ثقیلہ لَا يُبَاعُنَّ لَا يُبَاعَانِّ لَا يُبَاعُنَّ لَا تُبَاعُنَّ لَا تُبَاعَانِّ لَا يُبَعْنَانِّ

لَا اُبَاعُنَّ لَا نُبَاعُنَّ نہی حاضر معروف بانون خفیفہ

لَا تَبِيْعُنْ لَا تَبِيْعَانْ لَا يَبِيْعُنْ نہی حاضر مجہول بانون خفیفہ لَا تُبَاعُنْ

لَا تُبَاعَانْ لَا تُبَاعُنْ نہی غائب معروف بانون

خفیفہ لَا يَبِيْعُنْ لَا يَبِيْعَانْ لَا تَبِيْعُنْ لَا اَبِيْعُنْ لَا نَبِيْعُنْ نہی

غائب مجہول بانون خفیفہ لَا يُبَاعُنْ لَا يُبَاعَانْ

لَا تُبَاعُنْ لَا اُبَاعُنْ لَا نُبَاعُنْ اسم فاعل بَائِعٌ بَائِعَانِ

بَائِعُوْنَ بَائِعَةٌ بَائِعَتَانِ بَائِعَاتٌ اسم مفعول مَبِيْعٌ

مَبِيْعَانِ مَبِيْعُوْنَ مَبِيْعَةٌ مَبِيْعَتَانِ مَبِيْعَاتٌ

۱۷ لَا يَبِعْنَ

بر حذف یا بعدہ قاعدہ

یا فتہ واور ایا بدل کردند

بیع شد و این نزدیک اخفش

است و لیکن سیبویہ و خلیل بعد

نقل ضمہ یا با قبل و حصول

اجتماع ساکنین واو را حذف

میکنند پس این نزد ایشان

بعد حذف بیع ماند پس ضمہ یا

کسرہ بدل کردند تا دلالت

کند بر آنکہ محذوف یا است یا واو

اگر کسرہ بدل نیکرد و واجب

میشد کہ یا با واو

بدل اگر دو نیز لفاظ

بیعین و بیعہ

التماس ۱۲ مولوی انور علی

مظہ

لَيُبَيِّعَنَّ لَأَبِيعَنَّ لِنُبَيِّعَ امر حاضر معروف بانون ثقیلہ بَيِّعَنَّ
بَيِّعَانِ بَيِّعُنَّ بَيِّعِنَّ بَيِّعَانِ بَيِّعْنَانِ امر حاضر مجہول بانون ثقیلہ
لُتَبَاعَنَّ لُتَبَاعَانِ لُتَبَاعُنَّ لُتَبَاعِنَّ لُتَبَاعَانِ لُتَبَاعْنَانِ
امر غائب معروف بانون ثقیلہ لِيَبِيعَنَّ لِيَبِيعَانِ لِيَبِيعُنَّ
لِتَبِيعَنَّ لِتَبِيعَانِ لِيَبِيعْنَانِ لَأَبِيعَنَّ لِنَبِيعَنَّ امر غائب
مجہول بانون ثقیلہ لِيُبَاعَنَّ لِيُبَاعَانِ لِيُبَاعُنَّ لِتُبَاعَنَّ
لِتُبَاعَانِ لِيُبَعْنَانِ لَأُبَاعَنَّ لِنُبَاعَنَّ امر حاضر معروف
بانون خفیفہ بَيِّعَنْ بَيِّعَانْ بَيِّعُنْ بَيِّعِنْ امر حاضر مجہول بانون خفیفہ
لُتَبَاعَنْ لُتَبَاعَانْ لُتَبَاعُنْ لُتَبَاعِنْ امر غائب معروف بانون خفیفہ
لِيَبِيعَنْ لِيَبِيعَانْ لِيَبِيعُنْ لِتَبِيعَنْ لَأَبِيعَنْ لِنَبِيعَنْ امر غائب مجہول
بانون خفیفہ لِيُبَاعَنْ لِيُبَاعَانْ لِيُبَاعُنْ لِتُبَاعَنْ لَأُبَاعَنْ لِنُبَاعَنْ
نہی حاضر معروف لَا تَبِعْ لَا تَبِيعَا لَا تَبِيعُوا لَا تَبِيعِي لَا تَبِعْنَ لَا تَبِيعَا لَا تَبِعْنَ
نہی حاضر مجہول لَا تُبَعْ لَا تُبَاعَا لَا تُبَاعُوا لَا تُبَاعِي لَا تُبَعْنَ لَا تُبَاعَا
لَا تُبَعْنَ نہی غائب معروف لَا يَبِعْ لَا يَبِيعَا لَا يَبِيعُوا
لَا تَبِعْ لَا تَبِيعَا لَا يَبِعْنَ لَا أَبِعْ لَا نَبِعْ نہی غائب مجہول

ل
بَيِّعَنَّ دراصل
لِيَبِيعَنَّ بود یاء
اقبل حرف
صحیح ساکن
حرکت یا نقل
کرده یا قبل
داده شد و همزه
وصل کبرای
نون خفیفه
بسکون آورده
بود و نون ساکن
نون ساکن
نون ساکن
سر و نون بیعن شد

لم تبع لم تبا عالم يبعن لم تبع لم تبا عالم تبا عوا لم تبا عي لم تبا عالم تبعن لم ابع
لم نبع لام تاکید بانون ثقیله در فعل مستقبل معروف
ليبيعن ليبيعان ليبيعن لتبيعن لتبيعان ليبيعنان لتبيعن لتبيعان
لتبيعن لتبيعن لتبيعان لتبيعنان لابيعن لنبيعن لام تاکید
بانون ثقیله در فعل مستقبل مجهول ليباعن ليباعان
ليباعن لتباعن لتباعان ليبعنان لتباعن لتباعان لتباعن لتباعن
ليباعان لتبعنان لاباعن لنباعن لام تاکید بانون خفیفه در
فعل مستقبل معروف ليبيعن ليبيعن لتبيعن لتبيعن
لتبيعن لتبيعن لابيعن لنبيعن لام تاکید بانون خفیفه در
فعل مستقبل مجهول ليباعن ليباعن لتباعن
لتباعن لتباعن لتباعن لاباعن لنباعن امر حاضر
معروف بع بيعا بيعوا بيعي بيعا بعن امر حاضر
مجهول لتبع لتبا عا لتباعوا لتباعي لتبا عا لتبعن امر
غائب معروف ليبع ليبيعا ليبيعوا ليتبع لتبيعا ليتبعن لا ابع لنبع
امر غائب مجهول ليبع ليبا عا ليباعوا ليتبع لتبا عا

ص ۱۵

بیع در اصل بیع
بود یاء متحرک ماقبلش
حرف صحیح ساکن حرکت
یا نقل کرده ماقبل
داده نیز ساکن گردید
تعذر ابتدا بساکن
آورده بود نون حذف
کرده نیز یاء از جهت
التقاء ساکنین
حذف کردند بعد تعلیل
بیع شد
تعلیل دیگر این را از
بیع بعد تعلیل
بنا کرده اند علامت
مضارع را حذف
کرده بعد حذف
متحرک یا افتاد پس
آخر را ساکن کرده اند اجتماع
ساکنین شد یان یا و
عین یا را ادغام نمودند بیع
شد ۱۲ ۱۲ ۱۲

بُعِثْتُمَا بُعِثْتُم بُعِثْتِ بُعِثْتُمَا بُعِثْتُنَّ بُعِثْتُ بُعِثْنَا اثبات فعل ماضی مجهول
بِيعَ بِيعَا بِيعُوا بِيعَتْ بِيعَتَا بِعْنَ بِعْتَ بِعْتُمَا بِعْتُم بِعْتِ بِعْتُمَا بِعْتُنَّ بِعْتُ
بِعْنَا اثبات فعل مضارع معروف يَبِيعُ يَبِيعَانِ
يَبِيعُونَ تَبِيعُ تَبِيعَانِ يَبِعْنَ تَبِيعُ تَبِيعَانِ تَبِيعُونَ تَبِيعِينَ تَبِيعَانِ تَبِعْنَ
اَبِيعُ نَبِيعُ اثبات فعل مضارع مجهول يُبَاعُ يُبَاعَانِ يُبَاعُونَ
تُبَاعُ تُبَاعَانِ يُبَعْنَ تُبَاعُ تُبَاعَانِ تُبَاعُونَ تُبَاعِينَ تُبَاعَانِ
تُبَعْنَ اُبَاعُ نُبَاعُ نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف
لَنْ يَبِيعَ لَنْ يَبِيعَا لَنْ يَبِيعُوا لَنْ تَبِيعَ لَنْ تَبِيعَا لَنْ يَبِعْنَ لَنْ تَبِيعَ لَنْ تَبِيعَا
لَنْ تَبِيعُوا لَنْ تَبِيعِي لَنْ تَبِيعَا لَنْ تَبِعْنَ لَنْ اَبِيعَ لَنْ نَبِيعَ نفی تاکید
بلن در فعل مستقبل مجهول لَنْ يُبَاعَ لَنْ يُبَاعَا لَنْ يُبَاعُوا
لَنْ تُبَاعَ لَنْ تُبَاعَا لَنْ يُبَعْنَ لَنْ تُبَاعَ لَنْ تُبَاعَا لَنْ تُبَاعُوا لَنْ تُبَاعِي
لَنْ تُبَاعَا لَنْ تُبَعْنَ لَنْ اُبَاعَ لَنْ نُبَاعَ نفی جحد بلم در فعل
مستقبل معروف لَمْ يَبِعْ لَمْ يَبِيعَا لَمْ يَبِيعُوا لَمْ تَبِعْ لَمْ تَبِيعَا
لَمْ يَبِعْنَ لَمْ تَبِعْ لَمْ تَبِيعَا لَمْ تَبِيعُوا لَمْ تَبِيعِي لَمْ تَبِيعَا لَمْ تَبِعْنَ لَمْ اَبِعْ لَمْ نَبِعْ نفی
جحد بلم در فعل مستقبل مجهول لَمْ يُبَعْ لَمْ يُبَاعَا لَمْ يُبَاعُوا

در اصل یَقْوُلُ بود فتحه واو نقل کرده بقاف دادند واو در اصل متحرک بود
وماقبل او اکنون مفتوح گشت او را بالف بدل کردند یَقَالُ شد سوال
فتحه واو یَقُوْلُ چرا نقل کرده بقاف دادند جواب از برای آنکه مجهول از معروف
ساخته میشود چون در معروف نقل کردند در مجهول نیز نقل کردند تا حکم هر دو
یکی شود بدانکه هر جا که لام کلمه ساکن باشد در معتل عین آن عین از جهت اجتماع
ساکنین بیفتد چون لَمْ یَقُلْ و لَمْ یَبِعْ و لَا تَقُلْ و لِیَقُلْ و قُلْ و قُلْنَ و
لِیَقُلْنَ و لَا تَقُلْنَ قَائِلٌ در اصل قاول بود واو همزه گشت قَائِلٌ شد زیرا که
هر واو و یا که در طرف افتد یا نزدیک طرف و بعد الف زائده باشد همزه گردد چون
قَائِلٌ و بَائِعٌ و دَعَائِرُ و بِنَاءٌ و اِعْلَاءٌ و اِسْتِعْلَاءٌ مَقُوْلٌ در اصل مَقْوُوْلٌ بود
حرکت واو نقل کرده بقاف دادند برای موافقت باب دو ساکن بهم آمدند یکی را
بیفگندند مقول شد بعضی واو اول را حذف کردند زیرا که واو دوم علامت است
و العلامة لا تحذف و بعضی واو آخر را حذف کردند زیرا که زیاده است و الزائد
اولی بالحذف صرف معتل عین یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ بفتح العین
فی الماضی و کسرها فی الغابر چون البَیْعُ خریدن و فروختن اثبات
فعل ماضی معروف بَاعَ بَاعَا بَاعُوْا بَاعَتْ بَاعَتَا بِعْنَ بِعْتَ

ایں جواب ضعیف بلکہ نقل
حرکت از جہت جریان قاعدہ نقل
نقل و تبدیل کردہ شدہ نہ از جہت
تاکہ علامت مضارع بودا نقل بنا کردند
کردند بعد حذف آن تا نحو کہ ماند
امر نباشد کہ کردیکون آخر
خصہ شد باجتماع ساکنین شدیدان
واو و لام و او را حذف کردند آخر شن مجزوم شد
یقل را یقول آوردند واو و لام و او را حذف
در اول امر آوردند بجہت آنکہ ابتدا بساکن محال است
بعد دو ساکن بہم آمدند واو را یاء کردند
کردند یقیل شد بر بین مجہول را یاء کردند
قرین در اصل قول بود چون نون تاکید ثقیلہ
در آخر او متصل شد ما قبل نون تاکید ساکن
بر فتحہ باشد واو یکہ از جہت اجتماع ساکنین
محذوف شدہ بود باز آوردند قس
اجتماع ساکنین نماند نون اول شد قس
علی ہذا فی الباقی ۱۲ مولوی الف اول را علامت
در اصل قَاوَلَ بود واو و یا بعد الف زائدہ در
واستعلاء بودند واو و یا را بعد الف زائدہ در

۱۳ بین

در طرف واقع شدہ واو و یا را بہمزہ بدل
کردند دعائر و بناء و اعلاء و استعلاء
شد ۱۲ و دیگر در عین کلمہ تغیر بسیار
جاری میشود از حذف و ابکان پس
در بیان آن نیز از حذف عین باشد زاید
زائد ۱۲ بر نسبویہ و خلیل قاری
گفتہ کہ ہر دو قول حسن ست اگر رای سیبویہ
قوی ست باع در اصل بیع بود
یا متحرک ما قبلش مفتوح یا را بالف بدل
کردند باع شد معنی آن خرید یا فروخت
کردن یک مرد در زمانہ گذشتہ صیغہ
واحد مذکر غائب بحث اثبات فعل ماضی

حروف ۱۲ بین در اصل
بیع بود یا متحرک ما قبلش
مفتوح یا را بالف کردند اجتماع
ساکنین شد میان الف و عین
الف را حذف کردند بین شد
بعدہ فتحہ را دلالت کند بر حذف یا بین
شد ۱۲

الف نگشت زیرا که در معنی اعور واصید واعین است و در دوران و
جولان الف نگشت زیرا که مصدر ست و در حوکه و شوکه الف نگشت زیرا که
جمع است قلن گفتند آنهمه زنان که در اصل قولن بوده است نقل
کرده از قولن به قولن آوردند واو ساکن ماقبل ضمه بود ضمه دیگر بروی دشوار
داشتند نقل کرده بماقبل دادند و ساکن بهم آمدند واو افتاد قلن
شد سوال از قولن به قولن چرا نقل کردند جواب زیرا
چه واو خواست که الف شده بیفتد و دلیلی نبود بر حذف واو پس ضمه
در آوردند تا دلیل باشد بر حذف واو و دیگر اخوات او را هم بر این قیاس
گفتند قیل در اصل قول بود واو حرف علت ضعیف و کسره حرکت
قویست حرف ضعیف حرکت قوی را احتمال نتوانست کرد کسره بر واو
دشوار داشتند نقل کرده بماقبل دادند بعد ازاله حرکت ماقبل واو
از جهت کسرهٔ ماقبل یاگشت قیل شد یقول در اصل یقوّل بود
حرکت واو نقل کرده بماقبل دادند یقول شد برای موافقت باب اگر منظور
موافقت باب نبودی اعلال نشدی زیرا که اگر ماقبل واو و یا ساکن باشد حرکت
بر آن تقیل ندارند حکم آن واو و یا حکم حرف صحیح باشد چون دَوْلٌ و ظَبْیٌ یقال

لَا أَيْقَالَنَّ لَا تُقَالَانِّ لَا يُقَلْنَانِّ لَا أَقَالَنَّ لَا تُقَالَنَّ نهی

حاضر معروف بانون خفیفه لَا تَقُولَنْ لَا تَقُولَانِّ لَا تَقُولُنَّ

نهی حاضر مجهول بانون خفیفه لَا تُقَالَنْ لَا تُقَالَانِّ لَا تُقَالُنَّ

نهی غائب معروف بانون خفیفه لَا يَقُولَنْ لَا تَقُولَانِّ لَا يَقُولُنَّ

لَا أَقُولَنْ لَا نَقُولَنْ نهی غائب مجهول بانون خفیفه لَا يُقَالَنْ

لَا يُقَالَانِّ لَا يُقَالُنَّ لَا تُقَالَنْ لَا أُقَالَنْ اسم فاعل قَائِلٌ قَائِلَانِّ

قَائِلُونَ قَائِلَةٌ قَائِلَتَانِّ قَائِلَاتٌ اسم مفعول مَقُولٌ

مَقُولَانِّ مَقُولُونَ مَقُولَةٌ مَقُولَتَانِّ مَقُولَاتٌ قانون قال در اصل

قول بود واو الف گشت قال شد زیرا که هر واو و یا که متحرک باشد

وما قبل آن مفتوح وکلمه از التباس بمفرد ایمن باشد و در آن کلمه تعلیلے

دیگر از جنس وی نیفتاده باشد و در معنی آن واو یا که تصحیح آن ضرورت

نباشد و نیز مصدر و جمع نباشد آن واو یا الف گردد چون قَالَ وبَاعَ وبَابٌ

ونَابٌ ودَعَا ورَمَی وعَصَا وهُدًی دَاو در دَعَوا و یا در رمیا الف نگشت

زیرا که از التباس مفرد ایمن نیست و در طوبیٰ ورواییٰ الف نگشت

زیرا که تعلیل دیگر از جنس وی افتاده است و در عَوِرَ وحَیِدَ وعَیِنَ

لِاَقَالَنَّ لِتَقَالَنَّ امر حاضر معروف بانون خفیفه قُولَنْ قُولُنْ
تُولِنْ امر حاضر مجهول بانون خفیفه تُقَالَنْ لِتُقَالَنْ لِتُقَالِنْ
امر غائب معروف بانون خفیفه لِيَقُولَنْ لِيَقُولُنْ لِتَقُولَنْ
لِاَقُولَنْ نَقُولَنْ امر غائب مجهول بانون خفیفه لِيُقَالَنْ لِيُقَالَنْ
لِتُقَالَنْ لِاُقَالَنْ نُقَالَنْ نهی حاضر معروف لَاتَقُلْ لَاتَقُولَا
لَاتَقُولُوا لَاتَقُولِي لَاتَقُولَا لَاتَقُلْنَ نهی حاضر مجهول لَاتُقَلْ لَاتُقَالَا
لَاتُقَالُوا لَاتُقَالِي لَاتُقَالَا لَاتُقَلْنَ نهی غائب معروف
لَايَقُلْ لَايَقُولَا لَايَقُولُوا لَاتَقُلْ لَاتَقُولَا لَايَقُلْنَ لَااَقُلْ لَانَقُلْ نهی
غائب مجهول لَايُقَلْ لَايُقَالَا لَايُقَالُوا لَاتُقَلْ لَاتُقَالَا لَايُقَلْنَ
لَااُقَلْ لَانُقَلْ نهی حاضر معروف بانون ثقیله لَاتَقُولُنَّ
لَاتَقُولَانِّ لَاتَقُولُنَّ لَاتَقُولِنَّ لَاتَقُولَانِّ لَاتَقُلْنَانِّ نهی حاضر
مجهول بانون ثقیله لَاتُقَالَنَّ لَاتُقَالَانِّ لَاتُقَالُنَّ لَاتُقَالِنَّ
لَاتُقَالَانِّ لَاتُقَلْنَانِّ نهی غائب معروف بانون ثقیله
لَايَقُولَنَّ لَايَقُولَانِّ لَايَقُولُنَّ لَاتَقُولَنَّ لَاتَقُولَانِّ لَايَقُلْنَانِّ لَااَقُولَنَّ لَانَقُولَنَّ
نهی غائب مجهول بانون ثقیله لَايُقَالَنَّ لَايُقَالَانِّ

لَاتَقُلْ در اصل لَاتَقْوُلُ بود واو ساکن ما قبل او حرف صحیح ساکن حرکت واو نقل کرده ما قبل داده اند اجتماع ساکنین شد یاء واو و لام دا واو افتاد معنی آن مگو و نگفت زمانه حال و استقبال صیغه واحد مذکر مخاطب نهی حاضر معروف ۱۲ صیغه شنوده میشود در زمانه حال و استقبال صیغه واحد مذکر مخاطب نهی حاضر مجهول ۱۲ صیغه شنوده میشود در زمانه حال و استقبال صیغه واحد مذکر مخاطب نهی غائب معروف لا

لَيُقَالَنَّ لَتُقَالَنَّ لَتُقَالَانِّ لَيُقَلْنَانِّ لَتُقَالَنَّ لَتُقَالَانِّ لَتُقَالُنَّ لَتُقَالِنَّ
لَتُقَالَانِّ لَتُقَلْنَانِّ لَأُقَالَنَّ لَنُقَالَنَّ لام تاکید بانون خفیفه در فعل
مستقبل معروف لَيَقُولُنْ لَيَقُولَنْ لَتَقُولُنْ لَتَقُولَنْ لَتَقُولُنْ لَأَقُولَنْ لَنَقُولَنْ
لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل مجهول لَيُقَالَنْ لَيُقَالَنْ
لَتُقَالَنْ لَتُقَالَنْ لَتُقَالِنْ لَأُقَالَنْ لَنُقَالَنْ امر حاضر معروف
قُلْ قُولَا قُولُوا قُولِي قُولَا قُلْنَ امر حاضر مجهول لِتُقَلْ لِتُقَالَا لِتُقَالُوا
لِتُقَالِي لِتُقَالَا لِتُقَلْنَ امر غائب معروف لِيَقُلْ لِيَقُولَا لِيَقُولُوا
لِتَقُلْ لِتَقُولَا لِيَقُلْنَ لِأَقُلْ لِنَقُلْ امر غائب مجهول لِيُقَلْ لِيُقَالَا
لِيُقَالُوا لِتُقَلْ لِتُقَالَا لِيُقَلْنَ لِأُقَلْ لِنُقَلْ امر حاضر معروف
بانون ثقیله قُولُنَّ قُولَانِّ قُولُنَّ قُولِنَّ قُولَانِّ قُلْنَانِّ
امر حاضر مجهول بانون ثقیله لِتُقَالَنَّ لِتُقَالَانِّ لِتُقَالُنَّ
لِتُقَالِنَّ لِتُقَالَانِّ لِتُقَلْنَانِّ امر غائب معروف
بانون ثقیله لِيَقُولُنَّ لِيَقُولَانِّ لِيَقُولُنَّ لِتَقُولُنَّ لِتَقُولَانِّ
لِيَقُلْنَانِّ لِأَقُولَنَّ لِنَقُولَنَّ امر غائب مجهول بانون
ثقیله لِيُقَالَنَّ لِيُقَالَانِّ لِيُقَالُنَّ لِتُقَالَنَّ لِتُقَالَانِّ لِيُقَلْنَانِّ

۱ گرفت آن
۲ آنکه خواهد آنکه خواهد استقبال صیغه
۳ کسید در زمانه استقبال صیغه
واحد مذکر غائب بحذف لام تاکید
۴ بانون خفیفه در فعل مستقبل معروف
۵ آن کسید در زمانه استقبال صیغه
واحد مذکر غائب بحذف لام تاکید بانون
خفیفه در فعل مستقبل مجهول ۱۲
۶ قل در اصل اقول بود واو
متحرک را بقلب حرف صحیح ساکن ماقبل
ساکن شده در میان واو و لام او اقاد
واو را نقل کرده با قبل داده ابتدا بسکون آورده واو
را حذف کردند بجهت تعذر ابتدا بساکن و ابتدا بحرف
چون ابتدا بسکون نمایند حرف صحیح آن بگونه یک
همچنین ست در قلن صیغه واحد مذکر حاضر
در زمانه استقبال صیغه ۱۲
۷ قولا در اصل اقول بود واو متحرک ما قبل
مفتوح گشت واو را بالف بدل
کردند پس اجتماع ساکنین شد
میان الف و لام الف افتاد نقل
شد و همچنین است در یقلن صیغه
آن باید که گفته شنوی یعنی دو در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر حاضر مجهول
۱۲
۸ باید که گوید آن یکه در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر غائب معروف ۱۲
۹ باید که گوید آن یکه در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر غائب مجهول ۱۲
۱۰ هر آنکه گوید آن یک
در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث
امر حاضر معروف
بانون ثقیله ۱۲ ۴ ۴

حرف صحیح ساکن

نقل کرده ما قبل داده بعده قاعده
باشند واو در اصل متحرک بود ما قبلش
اکنون مفتوح گشت واو را بالف بدل
کردند پس اجتماع ساکنین شد
میان الف و لام الف افتاد نقل
شد و همچنین است در یقلن صیغه
آن باید که گفته شنوی یعنی دو در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر حاضر مجهول
۱۲
۹ باید که گوید آن یکه در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر غائب معروف ۱۲
۱۰ باید که گوید آن یکه در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث امر غائب مجهول ۱۲
۱۱ هر آنکه گوید آن یک
در زمانه استقبال
صیغه واحد مذکر بحث
امر حاضر معروف
بانون ثقیله ۱۲ ۴ ۴

اقول نقول اثبات فعل مضارع مجهول يقال

يقالان يقالون تقال تقالان يقلن تقال تقالان تقالون

تقالين تقالان تقلن اقال نقال نفی تاکید بلن در فعل مستقبل

معروف لن يقول لن يقولا لن يقولوا لن تقول لن تقولا لن يقلن لن تقول

لن تقولا لن تقولوا لن تقولي لن تقولا لن تقلن لن اقول لن نقول نفی تاکید

بلن در فعل مستقبل مجهول لن يقال لن يقالا لن يقالوا لن تقال

لن تقالا لن يقلن لن تقال لن تقالا لن تقالوا لن تقالي لن تقالا لن تقلن لن اقال

لن نقال نفی جحد بلم در فعل مضارع معروف لم يقل لم يقولا

لم يقولوا لم تقل لم تقولا لم يقلن لم تقل لم تقولا لم تقولوا لم تقولي لم تقولا لم تقلن

لم اقل لم نقل نفی جحد بلم در فعل مضارع مجهول لم يقل لم يقالا

لم يقالوا لم تقل لم تقالا لم يقلن لم تقل لم تقالا لم تقالوا لم تقالي لم تقالا

لم تقلن لم اقل لم نقل لام تاکید بانون ثقیله در فعل مستقبل معروف

ليقولن ليقولان ليقولن لتقولن لتقولان ليقلنان لتقولن لتقولان لتقولن

لتقولن لتقولان لتقلنان لاقولن لنقولن لام تاکید بانون

ثقیله در فعل مستقبل مجهول ليقالن ليقالان

نسخه

وماقبل او مکسور آن واو یا گردد چون میزان و ایجل که در اصل موزان
واوجل بوده است سوم آنکه یا واو گردد چون علامت استقبال بضم
شود چون یوسر و یوقن که در اصل یتیسر و یتیقن بوده است **قانون**
هرگاه که ساکن باشد و ماقبل آن مضموم آن یا واو گردد چنانکه بالا گذشت
چهارم آنکه هر واو و یا که در فاکلمه باب افتعال اصلی باشد تا گردد و تا
در تامد غم شود چون اتقد یتقد اتقادا و الیسر یتیسر التسارا در صرف
معتل عین همه باب تعلیل و تغییر بسیار افتد مگر در باب تفعیل و تفعل و
تفاعل و مفاعلة که صرف این چهار باب با صرف صحیح برابر باشد و سیاقت
صرف وی اینست از باب فعل یفعل بفتح العین فی الماضی و ضمهما فی المضارع
چون القول گفتن **اثبات فعل ماضی معروف** قال قالا
قالوا قالت قالتا قلن قلت قلنا قلتم قلتما قلتن قلت قلنا
اثبات فعل ماضی مجهول قیل قیلا قیلوا قیلت قیلتا
قلن قلت قلنا قلتم قلتما قلتن قلت قلنا **اثبات فعل**
مضارع معروف یقول یقولان یقولون تقول
تقولان یقلن تقول تقولان تقولون تقولین تقولان تقلن

بدل کردن یای ساکن ماقبل مضموم بواو
بدل کردن واو ساکن ماقبل مکسور بیای ساکن
ادغام نمودن واو و یای اصلی واقع شده در فاکلمه باب افتعال او
بدل کردن یای ساکن ماقبل مضموم بواو
بدل کردن واو ساکن ماقبل مکسور بیای ساکن
ادغام نمودن واو و یای اصلی واقع شده در فاکلمه باب افتعال او
در اصطلاح صرفیان یای ساکن ماقبل مضموم را واو گردانیدن
در اصطلاح صرفیان واو ساکن ماقبل مکسور را یا گردانیدن
حال در اصل قول بوده واو متحرک ماقبل مفتوح
آن واو را بالف بدل کرده اند قال شده است
حاجات منفی آن گفت آن یک مرد و زنان گفتند
صیغه واحد مذکر غایب بحث اثبات فعل ماضی معروف
قلن در اصل قولن بوده واو را بالف بدل کرده اند قال الف
بدل کردن یای ساکن ماقبل مضموم بواو
بوده و قاف را بضم بدل کرده اند دلالت کند
بر حذف واو و بعضی دل او را صحیح دانسته اند
بالقاف نقل کنند بعده واو حذف سازند و این
یکیست و همین بحث تا آخر صیغ ۱۲ قول در اصل
قول بوده کسره را بر واو بعد ضمه نقل داشته
واو ساکن ماقبل آن مکسور آن واو را یا بدل
گردانیده قیل شده همین بحث تا قیلتا یعنی آن گفته
شد آن گروه در زمانه گذشته صیغه واحد مذکر
غایب بحث اثبات فعل ماضی مجهول ۱۲ قیل در اصل قول بوده واو را بالف
بدل کرده اند قال شده است بحث اثبات فعل مضارع معروف ۱۲
ایمن است از آنکه واو را بالف بدل کرده اند قال شده است
واو و یا که در فاکلمه باب افتعال اصلی باشد
واو را بدل کرده یا قبل از یا مدغم نموده اند
بحث اثبات فعل مضارع معروف ۱۲ یقول در اصل یقول بوده واو را بدل
بیا کرده یا قبل از یا مدغم نموده اند یقول شده است
قلن در اصل قولن بوده واو را بالف بدل کرده اند قال شده است
بحث اثبات فعل مضارع معروف ۱۲ یقلن در اصل یقولن بوده واو را بدل
بیا کرده یا قبل از یا مدغم نموده اند یقلن شده است

در باب فعل یفعِل بفتح العین فی الماضی وکسرها فی المضارع ودر باب فعل یفعُل بضم العین فیهما آن واو از مستقبل بیفتد چون وجب یجب ووثق یثق که در اصل یوجب ویوثق بوده است **قانون** هر واو که میان یا وکسره لازم افتد وحرکت یا مخالف واو بود آن واو بیفتد چون یعد ومانند آن وچون واو از یعد بیفتد از تعد واعد ونعد نیز بیفتد تا حکم باب مختلف نگردد اگرچه واو میان یا وکسره نیست ودر یوجب واو بیفتاد زیرا که حرکت یا موافق واو ست وچون واو از مستقبل بیفتد روا باشد که از مصدر او نیز بیفتد چون یعد عِدَة ویزن زنة **قانون** فعل از وجه اعلال اصل است ومصدر فرع وی واین نزدیک کوفیان است ونزدیک بصریان مصدر اصل است وفعل فرع وی از وجه اشتقاق چون خواهند که فرع را با اصل برابر کنند اینها را در تصحیح واعلال بهمدیگر قیاس کنند چون قام قیاماً وقادم قواماً واو در قیاماً متغیر شد زیرا که در قام متغیر شده است ودر قواماً بسلامت ماند از انچه در قادم سالم مانده است **دوم** آنکه واو یا گردد در مصدر باب افعال واستفعال چون اوقد ایقاداً واستوقد استیقاداً **قانون** هر واو که ساکن باشد

عوض سن یا لواو دا

واو وافتادن میان

یای مفتوح وکسرهٔ لازم واین

ثقیل بود واو را حذف کردند ۱۲

برانکه کسره علامت ازانکه

بالفعل موجود باشد چنانکه در

یعد یا بالفعل موجود نباشد چنانکه در

یضع ویزن که عین در انها در

اصل مکسور بود ۱۲ اعراز

شد از مالک یوم الدین که کسره

بهم عارضیست از دوش مضافة الیه

اعراز شد از وصل حرکت

یا موافق واو ست یعد وعده

عده فرزنه وزن کرده موصوف با

مضارع حذف کرده هوصل با

آخر انها افزودند وکسره داده

دیگر انها افزودند تا بسکون

ابتدا نکنند ۱۲ فرزنه شد

لازم آید یا عده فرزنه شد

قیاماً در اصل

قواماً بود واو از جهت

ایراد آن در یاء مخالفت

شد با مخالف

فرع را با اصل

لازم آید یا قیاماً

واستیقاداً در اصل

قیاماً واستیقاداً

بود واو ساکن

بعد یا بکسر آن

واو را بیابدل کسر آن

قیاماً واستیقاداً

شد ۱۲ و ۱۲

اصل رَأْسٌ وکَأْسٌ وبُؤْسٌ وذِئْبٌ وبِئْرٌ ویَأْخُذُ ویُؤْخَذُ وشَئْتَ

بوده است اصل دوم هرجاکه دو همزه دراول کلمه بهم آیند وهمزهٔ اول

متحرک باشد ودوم ساکن واجبست که همزهٔ دوم رابدل کنند بحرف علت

بروفق حرکت همزهٔ اول چون آمَنَ وأُوذِنَ وإِيمَانًا که دراصل أَأْمَنَ وأُؤْذِنَ وإِئْمَانًا

وإِئْمَانًا بوده است ابدال دراصل اول جائز است وابراز نیز ودراصل دوم

واجب واین حکم درهمه بابها مطرد است **قانون** اگر همزه منفرده متحرک باشد

وماقبل آن ساکن روا باشد که حرکت همزه نقل کرده باقبل دهند وهمزه راحذف

کنند برای تخفیف چون یَسْئَلُ وقَدْ أَفْلَحَ که دراصل یَسْأَلُ وقد افلح بوده است

فصل سوم در صرف معتل **بدانکه** حرف علت رادر کلام عرب ثقیل

دارند ازین جهت گاهی وی راحذف کنند وگاهی بدل وگاهی ساکن

وثقیل ترین ایشان واوست پس یا پس الف والف همیشه ساکن باشد

بی ضغطه زبان چون ما ولا وهرچه متحرک باشد بصورت الف ویا ساکن بضغطه بود

همزه باشد چون أمرو سَالَ وقَرَأَ ورَأْسٌ وبُؤْسٌ وذِئْبٌ واو اخت ضمه بود

والف اخت فتحه ویا اخت کسره **بدانکه** صرف معتل فا باصرف صحیح برابر باشد

مگر جای چند که درین محل یاد کنیم انشاء الله تعالی **اول** آنکه چون فا کلمه واو یا

و معتل بر دو گونه است معتل بیکحرف و معتل بدو حرف معتل بیکحرف
بر سه گونه است معتل فا چون وَعَدَ و یَسَرَ و وَغَدَ و یَسَرَ و معتل عین چون
قَالَ و بَاعَ و بَابَ و نَابَ و معتل لام چون دَعَی و رَمَی و دَنَوَ و ظَبِیَ و معتل
بدو حرف دو نوع است لفیف مفروق و لفیف مقرون اما لفیف مفروق
آن باشد که بجای فای فعل و لام فعل وی حرف علت باشد چون وشی
و وجی و لفیف مقرون آن باشد که بجای عین فعل و لام فعل وی حرف
علت باشد چون طَوَی و وَطَی و مضاعف آن باشد که دو حرف صحیح وی
از یکجنس باشد و آن بر دو نوع است مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی
اما مضاعف ثلاثی آن باشد که عین و لام وی از یکجنس باشد چون فرّ و عدّ
که در اصل فَرَرَ و عَدَدَ بوده است و مضاعف رباعی آن باشد که فا و لام
اول و عین و لام ثانی وی از یک جنس باشد چون زَلزَلَ و وَسوَسَ

فصل دوم در صرف مهموز بدانکه صرف صحیح برابر باشد مگر

جای که بدو اصل بیرون آید اصل اول هر همزه مفرده که ساکن باشد در
اسم یا در فعل رد با شد که او را بدل کنند بحرف علت بر وفق حرکت ماقبل
همزه چون رَأسٌ و کَأسٌ و بُؤسٌ و ذِئبٌ و بِیرٌ و یا خُذ و یُؤخَذُ و شُئتُ که در

بدل کردند و عَ و رَی و ترمی شده ۱۲
و در اصطلاح چنانکه مذکور شد پیچیده
حرف صحیح بحرف علت پیچیده است پس گویا
حرف علت بجای متصل متقوس باشد لفیف مقرون
خوانند و اگر متفوق باشد لفیف مفروق
بنابراین ترتیب لازم می آید که دو بدل و دو الف
بجای حروف اصلی واقع شوند پس احتراز
لهمین واقعات است از بجای عین و لام شده
این ترتیب مقتضای آنست که شکل دوم

فصل اول در ذکر ماضی فصل دوم در ذکر مستقبل فصل
سوم در ذکر امر و نهی فصل چهارم در ذکر اسم فاعل و اسم مفعول
فصل پنجم در شناختن خاصیت بابها و آنچه بدان تعلق دارد
چون مضمون این باب در فاتحة المصادر مقدم شده است درین محل
فروگذاشته شد تا کتاب دراز نگردد باب دوم در شناختن
اجناس اسماء و افعال و صرف آن و درین باب پنج فصل است
فصل اول در کمیت اجناس و معرفت آن بدانکه جمله افعال
متصرفه و اسماء متمکنه بر چهار گونه است صحیح و مهموز و معتل و مضاعف
اما صحیح آن باشد که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت
و همزه و دو حرف صحیح وی از یک جنس نباشد چون ضرب و بعثر
و رجل و جعفر و سفرجل و مهموز آن باشد که حرفی از حروف
اصلی وی همزه باشد و آن بر سه نوع است مهموز فا چو أمر و آمر و مهموز
عین چون سأل و رأس و مهموز لام چون قرأ و کلاء و معتل آن
باشد که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت باشد و حروف
علت سه است واو و الف و یا که مجموع وی وای باشد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على ما خلق الانسان وانطق له اللسان بكلمات مؤتلفة من لغات مختلفة ليعبر بها عما في الصدور من الحاجات في مجاري الامور والعادات والصلوٰة على رسوله محمد سيد البشر المخصوص بطيب النشر وعلى آله واصحابه دعاة الانام وهداة الاسلام بدانكه اين كتابيست مبوب ومفصل در تصريف سخن عرب كه جمله وي پنج باب ست ومضمون هر باب مشتمل بر پنج فصل است ونام وي پنج گنج است

باب اول در شناختن مجاري صرف فعال واسماء ودر وي پنج فصل است

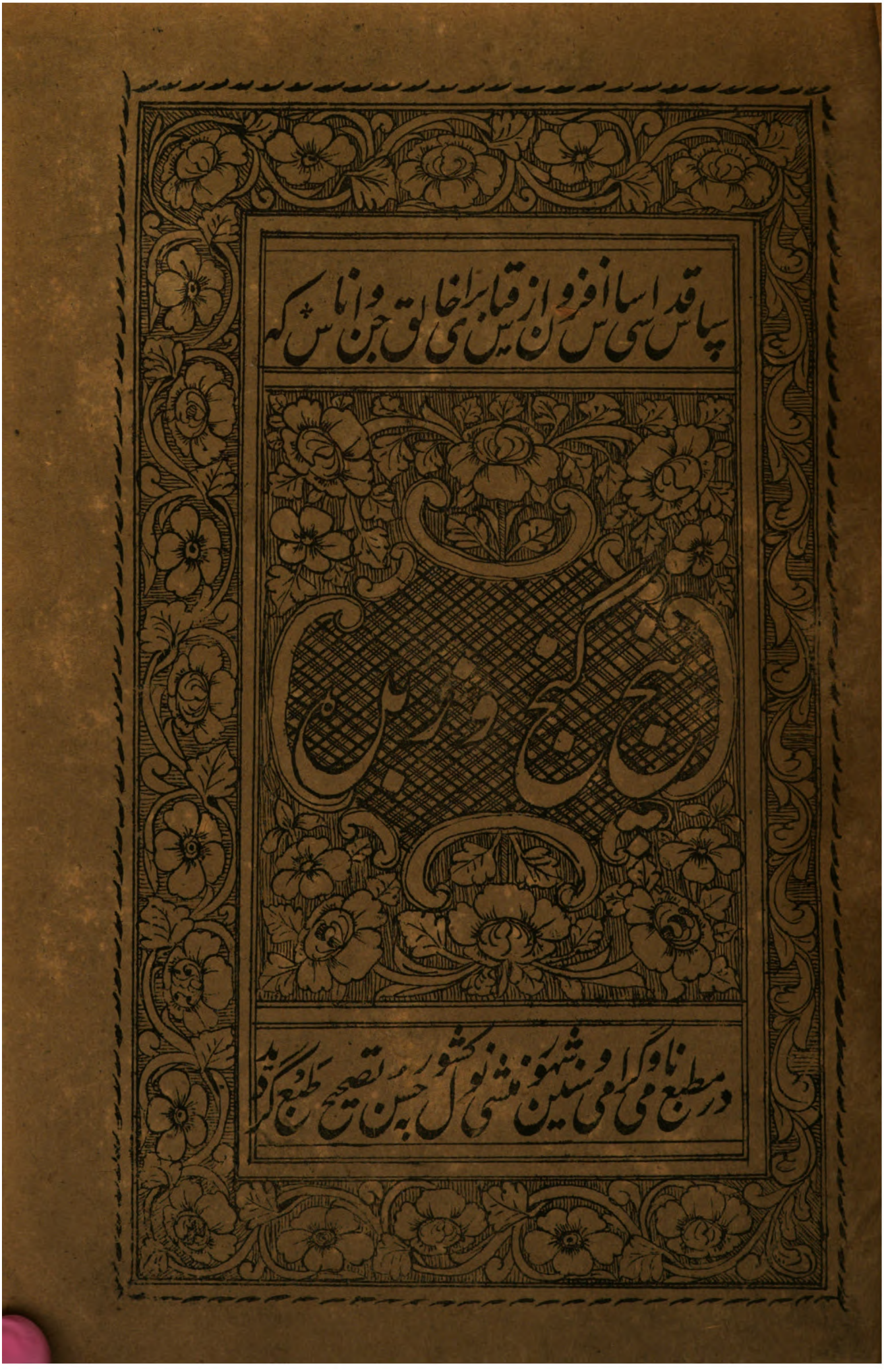
پپاس قد اسا افزون از قیاس خلق جن و انس که
پنج گنج
در مطبع نادری بسعی و اهتمام منشی نوال کشور بحسن تصحیح طبع گردید

اطلاع

اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب موجود ہیں شائقین کو فہرست مطول سی جو علیحدہ موجود ہی اور درخواست کرنے سے مل سکتی ہی معلوم ہو سکتا ہی کہ قیمت اس سال میں نہایت ارزاں مقرر ہوئی ہے ہم صرف کتب علوم عربی درسی صرف و نحو و منطق و معانی و دینیات وغیرہ و کتب لغت اردو و فارسی و عربی و کتب مذہبی اسلام فارسی و عربی وغیرہ کی کچھ کتابیں ذیل میں درج کی جاتی ہیں۔

کتب علوم عربی درسی صرف و نحو و منطق و معانی و دینیات وغیرہ

میزان الصرف۔ علم صرف کی ابتدائی کتاب ہی۔
بنیان شرح میزان الصرف۔ مصنفہ مولوی عبدالحی صاحب
صرف میر۔ میر سید شریف کی تصنیف سی مشہور کتاب ہی۔
دستور المبتدی۔ قواعد صرف میں بہت مفید کتاب ہی۔
احیاء العلوم۔ عربی۔ تصنیف امام محمد غزالی رح یہ نہایت مستند و عمدہ کتاب ہی۔ مطبوعہ مکرر۔
فصول اکبری۔ علم صرف مع رسالہ لامیہ و گوہر منظوم۔
رکاز الاصول۔ شرح حامل المتن فصول اکبری تصنیف مولوی حمایت علی۔
مراح الارواح۔ در علم صرف از احمد بن یمین مشہور کتاب ہے۔
شافیہ نجمی۔ علم صرف میں از ابن حاجب۔
مجموعہ نحو میر۔ مصنف مختلف۔
بدیع المیزان علم معقول میں مشہور کتاب ہی۔
ہدایت النحو۔ مشہور نحو کی کتاب ہی
رضی شرح کافیہ۔ تصنیف محمد ابن احسن استرآبادی نحوی ہے۔
ایضاً مطبوعہ دہلی۔
شرح ملا نجمی۔ شرح کافیہ نحو از ملا جامی مشہور کتاب ہی۔
قال اقول منطق۔
رسالہ ایضاحات مسمی بہ منتخب المختطات بہ حاشیہ قطبی کا ہی
قطبی منطق۔ ملا قطب الدین کی تصنیف مشہور کتاب ہی
آداب بحثیہ۔ در علم مناظرہ۔ تصنیف مولوی معین الدین صاحب
مبینی۔ فن حکمت میں عالی درجہ کی کتاب ہی درسی۔
شرح اشارات۔ حکمت میں مصنفہ ملا نصیر الدین محقق طوسی۔
شرح مائۃ عامل۔ علم نحو میں مشہور کتاب درسی ہی۔
مجموعہ منطق۔ شامل بارہ کتاب تصنیف مختلف۔
شمس بازغہ۔ مصنفہ ملا محمود جونپوری در فن حکمت مطبوعہ لدھیانہ
ایضاً۔ مع حل و شرح بہ نجمی مولانا حاجی حافظ محمد عبدالحی صاحب
شرح سلم۔ ملا مبین مع تصدیقات مشہور کتاب درسی ہی۔
کافیہ نحو نجمی عربی از ابن حاجب تخطط نسخ۔
مقامات حریری۔ فن ادب میں مع ترجمہ عمدہ چھاپی گئی
مطول۔ فن معانی میں مستند و عمدہ کتاب درسی ہی۔
مختصر المعانی۔ بہ تحشیہ معقول اور اوسکی آخر میں حاشیہ خطائی
قطبی۔ منطق میں یکتا اور تصنیف حضرت سید شریف علیہ السلام
عمدہ شرح زبدہ۔ در علم صرف تصنیف مولوی محمد رحمۃ اللہ صاحب
شرح تہذیب۔ در علم منطق بحواشی مولوی عبدالحی صاحب

شرح کافیہ فارسی۔ منظوم در حل مطالب تصنیف مولوی محمد ابراہیم مرحوم
تسہیل الکافیہ عربی۔ شرح کافیہ تصنیف مولانا عبدالحق خیرآبادی
شرح الیاس۔ مسائل فقہ میں مستند کتاب ہی۔
ہدیۃ المہتار۔ یہ شرح رسالہ عضدیہ معقول میں۔
تعبیر الرویا۔ یعنی خواب نامہ تصنیف محمد بن سیرین معبر مستند ہی۔
مختصر الوقایہ۔ نجمی
تفسیر بیضاوی شریف۔ دو مجلد میں تصنیف عبداللہ بن عمر قاضی بیضاوی مشہور۔
نور الہدی۔
صحیح مسلم مع شرح نووی حدیث صحاح ستہ سی دو جلد مبسوط میں ہے
تصنیف متن ابوالحسین مسلم اور شارح محی الدین ابوبکر زکریا۔
قسطلانی مسمی بارشاد الساری۔ شرح صحیح بخاری تصنیف مولانا شہاب الدین احمد خطیب قسطلانی دس جلد میں۔
تفسیر جلالین مسمی تفسیر غفاری۔ تصنیف مولوی حاجی تراب علی مرحوم مطبوعہ نظامی۔
دلائل الخیرات۔ ترجمہ فارسی کامل مع شرح مرغوب الحسنات یہ کتاب مع شرح و ترجمہ نہایت درستی صحت سی طبع ہوئی۔
کتاب مغازی الرسول و فتوح الشام و فتوح المصر و فتوح العجم عربی
یہ چاروں جلدیں تصنیف حضرت واقدی رحمہ اللہ کی ہیں بتلاش تمام مہتممان مطبع و توجہ خاص مولوی حبیب اللہ خانصاحب صدر المدرسین سابق دہلی بہ پنڈت ارہم پہونچیں۔
فتوح الشام عربی۔ تصنیف مولانا واقدی رح کی ہی جسکا ترجمہ مشہور و پسند اہل عالم ہے۔
جامع الرموز ہر چار جلد نہایت خوشخط۔ مطبوعہ کلکتہ سی منقول
نقشہ نعلین شریف۔
نقشہ کربلا سی منظم۔
خلاصۃ الکشاف مصروف بہ اعراب القرآن مع رسالہ فتح الخبیر کلام اللہ کے الفاظ کی تصحیح اور اعراب کی جانچ اور تفسیر بھی کی ہے ایسی عمدہ کتابیں نادیدہ و ناشنیدہ ہے۔
شرح سفر السعادت۔ تصنیف مولانا عبدالحق دہلوی علم حدیث میں۔
مجموعہ وظائف۔ اس رسالہ میں پنج سورہ اور ادعیہ ماثورہ اور اعمال عاشورا وغیرہ مذہب اثنا عشریہ کے ہیں۔
اشعۃ اللمعات۔ ترجمہ فارسی مشکوۃ از شاہ عبدالحق محدث دہلوی چار جلد میں نہایت صحت و خوش خطی سی چھپا۔
مجموعہ اوراد چند دعائیں معتبر جلد رامدیر بزرگان وقت مطبوعہ مطبع احمدی
تفسیر کشاف۔ یہ مشہور تفسیر ہی جو زیر اہتمام شایستہ بکاغذ چھاپا نفیس و پاکیزہ کلکتہ میں طبع ہوئی سجلد بدو جلد۔

INDIAN INSTITUTE OXFORD

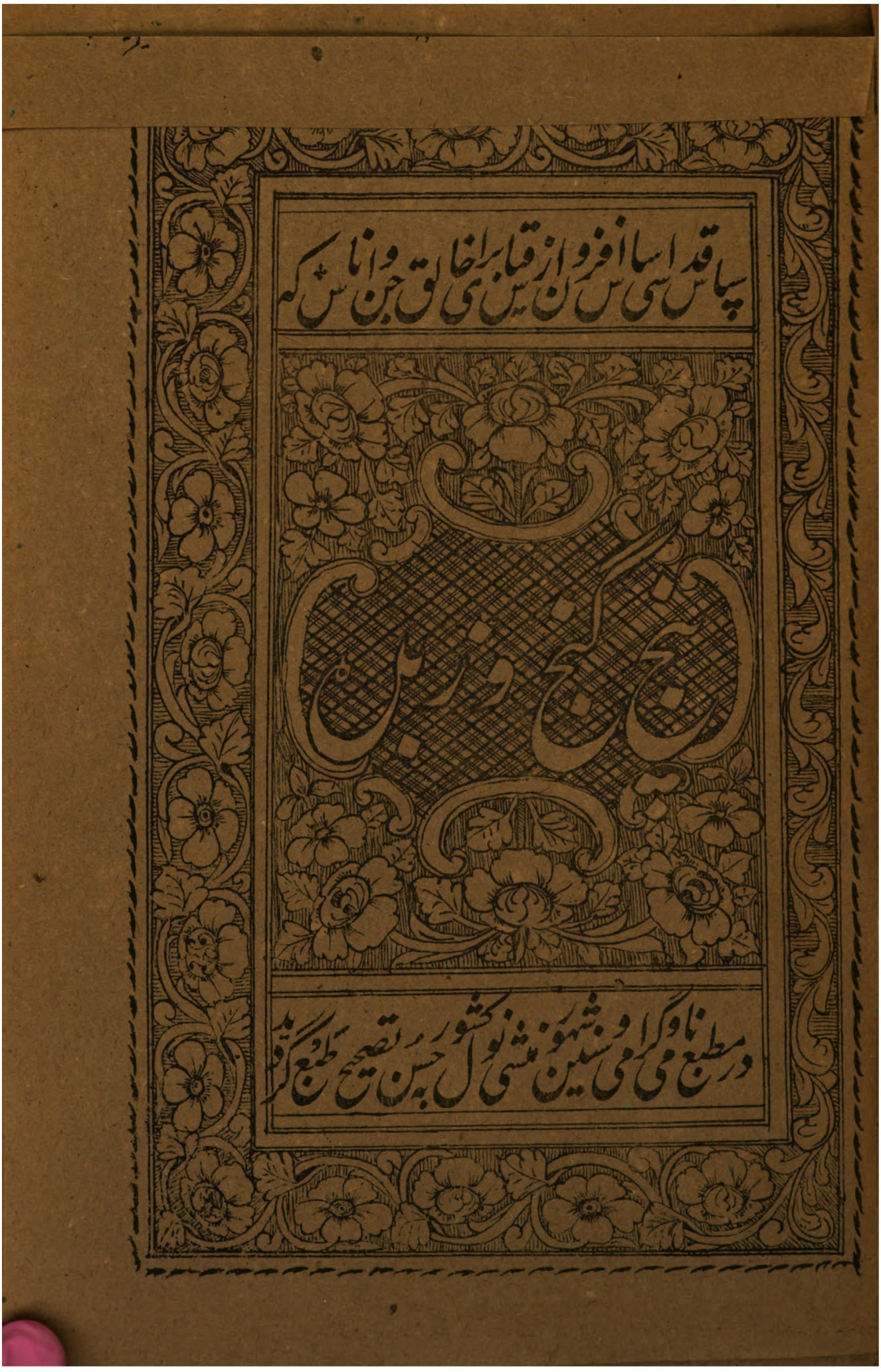
سپاس قدا سی اس فرد ان ازقیا برا خالق جن و انا س که
گنج فرش
در مطبع نا مگرا می منشی نو لکشور به حسن تصحیح طبع گردید

Panigani and Zubdah.

49 D 150

~~L 902 D 12~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.